

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD**

CHEBSKO PO KVĚTNU 1945

Diplomová práce

**Autor: Martin Flaška
Vedoucí práce: PhDr. Jan Podlešák**

České Budějovice 2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Chebsko po květnu 1945 vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a pramenů.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích 23. dubna 2009

Martin Flaška

Na tomto místě bych rád vyjádřil své poděkování všem, kdo mi při vzniku této práce poskytli jakoukoli pomoc. Zvláště děkuji vedoucímu této práce, panu PhDr. Janu Podlešákovi.

ANOTACE

Chebsko po květnu 1945

Tématem této diplomové práce jsou historické události na Chebsku po skončení druhé světové války. Je zde však nastíněn i předválečný vývoj v této oblasti spolu se stručnou charakteristikou předválečného okresu Cheb. Hlavní část práce je věnována problematice odsunu německého obyvatelstva a následnému příchodů nových obyvatel do tohoto regionu.

Práce čerpá především z odborné a regionální literatury a archivních pramenů

THE ANNOTATION

The Cheb region after May 1945

The topic of my diploma thesis is historical events in the region of Cheb after the Second World War. It also describes the pre-war development and includes a brief characteristic of the pre-war Cheb region. The main part deals with the problems of German population displacement and ensuing arrival of new inhabitants to this region. The thesis draws mostly from subject publications, regional literature and archival sources.

Obsah	
Úvod	7
1 Vymezení regionu	9
2 Chebsko do r. 1945	
2.1 Politický okres Cheb ve 20. a 30. letech 20. století a jeho stručná geografická a národnostní, hospodářská a sociální charakteristika	11
2.2 Chebsko v letech 1939 – 1945	15
2.3 Konec války a osvobození na Chebsku	21
2.4 Obnova československé státnosti na Chebsku na jaře 1945	27
3 Odsun Němců na Chebsku	33
3.1 Odsun Němců z ČSR v souvislosti s politickou situací před 2. světovou válkou a během ní	33
3.2 Odsun jako způsob řešení problematiky národnostních menšin v první polovině 20. století	40
3.3 Téma odsunu na pozadí jednání mezi československou exilovou vládou, domácím odbojem a zástupci sudetoněmeckého exilu	46
3.4 „Divoký“ odsun a situace německého obyvatelstva na Chebsku v prvních měsících po květnu 1945	56
3.5 Organizovaný odsun Němců na Chebsku	64
3.6 Sudetští Němci a jejich vztah ke svému rodnému kraji	86
4 Poválečné osídlování Chebska do roku 1948	89
4.1 1. etapa osídlování v letech 1945 – 1946	89
4.2 2. etapa osídlování v letech 1947 – 1948 a příchod reemigrantů	98
Závěr	99
Seznam literatury a pramenů	100
Přílohy	

Úvod

Hlavním úkolem této práce je zachytit politický, historický a společenský vývoj na Chebsku po konci druhé světové války. Především se zde snažíme věnovat problematice odsunu Němců z území bývalého okresu Cheb na pozadí obecných československých dějin a také následnému poválečnému vývoji chebského regionu. Celkově je hlavní téma práce zasazeno do historického rámce vymezeného přibližně květnem 1945 a únorem 1948.

Práce vychází především ze studia odborné historické a regionální literatury a archivních zdrojů. Studium archivních materiálů přineslo spíše kusé informace, které bylo nutno doplnit poznatky získanými ze studia literatury. Jako velice cenný zdroj pro poznání některých zajímavých detailů z poválečné historie Chebska velice dobře posloužila Kronika města Chebu, uložená v chebském Státním okresním archivu. Dále byly prostudovány fondy Okresního národního výboru a Městského národního výboru v Chebu. Jednalo se ale často o materiály nekompletní, což studium značně stěžovalo. Ke zmíněným fondům navíc zatím nebyly vytvořeny rejstříky, takže jako základní vodítko pro jejich studium mohly posloužit pouze inventární knihy k nim vedené. Z cizojazyčných zdrojů jsme využili nejvíce knihu Heimatkreis Eger, na jejíž tvorbě se podíleli také zástupci sudetských Němců odsunutých z Chebska. Naskytla se zde tak možnost porovnat informace a názory, týkající se problematiky odsunu Němců, z více pohledů.

Práci jsme rozdělili do třech kapitol. Po pokusu o vymezení regionu, jakožto objektu našeho studia, následuje kapitola věnující se dějinám a charakteristice politického okresu Cheb v době od vzniku samostatného československého státu do konce druhé světové války. Součástí této kapitoly je mimo jiné také popis průběhu obnovy československé státní správy v okrese Cheb v prvních poválečných měsících. Jako zdroj informací nám pro tuto část práce posloužila především regionální literatura, z níž je třeba jmenovat alespoň práce chebského historika Jaromíra Boháče či historičky Jitky Chmelíkové. Mnoho hodnotných materiálů se nachází také v jednotlivých sbornících Chebského muzea.

V hlavní a nejobsáhlejší kapitole, věnované odsunu Němců v bývalém politickém okrese Cheb, jsme se snažili zaměřit nejenom na samotný průběh odsunu na Chebsku, ale také na historické události, které stály na pozadí samotného procesu vysídlení Němců z tohoto a jiných pohraničních regionů tehdejšího Československa. Z odborné literatury vztahující se k tomuto tématu je třeba zmínit hlavně práce Tomáše Staňka, Jaroslava Kučery, Václava Houžvičky, Jaroslava Tomse a Václava Kurala, jenž je zároveň spoluautorem velmi přínosné knihy Rozumět dějinám, která nám též poskytla pro tuto práci některé cenné informace.

Zajímavým zdrojem poznatků, týkajících se zejména poválečného osudu odsunutých bývalých obyvatel Chebska, je již zmíněná kniha Heimatkreis Eger a také některé elektronické zdroje, především pak internetové stránky chebského Svazu Němců.

Pro zpracování kapitoly o osídlování chebského okresu po druhé světové válce jsme byli nuceni se spoléhat především na regionální literaturu, jelikož se mnoho pramenných materiálů ze kterých by se dalo při studiu vycházet nedochovalo. Platí to zejména o písemnostech chebské okresní osídlovací komise. Mnoho odborných článků k této problematice, zejména z pera chebské etnografky Ivy Votroubkové, bylo publikováno rovněž ve sborníku Chebského muzea. Obecně se pak tématu osídlování pohraničí týká také mnoho prací brněnských autorů Františka Čapky, Jaroslava Vaculíka a Lubomíra Slezáka a také stať Jaroslava Tomse.

1 Vymezení regionu

Pro účely naší práce je důležité si nejprve vymezením územní rozsah regionu, jehož historií se nadále budeme zabývat. Narážíme při tom na řadu problémů, neboť zjišťujeme, že pojem Chebsko bývá v současné i starší regionální literatuře chápán značně rozdílně. Setkáváme se zde s mnoha hledisky, podle kterých jsou hranice oblasti určovány. Autoři se nejčastěji snaží vymezením tento region z pohledu historického, hospodářského, politickosprávního či národopisného.

Nabízí se nám tedy několik možností, jak tuto oblast, z hlediska jejího územního vymezení, definovat. V historii se lze setkat s názvem Regio Egere. Bylo tak označováno území tzv. Severní župy, která zahrnovala část bavorskou i českou a spojujícím prvkem zde bylo německy hovořící obyvatelstvo. Z dalších historických souvislostí se do povědomí dostává pojetí Chebska, jakožto součásti českého království, pod správou dynastie Štaufů, s mnohými výhodami a výsadami. Etnografové a dialektologové často hovoří o tzv. Velkém Chebsku, za což se dá považovat celá bývalá německy hovořící oblast v severozápadních Čechách, jejíž obyvatelstvo bývalo spojeno svou sounáležitostí ke zde typickému chebskému nářečí či projevům lidové kultury, výročními obyčejí počínaje a rázovitou architekturou konče. Někdy se hovoří také o přesahu této svébytné lidové kultury až kamsi do jihozápadních Čech, na pomezí Chodska.¹ V novější době se často dozvídáme o Chebsku ve spojitosti s členěním na územní jednotky, okresy. Všechna tato pojetí mají jedno společné. Přirozeným a rozhodujícím centrem zmiňované oblasti je vždy historické město Cheb.

Pro účely této práce, která má sledovat především dění na Chebsku po roce 1945 v souvislosti s tematikou odsunu a novoosídlenectví, se zdá být nejvhodnější vymezení Chebska v souladu s hranicemi území bývalého politického okresu Cheb, který byl obnoven ve svém původním pojetí z dob Rakouska-Uherska ihned po osvobození Československa a trval až do roku 1960. Výhodou je především jeho neměnnost právě v době těsně poválečné.

V povědomí široké veřejnosti oproti tomu často zůstává pojetí Chebska založené na jeho novém územním rozsahu po roce 1960. Původní politický okres Cheb byl v roce 1960 spojen s okresem Aš a částí okresu Mariánské Lázně.² Pojmy Ašsko, Chebsko a Mariánskolázeňsko tak nabyly spíše významu ve smyslu subregionů nově vzniklého chebského okresu, který fungoval jako správní jednotka až do roku 2003, kdy došlo v ČR k faktickému zrušení okresů. Toto pojetí se pro účely naší práce nehodí, neboť takto chápané vymezení regionu Chebska ne zcela odpovídá územním poměrům doby poválečné.

¹ Jaromír BOHÁČ – Roman SALAMANCZUK, *Zmizelé Chebsko*, Cheb 2007, s. 6.

² ONV CHEB, *Chebsko 1945 – 1970*, Cheb 1970, s. 17.

2 Chebsko do r. 1945

2.1 Politický okres Cheb ve 20. a 30. letech 20. století a jeho stručná geografická, národnostní, hospodářská a sociální charakteristika

Politický okres Cheb byl situován v pohraniční oblasti tehdejšího Československa, a to sice v jeho nejzápadnější části. Z geografického hlediska se nacházel v Chebské kotlině. Chebská kotlina je území na západě Čech, ohraničené horskými oblastmi Smrčín, Krušných hor, Slavkovského lesa a Českého lesa. Celková plocha okresu činila 43000 hektarů, přičemž zde existovalo 61 obcí s vlastní samosprávou a také několik desítek osad samosprávně podřízených těmto obcím.³

Národnostně se jednalo o území s převažujícím německým etnikem, což potvrzují výsledky sčítání obyvatelstva z roku 1923. Na území okresu Cheb se v tomto roce hlásilo z celkového počtu 68 278 obyvatel k národnosti německé 61 766 obyvatel. K národnosti československé se přihlásilo pouze 2046 obyvatel, přičemž v soudním okrese Vildštejn⁴, který byl v té době součástí politického okresu Cheb, udávalo tuto národnost pouze 95 obyvatel.⁵

Hospodářství předválečného okresu bylo orientováno převážně na průmysl a zemědělství, přičemž základy průmyslové výroby zde byly položeny již v 19. století. Jednalo se především o odvětví průmyslu spotřebního, strojírenského a kovozpracujícího, což doplňovala těžba a zpracování kaolinových jíílů.

V centru Chebska, tedy v samotném Chebu a jeho okolí, převládal a byl koncentrován především strojírenský a kovozpracující průmysl, reprezentovaný firmou Fischer⁶. Významnou úlohu zde také hrály např. firmy ES-KA a PREMIER, které se specializovaly na výrobu celostátně známých a vyhledávaných jízdních kol a motocyklů.⁷ V některých obcích byl zastoupen také průmysl textilní, který měl své centrum na sousedním Ašsku. Jednalo se tak především o odloučená pracoviště ašských textilních firem, jako v případě továren v Libé a Plesné, která se za velmi krátkou dobu stala z původně malé vesnice centrem textilního průmyslu na Chebsku (v předválečných letech zde pracovalo v textilních továrnách až 2500 lidí).⁸ V samotném Chebu byla textilní výroba soustředěna v samostatných přádelnách

³ J. BOHÁČ – R. SALAMANCZUK, *Zmizelé Chebsko*, s. 7.

⁴ Městečko Vildštejn bylo po roce 1945 přejmenováno na Skalná.

⁵ *Statistický lexikon obcí v Čechách*, Praha 1923, s. 240, 258.

⁶ Jaromír BOHÁČ, *Cheb 2007*, Cheb 2007, s. 141. Strojírna a slévárna zaměstnávala cca 200 zaměstnanců. V roce 1945 již nebyla obnovena, její budovy sloužily dlouhou dobu jiným účelům a v roce 2001 byly zbytky továrny zbořeny.

⁷ J. BOHÁČ, *Cheb 2007*, s. 143 – 144. V roce 1950 byly obě firmy sloučeny v národní podnik s názvem ESKA. Firma ES-KA byla okolo roku 1922 s roční produkcí 100 tis. kusů jízdních kol největším výrobcem tohoto zboží v meziválečném Československu. Tradice výroby kol v Chebu přetrvala až do roku 1998, kdy byla výroba definitivně zrušena. V roce 2006 došlo k demolici objektů bývalé továrny ESKA.

⁸ J. BOHÁČ – R. SALAMANCZUK, *Zmizelé Chebsko*, s. 8.

Neumann a Seiler.⁹ Mimo jiné byl na Chebsku zastoupen také průmysl papírenský, dřevozpracující a v neposlední řadě také potravinářský průmysl, jenž měl především sloužit potřebám tohoto regionu, např. mlékárna, pekárny, pivovar¹⁰, jatky atd.

Jak již bylo řečeno, politický okres Cheb v sobě zahrnoval také obvod soudního okresu Vildštejn, který měl svá přirozená centra v obcích Vildštejn a Luby. Obyvatelstvo první zmiňované obce a jejího nejbližšího okolí bylo zaměstnáno nejvíce v rámci těžby a zpracování kaolinu, jehož ložiska se v této oblasti dodnes vyskytují.¹¹ Obec Luby a některé další obce v sousedství, např. Nový Kostel, plnily úlohu poněkud významnější. Byly a dosud jsou střediskem uměleckoprůmyslové výroby hudebních nástrojů. V předválečné době se těšily značné oblibě především výrobky místních houslařů a kytarářů, jejichž produkce byla do značné míry orientována také na export. V roce 1925 tato činnost živila přibližně 4500 lidí.¹²

Celkově lze tedy říci, že důležitou roli v zaměstnanosti obyvatelstva politického okresu Cheb zastával průmysl, doplněný drobným živnostenským podnikáním. Přispívaly k tomu mimo jiné výhodné podmínky spojené především s dostatkem pracovních sil a dobrou surovinovou základnou.

Oproti tomu podmínky pro zemědělství byly na Chebsku o dost méně příznivé. Již samotná průměrná nadmořská výška 574 m. o mnohém napovídá. Pro pěstování obilovin zde nebylo mnoho odpovídajících možností, a proto se zde prosadil spíše pastevní chov hovězího dobytka, pro který byly zdejší hojně rozšířené pastviny bohatým celoročním zdrojem potravy. Nejúrodnější část Chebska se vyskytovala podél řek Ohře a Odavy. V této části Chebské pánve se také rozkládalo nejvíce zemědělských vesnic s rozlehlými uzavřenými statky. Dodnes jsou některé z nich památkami typické chebské lidové architektury, vyznačující se specifickým architektonickým prvkem, tzv. hrazděním.¹³ Vyskytují se především v jižní části bývalého okresu, přičemž v obci Doubrava byl v nedávné době vybudován z několika zbylých památných chalup soukromý skanzen.

⁹ Jaromír BOHÁČ, *Cheb 2007*, Cheb 2007, s. 145 – 146. Tyto přádelny patřily k největším výrobcům česané a pletací příze na Chebsku, kolem roku 1922 zaměstnávaly přes 300 lidí. Objekty firmy Neumann byly definitivně zničeny při bombardování v roce 1945, zatímco výroba firmy Seiler zůstala zachována i po roce 1945, a v roce 1949 byla přeměněna na pobočku národního podniku se sídlem v Nejdku.

¹⁰ J. BOHÁČ, *Cheb 2007*, s. 149. Chebský pivovar patřil k největším producentům piva v západních Čechách. V roce 1930 měl okolo 300 zaměstnanců a jeho výrobky patřily k vyhlášeným. I přes velké škody způsobené spojeneckými nálety na konci 2. světové války byl pivovar znovu zprovozněn, v roce 1947 znárodněn a vyhlášené chebské pivo se zde vyrábělo až do roku 1994, kdy byla výroba i přes značně vysoký roční výstav zrušena. Část areálu byla poté zbořena, část dodnes slouží jiným účelům.

¹¹ J. BOHÁČ – R. SALAMANCZUK, *Zmizelé Chebsko*, s. 8.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž, s. 7.

Specifický význam v rámci chebského okresu mělo také lázeňství. To mělo a má dodnes své centrum ve Františkových Lázních, v jejichž okolí je dostatek léčivých minerálních pramenů, známých již od 15. století.¹⁴ Ty daly vznik pozdějšímu lázeňskému městu s mnoha lázeňskými domy, postavenými v typickém biedermaieru. V době před druhou světovou válkou byly již Františkovy Lázně vyhlášeným lázeňským městem, kde našlo své zaměstnání v rámci balneologických a turistických služeb velké množství obyvatel chebského regionu, čímž toto město plnilo významnou hospodářskou úlohu v okrese.¹⁵

Také ostatní služby byly v rámci chebského regionu zastoupeny a uspokojovaly nejnnutnější potřeby zdejších obyvatel. Jako centrum služeb přirozeně fungovalo město Cheb (Eger). Nejdůležitějším zdravotnickým zařízením na území okresu byla bezpochyby chebská nemocnice, úlohu střediska vzdělanosti a školství plnilo chebské gymnázium, založené v roce 1789. Jako důležitá kulturní instituce působí v Chebu již od roku 1874 divadlo a také lidová knihovna, založená roku 1903. Na Chebsku vycházelo také několik německy psaných tiskovin, z nichž mezi nejznámější lze zařadit deník *Egerer Zeitung*, popřípadě časopis *Unser Egerland*. Z česky psaných periodik zde vycházely noviny *Chebské hlasy* a *Chebské listy*. Náboženský život obyvatel byl organizován v rámci římskokatolické církve i menšinové evangelické obce augsburského vyznání. Dopravní obslužnost zajišťovala především železniční doprava, přičemž chebské nádraží bylo již tehdy důležitou železniční křižovatkou.¹⁶

Pro doplnění je nutno uvést také několik shrnujících demografických údajů. K roku 1930 bylo v politickém okrese Cheb zaměstnáno 43,6% obyvatel v průmyslu a v rámci živnostenského podnikání, přičemž pouhých 14,6% obyvatel se živilo zemědělstvím.¹⁷ Z hlediska národnostního složení obyvatelstva zde ve stejném roce žilo 93% občanů hlásících se k národnosti německé a pouhých 6,3% občanů příslušných k národnosti československé.¹⁸ Zde je nutno zdůraznit, že obyvatelé hlásící se k československému původu, kteří žili na území tehdejšího okresu Cheb, nebyli v drtivé většině autochtonními obyvateli, ale že se jednalo spíše o občany rodově pocházející z vnitrozemských částí státu, popř. jejich potomky či děti ze smíšených rodin. Obživu jim z velké většiny zajišťovala, tak jako i v jiných Němci obývaných pohraničních oblastech, především nejrůznější úřednická povolání. Někteří také

¹⁴ Stanislav MACEK, *Františkovy Lázně – lázeňství v minulosti a současnosti*, Františkovy Lázně 1998, s. 17.

¹⁵ J. BOHÁČ – R. SALAMANCZUK, *Zmizelé Chebsko*, s. 7.

¹⁶ Jaromír BOHÁČ, *Cheb – město*, Cheb 1999, s. 93–96.

¹⁷ Růžena JELÍNKOVÁ, *Demografický profil Karlovarského kraje*, in: *Demografický sborník 1959*, Praha 1959, s. 167.

¹⁸ Tamtéž, s. 168.

pracovali v průmyslu nebo v rámci živností. V zemědělství nebyli tito obyvatelé takřka vůbec zaměstnání.¹⁹

Takto načrtnutá hospodářská, sociální a národnostní struktura politického okresu Cheb se zachovala ve skoro neměnné podobě od doby vzniku 1. republiky až do doby počátku jejího rozbití na konci roku 1938.

¹⁹ Iva VOTROUBKOVÁ, *Novoosídlenecká problematika na Chebsku*, diplomová práce FF UK, Praha 1982, s. 18.

2.2 Chebsko v letech 1939 – 1945

Po podepsání mnichovské dohody dne 30. září 1938 dochází na Chebsku k převratným změnám. Politický okres Cheb se stává nyní součástí území odstoupeného nacistické Německé říši se všemi důsledky z toho plynoucími. Faktická okupace českého pohraničí začala 1. října 1938, kdy na československou půdu vstoupily první jednotky německé armády. 3. října přijíždí do Chebu Adolf Hitler, který je vzápětí bouřlivě uvítán davy na chebském náměstí a je vítán jakožto „osvoboditel“ sudetských Němců, „utiskovaných“ po léta Československem. Vzápětí je také hlavní a největší chebské náměstí po Hitlerovi pojmenováno.²⁰

Výše uvedeným událostem předcházely aktivity Sudetoněmecké strany, založené v Chebu v roce 1933 Konradem Henleinem, tehdy ještě jako Sudetoněmecká vlastenecká fronta. Tato strana se snažila již od počátku vzbuzovat v pohraničí protičeské postoje a zároveň využít sílicího radikálního nacionalismu českých Němců, který zvláště v probíhající hospodářské krizi působil jako pojítka mezi nimi. V roce 1935 se tato strana stává dokonce vítěznou silou v parlamentních volbách. Její voliči tím dávali najevo svou nespokojenost s vývojem prvorepublikové politiky a zároveň se stali oběťmi masivní propagandy hitlerovského Německa, které nabízelo jednoduché řešení tíživé situace českých Němců za hospodářské krize, a to sice jejich začleněním do nacistické Říše i s odpovídajícím přihraničním územím. To vše našlo u německého obyvatelstva značnou odezvu a v průběhu roku 1938 začíná být vyvíjen nátlak na zdejší obyvatele českého či židovského původu a na osoby s antifašistickým postojem. Vrcholu dosahují násilnosti 12. září 1938, kdy byl do chebských ulic přenášen z amplionů v přímém přenosu Adolfa Hitlera, konaný v Norimberku. Po jeho odvysílání začal běsnící dav bezhlavě demolovat výlohy českých a židovských podnikatelů a také sociálně demokraticky smýšlejících německých živnostníků. Oběti běsnění se proto rozhodly k urychlenému odchodu do českého vnitrozemí. Odpovědí na události bylo vyhlášení stanného práva ze strany československých úřadů, po kterém se vedení Sudetoněmecké strany ukrylo v Německu a počalo odtud organizovat teroristické akce trvající až do doby pomnichovského obsazení. Mnichov znamená pro Chebsko převratnou změnu politických poměrů. Dosavadní demokratický model z dob první Československé republiky byl rázem nahrazen nacistickou diktaturou se všemi průvodními jevy. Došlo ke zrušení svobody slova o k omezení činnosti většiny spolků. Běžnou záležitostí se stala cenzura tisku a stažení politicky nepohodlných tiskovin a knih z pultů knihkupectví a knihovních fondů, spojené s jejich následnou likvidací. Sudetoněmecká strana přešla plynule do struktury

²⁰ Jitka CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, Cheb 2005, s. 6.

NSDAP, která se stala jedinou legální politickou silou v zemi. Veškeré projevy odporu byly okamžitě potlačeny nacistickým represivním aparátem, reprezentovaným tajnou státní policií – gestapem. Protižidovské nálady vyvrcholily během tzv. Křišťálové noci dne 10. listopadu 1938, kdy byla vypálena chebská synagoga a značně poškozen a zneuctěn židovský hřbitov.²¹ Všechny majetek Čechů a Židů musel být evidován a později byl zkonfiskován. Veškerí zaměstnanci úřadů českého původu se museli vzdát svých pracovních míst a byli vyhnáni do českého vnitrozemí, které se později stalo Protektorátem Čechy a Morava. Jejich místa byla zčásti obsazena říšskými Němci. Do protektorátu byla vypovězena také značná část chebských Židů, které následně čekala deportace do nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborů spolu s jejich ostatními soukmenovci, žijícími do té doby ve vnitrozemí. Němečtí antifašisté, sociální demokraté a komunisté uprchlí do českého vnitrozemí byli vypovězeni zpět do pohraničí, kde byli pozatýkáni gestapem a odvečeni do koncentračních táborů.²² Některým občanům z řad perzekvovaných skupin obyvatelstva se podařilo uniknout před jistou smrtí do exilu ve Velké Británii či USA, kde se často stávali příslušníky spojeneckých vojenských sil.²³ Ti, kterým se to nepodařilo, byli postupně zatýkáni a odesíláni do koncentračních táborů.

V souvislosti s připojením Chebska a dalších pohraničních oblastí k třetí říši dochází také k radikální změně správního členění obsazeného území, a to na přímý pokyn Hitlera ze dne 1. října 1938. Nová správní reforma byla provedena zcela v souladu s idejemi NSDAP, držitelky státní moci, které byly založeny na „vůdcovském principu“ namísto demokratické samosprávy.²⁴ Ideálem nacistické správní formy byl systém založený na jednotě stranických žup NSDAP s říšskými župami státní správy, přičemž veškeré úpravy měly být podřízeny zájmům NSDAP. Takto měly být nahrazeny dosavadní zemské samosprávy z doby výmarské republiky. Župní vedoucí NSDAP měl být zároveň také říšským místodržícím. V nově okupovaném pohraničí bylo záhy započato s realizací těchto plánů, ačkoli se jednalo o území, které nebylo z žádných hledisek kompaktní. Krátce po vyhnání českého úřednictva zůstaly v provozu prakticky jen obecní samosprávy složené ze zástupců zvolených v květnových volbách roku 1938, kde se ve valné většině jednalo o stoupence henleinovského hnutí. Nacisté z nově získaného území vytvořili tzv. Sudetskou župu s účinností od 1. května 1939. Byla tak realizována správní přestavba pohraničí a vytvořena nová správní jednotka, která se dále

²¹ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 6.

²² Tamtéž, s. 8.

²³ Tamtéž, s. 9.

²⁴ Antonín FALTYS, *K problematice hospodářské struktury Karlovarska na počátku nacistické okupace*, *Minulostí Západočeského kraje* 4, 1966, s. 63.

členila na vládní obvody, se sídly v Chebu, Ústí nad Labem a Opavě a dále na pět městských okresů (Liberec, Ústí nad Labem, Opava, Cheb, Karlovy Vary) a konečně na 53 venkovských okresů, jejichž území většinou odpovídalo původním československým politickým okresům. Vymezení již zmíněných vládních obvodů do značné míry korespondovalo se sférami vlivu předválečných hospodářských komor, které sídlily právě ve zmíněných třech městech již od padesátých let devatenáctého století.²⁵ Toto nové členění mělo pomoci co nejrychleji začlenit tzv. sudetoněmeckou oblast do hospodářsko-politické struktury nacistického Německa.

Jak již bylo zmíněno, stal se Cheb jedním ze tří vládních obvodů. Skládal se ze dvou vládních okresů (Cheb, Karlovy Vary) a osmnácti okresů městských, které zahrnovaly rozsáhlá území západních, severozápadních a jihozápadních Čech v rámci obsazeného území. V čele vládního obvodu stál vládní prezident, jehož sídlo bylo ale v Karlových Varech, kde byla také soustředěna veškerá správní činnost.²⁶

Celkové území nově vzniklého chebského vládního obvodu mělo výměru 7464 km² a bylo tvořeno 1162 obcemi, v nichž žilo celkem 797 650 obyvatel, kteří byli usazeni většinou v menších obcích. Měst nad 10 000 obyvatel bylo pouze sedm, přičemž největším městem byly Karlovy Vary se svými 50 000 obyvateli.²⁷

Podobně jako se změnilo správní členění, změnila se také radikálně hospodářská struktura chebského regionu. Mnoho změn se týkalo především spotřebního průmyslu. Objevily se snahy o jeho modernizaci a koncentraci do větších celků.²⁸ Značná pozornost byla také věnována vytváření rovných pracovních příležitostí pro muže a ženy. Ne snad ze snahy o emancipaci žen, nýbrž z důvodu nutnosti nalezení pracovních příležitostí pro nezaměstnané muže v regionech, které byly značně orientovány na ženskou pracovní sílu, což bylo hlavně v místech, kde sídlila textilní výroba. V souvislosti s válečnými událostmi byla nežádoucí spotřební výroba přímo přeorientována na výrobu zbrojní. Došlo také k úpadku mnohých živností a produkce spotřebního průmyslu prudce poklesla v protikladu s prudce se zvyšující produkcí průmyslu zbrojního.²⁹ V prvních dnech okupace, v souvislosti s podhodnocením československé koruny vůči říšské marce, nastaly značné problémy se zásobováním spotřebním zbožím, jelikož to bylo hromadně vykupováno říšskými Němci, příjíždějícími na Chebsko za cenově výhodnými nákupy.³⁰ V následujících pár měsících došlo na Chebsku k relativnímu zlepšení hospodářské situace což bylo spojeno s větší četností uzavíraných

²⁵ A. FALTYS, *K problematice hospodářské struktury Karlovarska na počátku nacistické okupace*, s. 64.

²⁶ Tamtéž, s. 65.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Do té doby byl spíše záležitostí malých firem a drobných živnostníků.

²⁹ A. FALTYS, *K problematice hospodářské struktury Karlovarska na počátku nacistické okupace*, s. 69–73.

³⁰ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 7.

sňatků a zvýšenou porodností. Nacistický režim také zpočátku poskytoval obyvatelům Chebska sociální a zdravotnickou pomoc, což značně přispělo k jeho popularizaci mezi zdejšími lidem. Někteří nezaměstnaní také uvítali nové pracovní možnosti v německém vnitrozemí a po březnu 1939 také v Protektorátu Čechy a Morava.³¹ Oproti tomu nadcházející válečná léta znamenala pro zdejší obyvatelstvo pravý opak. Na denním pořádku se tak octnul přidělový systém, nedostatek spotřebního zboží, bytová krize, chudoba spojená s velkým množstvím rodin bez otců.³²

Z hlediska národnostní struktury byl tou nejpodstatnější změnou rozsáhlý exodus obyvatelstva českého původu. Podle sčítání obyvatel tehdejších okresů Cheb – město a Cheb – venkov ze dne 17. května 1939, jejichž území dohromady tvořilo prvorepublikový politický okres Cheb, zde žilo pouhých 101 obyvatel, hlásících se k národnosti české z celkového počtu 76 979 obyvatel. V rámci chebského vládního obvodu žilo ke stejnému datu 15 842 Čechů, což opět s porovnáním celkového počtu obyvatel tohoto vládního obvodu, 797 650 osob, působí jako důkaz značně okrajového postavení českého etnika. Zároveň došlo také k celkovému poklesu počtu obyvatel na území zmiňovaných okresů i celého obvodu. V roce 1930 měl tehdejší okres Cheb 76 979 obyvatel, zatímco při již zmiňovaném sčítání v květnu roku 1939 zde žilo 74 942 osob.³³

Pokles počtu obyvatel společně s následujícími válečnými událostmi a s nimi spojeným odchodem značné části mužského obyvatelstva do války v rámci branné povinnosti způsobil na Chebsku postupně se prohlubující nedostatek pracovních sil.³⁴ Z celé Sudetské župy bylo zmobilizováno do války přibližně 500 000 sudetských Němců, kteří se zúčastnili vojenských akcí v Polsku, SSSR i v západoevropských zemích. Dle odhadů jich pravděpodobně 170 000 ve válce zahynulo.³⁵ Absence pracovníků byla pocíťována hlavně ve strategickém zbrojním průmyslu. To bylo nejprve řešeno nábořem zájemců a specialistů ze spřízněných států, jako byla např. Itálie či Slovensko. Později, díky vojenským úspěchům německé armády, byli na práci v továrnách a zemědělství posíláni hlavně váleční zajatci a totálně nasazené osoby z nejrůznějších evropských zemí. Existovala zde snaha německých úřadů tyto osoby držet odděleně od ostatního obyvatelstva, což se řešilo jejich soustředěním v pracovních táborech, kde jim byly poskytovány nevalné životní podmínky. Nejhorší pozici

³¹ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 8.

³² Tamtéž, s. 10.

³³ A. FALTYS, *K problematice hospodářské struktury Karlovarska na počátku nacistické okupace*, s. 66.

³⁴ I. VOTROUBKOVÁ, *Novoosídlenecká problematika na Chebsku*, s. 19.

³⁵ Václav KURAL, *Sudety pod hákovým křížem*, Ústí nad Labem 2002, s. 88.

měli občané východních zemí, převážně Poláci, Rusové a Ukrajinci, se kterými bylo zacházeno takřka jako s otroky.³⁶

V průběhu války docházelo k čím dál větším ztrátám na životech odvedených vojáků, z nichž mnozí pocházeli také z Chebska. Jejich úmrtí byla oznamována v regionálním tisku, ponejvíce v chebském denníku *Egerer Zeitung*, kde byla jejich smrt oslavována jako hrdinná oběť vlasti. Během válečných událostí, stále nepříznivějších Německu, těchto oznámení v novinách nabývalo na četnosti spolu se zveřejňovanými seznamy mrtvých vojáků. Přibývalo také raněných, kteří byli posíláni přímo z bojiště zpět na Chebsko.³⁷

Samotným městem Chebem často projížděly transporty do koncentračních táborů. Jakýkoli pokus o útěk znamenal pro vězně jistou smrt, stejně jako jakýkoli odhalený pokus místního obyvatelstva nějakým způsobem těmto osobám pomoci. Nad vším neustále bděla tajná policie – gestapo. Stejně končily také jakékoli projevy odporu proti politice Říše. Politicky nepohodlné výroky se staly osudnými také bývalému chebskému starostovi Andreasi Prokischovi, který byl odvečen do koncentračního tábora v bavorském Dachau, kde v březnu roku 1945 umírá. Pod značným tlakem se ocitly zbytky českého a židovského obyvatelstva. Většinou se jednalo o osoby, které pocházely ze smíšených manželství. Jejich postavení bylo vskutku nelehké, jelikož byli často vystavováni ponižování a diskriminaci.³⁸ Brutální perzekuci byli podrobováni také někteří představitelé katolického duchovenstva, na které padlo podezření z protinacistické činnosti, jako se to stalo například čtyřem františkánským mnichům zatčeným v Chebu roku 1941 pro poslech zahraničního rozhlasu.³⁹

Opovrženíhodným způsobem nacisté zacházeli také s duševně nemocnými, nejrůzněji postiženými a starými lidmi. Přísně utajovaný program eutanazie těchto osob, v rámci „ozdravění“ společnosti, probíhal v celém nacistickém Německu, území Říšské župy Sudety nevyjímaje. Lví podíl na vyvražďování těchto nevinných lidí nesl mimo jiné Úřední soud v Chebu. Byla při něm zřízena odnož, tzv. zdravotní soud, jenž soudil na základě zákona pro ochranu před dědičně poškozeným potomstvem. Celkově tato instituce projednávala mezi léty 1940 až 1943 celkem 907 případů. V lepším případě byla na těchto osobách vykonána sterilizace, v horším případě byli tito lidé usmrcováni v bývalých léčebnách a sanatoriích za velmi přísného utajení. Ve spisech soudu však o usmrcování nebyla ani zmínka. Ve velké většině případů byla nařízena opět „pouze“ sterilizace, kterou však mnozí záhadně nepřežili.⁴⁰

³⁶ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 10.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Tamtéž, s. 11.

³⁹ Tamtéž, s. 12.

⁴⁰ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 12–13.

2.3 Konec války a osvobození na Chebsku

Na konci druhé světové války bylo Chebsko svědkem mohutného transferu velkého množství osob. Docházelo k neustálému zvyšování počtu obyvatelstva, přičemž v samotném Chebu již během válečných let díky soustředění zbrojního průmyslu došlo k mohutnému přísunu nových obyvatel, hlavně říšských Němců. Oproti předválečným rokům to byl nárůst zhruba o 20 000 osob. Na území města Chebu tak v roce 1945 žilo asi 55 000 osob.⁴¹ Příčiny nového přísunu lidí lze hledat především v souvislostech s postupující frontou v posledních válečných měsících.

V únoru 1945 začaly na Chebsko proudit davy uprchlíků z oblastí Východního Pruska. Azyl jim byl poskytnut v mnoha obcích chebského regionu, kde byly za tímto účelem vyčleněny speciální prostory, např. v Novém Kostele, Libé, Lipové či v Paliči. Tyto osoby směřovaly do sousedního Bavorska a jejich počet se neustále zvětšoval. S přibližující se západní frontou se stala bavorská hranice neprostopnou a tito uprchlíci tak byli donuceni setrvat na území chebského okresu.⁴²

K smutným událostem těchto posledních válečných dní patřily také pochody smrti, při nichž byli vězni evakuovaných koncentračních táborů hnáni přes území Chebska před blížící se frontou. Podmínky, kterým byli mnohdy vysílení a na smrt nemocní lidé vystavováni, byly vskutku nelidské a docházelo také ke značným obětem na životech při těchto přesunech. Vězni tábora nucených prací Gross Rossen, který byl umístěn poblíž Vratislavi v dnešním Polsku, byli v únoru 1945 vyhnáni na pochod před blížící se Rudou armádou. Dle výpovědi jedné pamětnice šla skupina asi 500 žen pěšky sněhem, přičemž některé vězeňkyně neměly ani obuv. Přespávaly většinou v blízkosti zvířat, která jim poskytovala jediný zdroj tepla. Po šesti týdnech dorazily na Chebsko, kde byly poté zubožené ženy naloženy na nákladní vlak, jenž je převezl do koncentračního tábora v Bergen – Belsenu poblíž Hannoveru, který byl později osvobozen britskou armádou. Naneštěstí se ale mezitím několik vězeňkyň nakazilo smrtícím tyfem.⁴³

Další z pochodů smrti směřoval z ženského koncentračního tábora v hornofranckém Helmbrechtsu. Tento tábor se nacházel v samotném sousedství Chebska, pouze asi 16 kilometrů od města Hof a jednalo se o pobočný tábor centrálního koncentračního tábora ve Flossenbürgu. Byl založen v roce 1944 a tvořilo jej 11 dřevěných budov. V tomto

⁴¹ *Co přinese osídlování Chebska*, Chebsko 2, 1.5. 1946, s. 1.

⁴² SOKA Cheb, fond č. 314, Městský národní výbor Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 87.

⁴³ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 13–14.

táboře se nacházelo zhruba 590 Polek, Rusek a několik Němek. Neméně početnou skupinou byly také Židovky (580). Ostrahu zastávalo 54 dozorců a dozorkyň pod velením Aloise Dörra (člen NSDAP od prosince 1932, příslušník SS od 28.ledna 1933). Pouze tři z tamních dozorců se mohli pyšnit výlozkami Waffen-SS. Zato všech 27 dozorkyň bylo příslušnicemi SS, všechny tam vstoupily až v pozdní fázi války v roce 1944, polovina z nich dobrovolně. Šlo vesměs o mladé ženy a téměř všechny již před tím prošly koncentračním táborem v Ravensbrücku (zemřelo tam 92 000 žen a dětí).

S postupující frontou začal velitel Alois Dörr přemýšlet o vyklizení tábora. Bez jakéhokoliv přímého rozkazu, na vlastní zodpovědnost, shromáždil 13. dubna osazenstvo tábora a začal pochod „bez udání cíle“. Vězeňkyně byly rozděleny do tří skupin, každá s vlastním oddílem strážných. Dozorci dostali pušky a zvláštní přiděl munice, dozorkyně „pouze“ dřevěné hole. Těžce nemocné naložili na povozy a mezi nežidovskou část vězňů byly rozděleny nevyužité zásoby. Trasa vedla z Helmbrechtsu nejprve na východ. Po překročení předmnichovské státní hranice s ČSR dále přes Aš, Hazlov, Františkovy Lázně do Sokolova. Po sedmi dnech pochodu (průměrně vězeňkyně urazily 15 km denně) byla nežidovská část transportu zanechána v táboře ve Svatavě u Sokolova. Po celou cestu do Sokolova nezahynula ani jedna z vězeňkyň, ale to se již brzy mělo změnit. Pochod pokračoval dál. Pro jistotu bylo pro zvýšení ostrahy přibráno 25 německých vězeňkyň z nežidovské části ve funkcích pomocných dozorců. Cesta ze Sokolova vedla do Mariánských Lázní. Po cestě se dozorkyně snažily připravit židovské ženy o veškerou lidskou důstojnost, bití bylo nedílnou součástí. V tom se velice dobře osvědčily dřevěné hole, přidělené před zahájením pochodu⁴⁴. Již na hranicích chebského okresu došlo k prvním obětem. V lese poblíž obce Prameny (v místě zvaném „U umučených“) je pohřbeno mnoho jejich účastnic⁴⁵. Vyhladovělé a vysílené ženy, které již nemohly dál, byly ubíjeny holemi, v lepším případě zastřeleny ranou do týla. Pochod pokračoval dál na trase Domažlice – Kvilda – Volary – Prachatice. Ve Volarech byl 4. května zástup napaden americkým hloubkovým letcem a části Židovek se v nastalém zmatku povedlo uprchnout. Část z nich byla ovšem strážemi zavražděna a následně zakopána a teprve po osvobození byla ve Volarech důstojně pohřbena. Jejich strážci se již neobtěžovali se shromažďováním vězeňkyň a vzhledem k tomu, že americká vojska jim již byla v týle, zvolili raději útěk. Krátce nato objevili američtí vojáci několik zbídačených žen a urychleně začala rozsáhlá pátrací akce. Nakonec se je podařilo soustředit a armádní lékaři jim věnovali maximální péči. Pokud by se nedostaly do péče lékařů 5. pěší divize americké armády, tak by

⁴⁴ Daniel GOLDHAGEN, *Hitlerovi ochotní katani*, Praha 1997, s. 335–341.

⁴⁵ Josef ŘEHKA, *Z archivu ČSBS - Pochody smrti*, Chebský deník 5, 24. 1. 1995, č. 28, s. 13.

jich v průběhu 24 hodin ještě více jak polovina zemřela. Přes rychlý zásah Američanů si pochod měřící bezmála 200 km vyžádal 178 obětí. 129 židovských žen umřelo hlady, vyčerpáním a na následky nemoci. 49 jich bylo po cestě ubito a zastřeleno⁴⁶.

Ze samotného koncentračního tábora ve Flossenbürgu byli vězni taktéž hnáni na pochod smrti. Tento tábor byl dne 23. dubna osvobozen 90. pěší divizí americké armády. Ze samotného pochodu bylo mnoho vězňů zachráněno americkou 97. divizí, osvobozující Cheb. Později se tito bývalí vězni stali důležitými svědky při vyšetřování nacistických zločinů.⁴⁷

S koncem války bylo spojeno také bombardování města Chebu a jeho okolí spojeneckými letouny. Území Říšské župy Sudety přitom zůstalo, na rozdíl od sousedního Bavorska a Saska, zatím od spojeneckých náletů ušetřeno. Také proto mohlo sloužit jak útočiště pro uprchlíky z evakuovaných německých oblastí poškozených bombardováním.⁴⁸ V samotné Říšské župě Sudety byl první velký nálet uskutečněn 12. května 1944 a jeho cílem byl chemický podnik na zpracování pohonných hmot v Záluží u Mostu. 23. října 1944 dochází k prvnímu bombardování města Chebu americkými hloubkovými letci. Došlo k poškození několika průmyslových podniků, poškození železničního viaduktu a zničení několika domů. Dále bylo 53 obyvatel zabito a několik dalších desítek lidí bylo zraněno či pohřešováno. Další bombardování se událo 7. února 1945 a poškozena při něm byla továrna zaměřená na opravy a výrobu bojových letadel, umístěná poblíž chebského letiště a vybudovaná v průběhu války. Nejtěžší nálety proběhly 25. března a 8. dubna 1945. Důsledky byly drastické. Poškozeno bylo okolo jednoho tisíce obytných domů, z čehož 200 jich bylo zcela zničeno. Silně byly poškozeny budovy pošty, významných hotelů a také letiště s přílehlými budovami. Zcela zdemolované zůstalo chebské nádraží včetně rozsáhlého vozového parku a značné plochy kolejové tratě. Ztráty na životech byly taktéž vysoké. Při prvním náletu zahynulo 118 obyvatel, z toho 70 cizinců a 137 obyvatel bylo zraněno. Počet obětí druhého z náletů se odhaduje až na 800 lidí.⁴⁹ Další nálet 10. dubna 1945 poškodil pilíře železničního viaduktu, který byl později zcela zničen ustupující domobranou Volkssturm. Při jednom z posledních náletů 20. dubna 1945 byl zasažen kostel svatého Mikuláše a jeho bezprostřední okolí. Zcela zničena byla střecha kostela, včetně dvou věží a také střecha sousední školy, tehdejšího gymnázia.⁵⁰

Deník Egerer Zeitung o těchto událostech informoval obyvatelstvo velice strohými články doplňovanými seznamy zabitých a raněných a spíše se soustředil na protispojeneckou

⁴⁶ D. GOLDHAGEN, *Hitlerovi ochotní katani*, s. 335–341.

⁴⁷ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 14.

⁴⁸ Tamtéž, s. 21.

⁴⁹ Tamtéž, s. 23.

⁵⁰ Tamtéž, s. 24.

propagandu a udržení pevné víry obyvatelstva v Adolfa Hitlera a konečné vítězství třetí říše. Předposlední vydání tohoto deníku ze dne 20. dubna 1945 vyšlo již pouze na jednom listu papíru. Alternativní možnosti získávání pravdivých informací o skutečném stavu Říše na konci války byly značně ztížené, neboť jakýkoli poslech zahraničního rozhlasu byl nacisty přísně trestán. Obyvatelstvo, pokud mělo tu možnost, volilo jako svou záchranu v posledních dnech války útěk z města.⁵¹

Během 22. a 23. dubna k bavorskému městu Marktreudwitz, které leží přibližně 10 km od Chebu, dorazila 97. pěší divize 3. americké armády pod velením brigádního generála Miliona B. Hasleye. Tato divize se vylodila 2. března ve Francii a zúčastnila se úspěšně několikadenních bojů v Porýní a Porúří, odkud byli její vojáci převezeni na nekrytých nákladních automobilech do bavorského pohraničí.⁵² Blízkost americké armády vyvolala na Chebsku značnou nejistotu. Konradem Henleinem bylo vydané nařízení provést první dvě etapy opatření ARLZ. Etapa A (Auflockerung – Uvolnění) znamenala rozkaz k ukrytí všech hodnot, které nebyly bezpodmínečně důležité pro účely války či hospodářství. Etapa R (Raumung – Vyklizení) nařizovala odvézt veškerý další materiál, který nesloužil k pokrytí nejnnutnějších potřeb vojska či úřadů, do bezpečného zázemí. Etapa L (Lahmung – Ochromení) znamenala úmyslné znehodnocování veškerých zařízení a strojů odmontováním jejich nejdůležitějších částí, aby se případně nemohly stát kořistí spojeneckých vojsk a sloužit v jejich prospěch. Poslední etapa Z (Zerstörung – Zničení) nařizovala úplné zničení zařízení, strojů, zásob a také celé řady strategických objektů jejich rozbitím nebo zapálením.⁵³ I přes značnou snahu o důsledné plnění tohoto plánu se jej podařilo realizovat jen zčásti. Nejdůsledněji byl plněn nacistickými úřady, snažícími se zlikvidovat veškeré písemnosti, a gestapem, které kompletně zničilo svůj archiv. Bylo zapáleno nebo vyhozeno do povětří mnoho vojenských skladů a zlikvidovány zásoby oleje. Značné úsilí bylo věnováno také na poškození či zničení železničních a silničních komunikací a mostů. Tohoto úkolu se zhostili němečtí vojáci, kteří společně s příslušníky Volkssturmu připravili k vyhození do povětří všechny železniční mosty a mosty přes řeku Ohři, které měly být odpáleny před příchodem fronty.⁵⁴

Směrem k Chebu se americká armáda blížila ze dvou směrů. Jednak od bavorského Hofu a dále od blízkého Waldsassenu. Nad Chebem mezitím kroužila americká letadla, která shazovala letáky s textem v němčině, jenž vyzýval civilisty a vedení města, aby se vzdali.

⁵¹ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 24.

⁵² Tamtéž, s. 32.

⁵³ Tamtéž, s. 33.

⁵⁴ Tamtéž, s. 34.

Američané požadovali, aby byly odstraněny veškeré miny a zátarasy. Dále měly být viditelně vyvěšeny bílé prapory a vyslána osoba s bílou vlajkou směrem k americkým jednotkám. V případě jakéhokoli odporu či neuposlechnutí výzev mělo být město a jeho okolí srovnáno se zemí.⁵⁵

Ke kapitulaci však zatím nedošlo. Velitel obrany major Geissler byl plně odhodlán se svými muži město bránit až do konce. Do jeho jednotky patřili starší příslušníci Volkssturm, mladí chlapci z Hitlerjugend a údajně 1000 německých vojáků. Spoléhalo se také na pomoc Maďarů a Vlasovců, ruských vojáků bojujících na německé straně, jejichž muži tou dobou na Chebsku dočasně pobývali.⁵⁶ Obě skupiny se však v průběhu dubna 1945 dobrovolně vzdaly a padly do amerického zajetí.

Dne 24. dubna 1945 byl Cheb pod palbou dělostřeleckého útoku, který pokračoval i následující den a byl veden z okolních obcí Pomezí nad Ohří a Tůně. Boje se přesunuly i do centra města, kde pokračovaly v průběhu celé noci. I přes odpor majora Geisslera se rozhodl tehdejší chebský starosta dr. Janka 25. dubna 1945 navštívit Konrada Henleina, který tehdy pobýval v horském sídle v obci Kladská na Mariánskolázeňsku, a požádal ho o povolení ke kapitulaci. To však bylo Henleinem ostře odmítnuto.

26. dubna 1945 byl major Geissler spatřen posádkou amerického tanku, jak projíždí na motocyklu směrem od německého velitelství, a byl namísto americkými vojáky zastřelen.

Nic již nebránilo tomu, aby dr. Janka následně podepsal Američanům kapitulaci. Obyvatelstvo bylo vyzváno ke klidu a předání zbraní. Sám starosta byl zajat a internován v Bavorsku, odkud byl později propuštěn. Tento den se do historie zapsal jako den osvobození Chebu.⁵⁷ S kapitulací se však nehodlal smířit Konrad Henlein a zahájil 28. dubna útok spolu s věrnými jednotkami SS. Napadení bylo připravováno v jeho horském sídle v Kladské ve Slavkovském lese a mělo být podpořeno dělostřelectvem, tanky a obrněnými vozy. I tento jeden z posledních pokusů o zvrát v boji o Chebsko byl zmařen porážkou u obce Podhrad. Podařilo se dobýt také chebské letiště, které bylo až do 28. dubna v rukou nepřátel.⁵⁸

29. dubna 1945 byla 1. pěší divizí americké armády obsazena linie Františkovy Lázně – Cheb – Waldsassen a vystřídala tak 97. pěší divizi, která pokračovala do vnitrozemí. Františkovy Lázně byly obsazeny 25. dubna ve večerních hodinách poté, co byly postupně dobyty obce na trase směřující k tomuto městu od městečka Libá, přes Polnou, Lipnou a Hazlov, náležející již k Ašskému regionu.⁵⁹ 1. divize pod velením generálmajora Clifta Andruse poté zřídila

⁵⁵ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 34.

⁵⁶ Stanislav A. AUSKÝ, *Vojstva generála Vlasova v Čechách*, Praha 2005, s. 58.

⁵⁷ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 36.

⁵⁸ Tamtéž, s. 38.

⁵⁹ Richard ŠVANDRLÍK, *50. výročí osvobození americkou armádou*, Hamelika 20, 1990, č. 1, s. 4–5.

v Chebu svůj hlavní štáb a pokračovala v osvobozování obcí mezi Chebem a Karlovými Vary. I přes odpor nacistů tak byly obsazeny obce Mostov, Odrava, Obilná a Potočiště.⁶⁰ Na sousedním Sokolovsku byl osvobozen ženský koncentrační tábor ve Svatavě. Osvobozování probíhalo také v dalších obcích na Chebsku. Od 30. dubna probíhaly urputné boje o městečko Plesná, kde se postavily Američanům na odpor jednotky SS. V průběhu dvou dnů byla obec nakonec dobytá, avšak za cenu značného poškození mnoha budov. Ustupující jednotky SS navíc vyhodily do povětří vlak s municí, přičemž byla místní nádražní budova doslova rozmetána. Plesná se tak stala na konci války druhým nejzničenějším městem v regionu. 6. května pak došlo k obsazení Lubů a jejich okolí.⁶¹

Boje s německým vojskem pokračovaly až do 7. května 1945, kdy byla v Remeši podepsána kapitulace Německa a vydáno nařízení, podle kterého měly veškeré bojové akce ustát o půlnoci z 8. na 9. květen 1945, což se také stalo a většina německých vojáků se po vyrozumění o konci války počala dobrovolně vzdávat. 1. pěší divize poté setrvala na Chebsku až do června 1945, kdy byla vystřídána 79. pěší divizí.⁶²

⁶⁰ Jindřich MAREK, *Oblastní velitelství.čs. armády na Chebsku v roce 1945*, in: Sborník Chebského muzea 1999, Cheb 2000, s. 104. Svědectví o těchto bojích podal Augustin Filipin, který pocházel z Brna. Jako bývalý interbrigadista ve Španělsku byl vězněn v Buchenwaldu a po jeho osvobození se zúčastnil po boku 1. pěší divize posledních bojů na Chebsku.

⁶¹ R. ŠVANDRLÍK, *50. výročí osvobození americkou armádou*, s. 10.

⁶² J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 41.

2.4 Obnova československé státnosti na Chebsku na jaře 1945

První čeští vojáci v Chebu byli tři příslušníci Čs. samostatné obrněné brigády ve Velké Británii: npor. Miroslav Tiller, rotný Zdeněk Václavík a desátník Pavel Fabian, kteří dorazili do města dne 26. dubna 1945 a byli vysláni k 97. pěší divizi americké armády, kde měli plnit funkci kameramana, redaktora a fotografa při dokumentaci postupu amerických jednotek. Původně se jednalo o členy výchovné čety brigády, která v té době obléhala německou posádku francouzského přístavu Dunkerque.⁶³ Dle archivních dokumentů National Archives U.S.A. at College Park zde však ke stejnému dni měla být přítomna i rota slovenských vojáků pod vedením kapitána Jána Pažického. Jednalo se údajně o účastníky Slovenského národního povstání, kteří byli zajati německými jednotkami po potlačení povstání a odvezeni do zajateckých táborů poblíž Altenburgu a Gery, odkud byli osvobozeni americkými vojáky. I přesto, že měli tito dobrovolníci většinou značně podlomené zdraví, stali se důležitými pomocníky, hlavně při strážní službě, kde dohlíželi na pořádek ve městě a ochranu před rabováním ze strany osvobozených zajatců, německého obyvatelstva a zahraničních dělníků.⁶⁴

Důležitou roli při zajišťování Chebska měl také tzv. kombinovaný oddíl pod vedením pplk. Aloise Sítka v počtu 140 mužů, vybavený obrněnými transportéry a kanony, který sem byl vyslán rovněž ze západní fronty, kde byl součástí Čs. samostatné obrněné brigády a účastnil se bojů u Dunkerque. Jeho působení na Chebsku bylo krátkodobé. Na hranice u Pomezí nad Ohří dorazil kombinovaný oddíl dne 1. května 1945. Při této příležitosti zde byla slavnostně vztyčena československá vlajka. Oddíl se poté přesunul do Chebu, kde pobýval do 7. května 1945, a následně se přemístil do Plzně. Jeho úloha v Chebu a okolí spočívala především v zatýkání místních nacistických činovníků a dosud nezjištěných německých vojáků. Podílel se také na zajištění veškerých úřadů a ochraně proti již výše zmíněnému rabování. Samotní vojáci oděni do britských uniforem budili u místního obyvatelstva značný respekt a snad proto zde nedocházelo ve větší míře k sabotážím ze strany stálých příznivců nacistické ideologie či k teroristickým akcím obávané skupiny Wehrwolf. Společně s tímto oddílem působila v Chebu také malá skupina československých občanů v amerických uniformách, pracující pro americkou zpravodajskou službu OSS.⁶⁵

Po odchodu vojáků kombinovaného oddílu a příslušníků OSS jejich činnost převzalo od 9. května 1945 Oblastní československé vojenské velitelství Cheb, které bylo ustanoveno se souhlasem Američanů na popud osvobozených československých důstojníků, vracejících se z nacistických věznic v Bambergu, Bayreuthu a Creussenu. Velitelem se stal

⁶³ J. MAREK, *Oblastní velitelství čs. armády na Chebsku v roce 1945*, s. 101.

⁶⁴ Tamtéž, s. 102.

⁶⁵ Tamtéž, s. 103.

čtyřiapadesátiletý bývalý ruský legionář pplk. Josef Šebesta, jenž musel vynaložit značné úsilí k tomu, aby přesvědčil bývalé vězně a zajatce, spěchající ke svým blízkým a k domovům, k setrvání ve službě. Tito vojáci poté zformovali jednotky Československé národní stráže (ČNS). Jejich působnost se dále přenesla i na sousední Karlovarsko. Jednotky ČNS byly bohatě zásobovány americkou armádou a plnily důležitou úlohu v zajišťování bezpečnosti a pořádku v regionu. Mimo jiné poskytovali také prvotní péči všem strádajícím zavlčeným cizincům a čerstvým navrátilcům z nacistických věznic a táborů.⁶⁶

Od června 1945 byly poté jednotky ČNS postupně nahrazovány tzv. Revolučními gardami, které byly na Chebsko vysílány z vnitrozemí, především z Prahy a Plzně, a také jednotkami nově vznikající československé armády. Jejich činnost bývá ale často spojována s nedostatečnou morálkou většiny těchto jednotek, spojenou s mnohými přehmaty vůči místnímu německému obyvatelstvu a také rabováním německého majetku. Revoluční gardy byly definitivně zrušeny dne 25. června 1946 nařízením o likvidaci partyzánských a revolučních jednotek.⁶⁷ Dne 12. července 1945 byl v Chebu ustanoven Sbor národní bezpečnosti, jenž plně přejal po svých předchůdcích veškeré funkce, spojené se zajišťováním pořádku a bezpečnosti v regionu.⁶⁸ Je smutné konstatovat, že bývalým příslušníkům ČNS nebylo později za jejich obětavou činnost vyjádřeno žádné jmenovité poděkování a uznání ze strany pozdějších československých vládních a vojenských orgánů.⁶⁹

Mimo zajištění vojenské správy mělo na Chebsku v prvních dnech po osvobození mimořádnou důležitost vytvoření svébytné správy civilní. Prakticky ihned po podepsání kapitulace tehdejším chebským starostou dr. Jankou v dopoledních hodinách dne 26. dubna 1945 v budově městské nemocnice přešla veškerá civilní správa nad obsazeným městem i okresem do rukou osvoboditelů, amerických vojenských úřadů. Tím bylo prakticky znemožněno jakékoli vměšování se do věcí veřejných ze strany civilního obyvatelstva. Jak již bylo zmíněno, do Chebu v té době přicházeli také osvobození političtí vězni, v jejichž hlavách se zrodila nejenom myšlenka na vytvoření organizovaných československých vojenských jednotek, ale také nápad, založit zde jakýsi český výbor, který by zajišťoval českou správu nad obsazeným územím. Nutno dodat, že americké úřady se k tomuto kroku nestavěly z počátku příliš vstřícně. I přesto se dne 4. května 1945 skupina bývalých politických vězňů v čele s Horákem, Hoffmannem a Šaldou rozhodla obsadit budovu německé okresní správy, tzv. Landratsamtu, kde byli přijati třemi úředníky, z nichž jeden byl českého původu. Za jeho

⁶⁶ J. MAREK, *Oblastní velitelství čs. armády na Chebsku v roce 1945*, s. 105.

⁶⁷ SOKA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, inventární kniha fondu 266, s. 2.

⁶⁸ SOKA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, kalendárium, s. 2.

⁶⁹ J. MAREK, *Oblastní velitelství čs. armády na Chebsku v roce 1945*, s. 107.

asistence byl zajištěn archiv a veškeré spisy a dále pokladna a veškeré klíče. S pomocí zbývajících dvou německých úředníků, radů, byl učiněn pokus o sehnání zbylého úřednictva.⁷⁰ To se však před blížící se frontou rozprchlo do okolí a mnozí úředníci se již nevrátili. Obsazený úřad byl opět nazván Okresním úřadem, jak tomu bylo ještě v roce 1938.

Dne 5. května byl na obsazeném Okresním úřadě za přítomnosti dalších politických vězňů ustanoven Revoluční národní výbor pro Chebsko, v jehož čele stanul dr. Stašek. Výbor se opíral především o politické vězně, jichž tehdy přicházelo do Chebu stále více, a dosazoval je do nejrůznějších veřejných funkcí po celém Chebsku a také v okolních regionech, jako byly např. Ašsko, Karlovarsko, Kraslicko, Falknovsko (Sokolovsko) atd.⁷¹

Američané, jakožto faktičtí správci obsazeného území, se rozhodli po zatčení dr. Janky jmenovat nového chebského starostu. I přes to, že bývalí političtí vězni doporučovali na tuto funkci učitele Kopeckého z Blatné, byli americkým velitelem razantně odmítnuti.⁷² Dne 2. května 1945 byl jmenován starostou německý antifašista Adam Heinrich, kterému byla ovšem vytýkána jeho neznalost českého jazyka a značná tolerance k rabujícím davům, které tou dobou ovládly městské ulice.⁷³ Ve funkci vládního komisaře města stanul bývalý český politický vězeň gen. Rudolf Vašíček. Dne 23. května byla se souhlasem amerického guvernéra zřízena Revolučním národním výborem Místní správní komise, v jejichž rukou se tak oficiálně ocitla správa města.

Do čela komise byl nejprve zvolen gen. Vašíček, který byl zanedlouho po svém odchodu z Chebu nahrazen chebským Čechem L. Hoffmannem, který tuto funkci vykonával až do 28. června 1945⁷⁴, kdy byl ve funkci nahrazen F. Prepslem.⁷⁵ Složení Místní správní komise se velmi často měnilo, což souviselo s odchodem některých jejích členů z řad politických vězňů zpět do jejich domovů a zároveň s příchodem nových dosídlenců, kteří doplňovali uvolněné pozice. Místní správní komise v podstatě převzala organizaci Městského úřadu a postupně k ní přidávala další potřebné útvary. V listopadu 1945 měla Místní správní komise (Dále jen MSK) následující organizační schéma:⁷⁶

I Ústřední správa MSK (předseda, tajemník, podatelna, městský rozhlas, komise disciplinární a kvalifikační, závodní rada, telefonní ústředna, vedoucí ředitel městských úřadů)

⁷⁰ Josef ŘEHKA, *Jaro 1945 na Chebsku*, místo a datum vydání neuvedeno (strojopis v majetku SOKA Cheb), s. 138.

⁷¹ Tamtéž, s. 139.

⁷² Tamtéž, s. 144.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž, s. 140.

⁷⁵ SOKA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb, inventární kniha fondu 314, s. 2.

⁷⁶ Tamtéž, s. 2–3.

- II Finanční správa (pokladna, správa daní, správa dávek, městský důchod, osobní účtárna)
- III Městské podniky (jatky, plynárna, vodárna, záchraná stanice, hřbitov, městské lázně)
- IV Sociální správa (evidence o péče o chudé a nemocné, chudinské nadace, starobinec)
- V Školská a osvětová správa (mateřské školy a jesle, obecné školy, hlavní školy, učňovské školy, zemědělské školy, městské divadlo, městská knihovna, městské muzeum a archiv, vedení kroniky, římskokatolické patronáty, ochrana památek, propagace)
- VI Zásobovací a vyživovací úřad (veřejné zásobování, zemědělské záležitosti, hospodářská kontrola)
- VII Bytový úřad (bytová služba, evakuační úřad, sklad svršků a nábytku)
- VIII Městská nemocnice (ředitel, správce)
- IX Správa statků a lesů (hospodářské dvory, lesní správa, honitby)
- X Popisný úřad (evidence obyvatelstva a vojáků, matrika, evidence domů, ověřování národní spolehlivosti, voličské seznamy, očkovací seznamy)
- XI Osídlovací úřad
- XII Stavební správa (stavební úřad, stavební dozor, správa budov, kanalizace, sady, okrášlování města)
- XIII Bezpečnost a hasiči (polní policie, domovní hlídači, ponocní, záchraná a dezinfekční stanice)

Po volbách do Národního shromáždění v květnu 1945 (v Chebu s následujícím výsledkem: KSČ – 3348 hlasy, Čs. strana národně socialistická – 1451 hlas, Čs. strana sociálně demokratická – 1031 hlas a Čs. strana lidová – 452 hlasy) byl v Chebu ustaven první volený národní výbor. Stalo se tak na podkladě výsledků těchto voleb v souladu s vládním nařízením ze dne 27. května 1946 č. 120 Sb. o obnovení národních výborů. Dne 3. července 1946 byl na ustavující schůzi zvolen Místní národní výbor dle § 18 směrnic ministerstva vnitra ze dne 13. června 1946. Tento nově zvolený Místní národní výbor (dále MNV) nahradil ve své činnosti stávající MSK, která tímto ukončila svou činnost. Do čela MNV byl zvolen dr. Vladimír Adámek za KSČ. Další členové vedení výboru se rekrutovali ponějvíce z řad vítězné KSČ (i s předsedou 8 členů), dále byla zastoupena Čs. strana sociálně demokratická (2 členové), Čs. strana národně socialistická (3 členové) a Čs. strana lidová (1 člen). Spolu s dalšími 28 členy pléna měl tento první MNV celkem 28 členů. Při MNV byly zřízeny následující referáty: personální a normativní, bezpečnostní, stavební a technický, kulturní a školský, vyživovací a zásobovací, hospodářský a lesní, nemocniční, osídlovací a bytový, finanční.⁷⁷

⁷⁷ SOKA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb, inventární kniha fondu 314, s. 4.

Při MNV pracovaly také komise, které měly vždy 6 členů, s výjimkou komise finanční, která měla počet svých členů dvojnásobný. Každá komise měla zpravidla 3 členy z KSČ, přičemž ostatní zvolené strany měly vždy po jednom zástupci. Byly zřízeny tyto komise: sociální a zdravotní, kulturní a školská, personální a normativní, hospodářská a lesní, finanční, bezpečnostní, vyživovací a zásobovací, osídlovací, správy národního majetku, správní výbor nemocnice. V rámci jednotlivých referátů bylo v prosinci 1946 zaměstnáno celkem 247 osob.⁷⁸ Podobně jako v Chebu vznikaly jednotlivé MSK a později MNV také v ostatních obcích Chebska.

V souvislosti s poválečnou obnovou chebského okresu, který měl nyní přibližně stejný územní rozsah jako předválečný politický okres Cheb, byla zřízena dne 28. května 1945 Okresní správní komise (dále OSK), přičemž první ustavující schůze se konala dne 26. června 1945, kdy byl do jejího čela jmenován ing. Hrubý.⁷⁹ Při OSK bylo vytvořeny referáty pro okresní administrativu, vojenské a bezpečnostní záležitosti, ochranu práce, sociální věci, silniční síť, průmysl, obchod a živnosti, zemědělství a lesnictví, finanční záležitosti, dopravu, školství, spravedlnost a práva, tělovýchovu a zdravotnictví a zásobování. V čele OSK stáli většinou bývalí političtí vězni, z nichž mnozí byli již předtím členy Revolučního národního výboru a jednotek ČNS.⁸⁰ Dne 4. července vznikl Okresní národní výbor (dále ONV), který nahradil stávající OSK. Ustavující schůze se konala tentýž den a byl na ní do čela ONV zvolen Richard Dvořák.⁸¹ Součástí ONV byla rada, která stála ve vedení této instituce, plénium, sdružující okresní zastupitele, a dále referáty zodpovědné za jednotlivé úseky činnosti ONV. Na ustavující schůzi se plénium ONV rozhodlo zřídit tyto referáty: politický a samosprávný, bezpečnostní, právní, průmyslový, osídlovací, zemědělský, zásobovací, finanční, zdravotní, sociální a bytový, kulturní a školský, družstevní, dopravní, stavební, personální, živnostenský a zemědělsko – hospodářský. Ve spolupráci s jednotlivými MSK, později MNV na okrese Cheb, který v roce 1945 čítal celkem 60 obcí, se OSK, později ONV v Chebu podílel na postupné obnově válkou značně poznamenaného regionu. Jen během roku 1945 se podařilo obnovit nejdůležitější služby, jako např. železniční a autobusová spojení, dodávky elektrické energie, poštovní služby atd. Obnoveny byly také české školy a kulturní instituce.⁸² Postupně se začal také opět vzmáhat obchod, živnosti a průmyslová výroba.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, kalendárium, s. 2.

⁸⁰ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, inventární kniha fondu 266, s. 2.

⁸¹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, kalendárium, s. 3.

⁸² SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, kalendárium, s. 3.

3 Odsun Němců na Chebsku

3.1 Odsun Němců z ČSR v souvislosti s politickou situací před 2. světovou válkou a během ní

Tematika odsunu německého obyvatelstva představuje složitý historický problém nejen z důvodu odborné náročnosti, ale také pro svou morální a citovou rozporuplnost, kterou je každý takový radikální zásah do struktury obyvatelstva nutně zatížen.

Odsun Němců z Československa započal po skončení druhé světové války, která měla zajistit v případě vítězství Velkoněmecké říše Němcům jejich mocné světové impérium a zároveň vyklizení středoevropského prostoru od tzv. neárijských národů a jeho plné podřízení německým zájmům. Vítězství však připadlo na stranu spojeneckých mocností a v souvislosti s tím vyvstal problém s osudem početných německých menšin, dosud žijících v středoevropských a jihoevropských zemích, které byly do té doby okupovány nacistickým Německem.⁸³

Na území Československa se tento problém týkal převážně pohraničních oblastí, tzv. Sudet, kde bylo ponejvíce německé obyvatelstvo soustředěno.

Historicko-geografický pojem Sudety, poprvé použitý alexandrijským přírodovědcem Ptolemaiem v první polovině 2. století n. l. v jeho popisu střední Evropy, prodělal z hlediska významu v průběhu dějin značný vývoj. Od počátku 20. století byl tento název používán v souvislosti s pohraničním horským pásem při tehdejších česko-slezském pomezí, přibližně od Jizerských hor až po Jeseníky a Oderské vrchy, a plnil tak funkci především geografického označení. František Palacký ve svých Dějinách národu českého hovoří o Sudetech jako o prodloužení Krkonoš.⁸⁴ S tím související pojmenování „sudetští Němci“ je často spojováno s německým politikem Franzem Jesserem který jej poprvé použil, dle svých vlastních slov, jako výraz nacionálního odlišení německého obyvatelstva v českých zemích. Po vzniku samostatného Československa se toto označení stává čím dál více ideologickým pojmem a v průběhu let třicátých se stále častěji objevuje v politickém slovníku nacistických předáků. Tomuto ideovému posunu napomohly také práce profesora pražské německé university Josefa Pfitznera z 30. let, ve kterých hovoří o tom, jak včlenění moravských a českých Němců do nově vzniklé Československé republiky „otřásl jejich bytím“. Úzké propojení obou těchto výše zmíněných pojmů s nacismem souvisí s jejich poněkud negativním nádechem v obecném českém povědomí.⁸⁵

⁸³ Zdeněk BENEŠ – Václav KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, Praha 2002, s. 8.

⁸⁴ František ČAPKA – Lubomír SLEZÁK – Jaroslav VACULÍK, *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno 2005, s. 9.

⁸⁵ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 93–94.

Již v dobách rakousko-uherské monarchie patřilo již zmíněné, většinou Němci obývané území Sudet k regionům hospodářsky nejvýznamnějším se značně rozvinutým průmyslem. Po roce 1918 připadla tato oblast na základě dohod podepsaných ve Versailles a v Saint-Germainu nově vzniknuvšímu Československu.

Němečtí politici předáci se však nehodlali s tímto stavem smířit, stále více se dovolávali práva na sebeurčení národů a rozhodli se vyhlásit v jednotlivých oblastech své provincie, které se plně přihlásily k německému Rakousku. První provincie se nazývala Sudetenland, byla vyhlášena 30. října 1918 a zahrnovala především území na severní Moravě a ve Slezsku od Javornického výběžku počínaje, průmyslovým Ostravskem konče, včetně oblasti Kravařska. Centrum této oblasti bylo v Opavě, něm. Troppau. Byla zde, podobně jako v ostatních třech provinciích, vyhlášena zemská vláda, v jejímž čele stáli poslanci dr. R. Freissler a H. Jokl. V pohraničí severozápadních Čech byla ve stejný den založena provincie s názvem Deutschböhmen se sídlem v Liberci, něm. Reichenberg. Dne 3. prosince pak byly vyhlášeny další dvě provincie: Deutschsüdmähren v jihomoravské pohraniční oblasti se sídlem ve Znojmě a konečně Böhmerwaldgau se správním centrem v jihočeských Prachaticích. Celkově tyto čtyři provincie tvořily území o rozloze přibližně 26 000 km², přičemž zde žily více než tři miliony obyvatel. Mimo ně byla nárokována ještě některá další moravská města, považovaná za tzv. německé jazykové ostrovy. Jednalo se o Jihlavu (něm. Iglau), Brno (něm. Brünn) a Olomouc (něm. Olmütz).⁸⁶ Tento pokus o narušení územní celistvosti nově vzniklého československého státu však narazil na odpor československé vlády, která se rozhodla tyto provincie vojensky zajistit.

Obsazování započalo koncem listopadu, probíhalo bez většího odporu místního obyvatelstva a již 18. prosince byla zabrána Opava, kde převzal veřejnou správu nad tímto územím Prahou jmenovaný zemský prezident J. Šrámek. K témuž datu byly obsazeny zbývající tři provincie a pohraniční území českých zemí tak zůstalo zachováno jako součást Československa.⁸⁷ K samotnému možnému odtržení zmíněných území zaujímaly negativní postoj také vítězné dohodové mocnosti, v čele s Francií, která k jednání československých úřadů dala tichý souhlas. Hrozilo zde totiž, že dojde ke vzniku nového velkoněmeckého státu, neboť již byly vytvořeny plány na připojení německého Rakouska společně s výše zmíněnými provinciemi a městy k zamýšlenému Velkému Německu. To však bylo v rozporu s mírovou smlouvou, neboť ta spojení s Rakouska s Německem výslovně zakazovala, jelikož by se tak jednalo o faktické zvrácení výsledku války. Samotné Rakousko bylo navíc pro svou velmi

⁸⁶ Tamtéž, s. 75.

⁸⁷ F. ČAPKA – L. SLEZÁK – J. VACULÍK, *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, s. 10.

špatnou ekonomickou situaci značně závislé na československé hospodářské pomoci. Mezi oběma státy se tak po čase vytvořily korektní vztahy, potvrzené v r. 1921 tzv. lánskou smlouvou.⁸⁸ Vznikem československého státu nastala doba soužití mnoha národností v rámci jedné republiky. Více než 3 miliony českých Němců se nyní staly nepočtenější národnostní menšinou ve státě.⁸⁹ Zde je nutno dodat, že politika československého státu vůči etnickým menšinám byla ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi značně benevolentní i přes svou nedokonalost a mnoho učiněných chybných kroků. Co se týče německé otázky, T. G. Masaryk od počátku zdůrazňoval nutnost zachování celistvosti československého státu a ostře odmítal jakékoli separatistické tendence ze strany českých Němců. Těm nabízel možnost spoluúčasti na budování nového státu a přislíbil jim rovnoprávné postavení mezi všemi československými občany. Každý, kdo byl občanem Československa, si navíc mohl zvolit svobodně svou národnost dle svého vlastního přesvědčení. Občanství bylo přitom nabýváno automaticky tím, kdo měl k 28. říjnu 1918 domovské právo v některé z obcí ležících na území nově vzniklého Československa.⁹⁰ Vztah republiky k národnostním menšinám byl zakotven v československé ústavě a byl také vázán mezinárodním právem v podobě smlouvy na ochranu menšin, která byla součástí versailleských mírových smluv, podepsaných zástupci Československa na saintgermainské konferenci v Paříži 10. září 1919. Československá ústava zaručovala rovnost všech občanů státu před zákonem a rovnost všech občanských a politických práv bez ohledu na příslušnost k rase, náboženství či jazyku. Zároveň bylo zakázáno násilné odnárodňování či popuzování k zášti vůči národnosti, náboženství a rase. V souladu s těmito pravidly měli čeští Němci možnost zaujímat místa ve vládě a také provozovat svébytný školský systém s vyučovacím jazykem německým, do kterého byly zahrnuty také německé vysoké školy. V okresech s minimálně dvacetiprocentní převahou německého obyvatelstva, platila jako úřední jazyk také němčina, což se týkalo takřka 90 procent obyvatelstva německé národnosti v Československu.

Největší rezervu v národnostní politice Československa bezpochyby představovala nejasná definice pojmu národnost v legislativě. Často docházelo k jejímu pouhému ztotožnění s mateřským jazykem. I přes značný důraz na práva občanů, jakožto jednotlivců zůstávala na okraji zájmu práva kolektivní. Rozporuplným se jeví také dobové pojetí Československa, jakožto státu národního ve smyslu státu Čechoslováků. Pojem Čechoslovák byl však často zužován na označení příslušníka českého či slovenského etnika, hovořícího českým,

⁸⁸ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 76.

⁸⁹ Nejednalo se však o stejnou skupinu. Jednotlivé celky německého obyvatelstva spojovaly svou identitu vždy s německým obyvatelstvem těch zemí, s nimiž sousedily. Do značné míry se zde také jednalo o určitou nářeční blízkost.

⁹⁰ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 57.

popřípadě slovenským jazykem, což souviselo také s ustanovením jazykového zákona, dle kterého byl státní řečí jazyk československý (de facto čeština a slovenština). To do značné míry zvýhodňovalo tyto jazyky nad jinými. Některá sporná opatření byla víceméně výsledkem kompromisu mezi názory T. G. Masaryka a nacionálně orientovaných českých politiků v čele s Karlem Kramářem. Původní Masarykovy myšlenky spojené s národnostní politikou státu vyznívaly pro české Němce značně přitažlivěji. Nejenom že počítal s němčinou jako s druhým státním jazykem, přičemž Praha měla být dvoujazyčným městem, navrhoval dokonce župní správní zřízení, kde z 10 žup měly být 2 až 3 župy s převahou německého obyvatelstva, což mělo zajistit Němcům značný podíl na samosprávě jimi obývaného území.

I přes to, že mnoho z těchto plánů nebylo realizováno, udělal Masaryk směrem českým Němcům velmi vstřícný krok a nabídl jim ihned po vzniku republiky dvě ministerská křesla (později ministerský předseda Tusar tuto nabídku rozšířil na čtyři). Nabídka však byla Německým parlamentním svazem, který zahrnoval všechny německé strany zvolené do parlamentu s převahou sociálních demokratů, zamítnuta hlavně díky značnému vlivu předsedy německé nacionální strany a bývalého hejtmana provincie Deutschbohmen, dr. Rudolfa Lodgmana von Auen, i přes to, že vstup německých zástupců do vlády byl podporován také říšskými diplomaty.⁹¹ Zůstal tak zachován spíše negativistický vztah k nové republice ze strany značné části německých politiků, což bylo doprovázeno častými protesty a sepisováním petic proti české národnostní politice, směřovaných na Společnost národů, která byla garantem mezinárodních smluv na ochranu menšin. Nejčastěji se jednalo o protesty proti pozemkové reformě, propouštění státních úředníků, kteří byli příslušníky německé menšiny či podmínkám pro získávání státního občanství.⁹² Velice bouřlivé byly také události spojené s měnovou odlukou od Rakouska a s volbami do parlamentu Rakouské republiky, které se udály v průběhu února a března 1919. Největší vlna násilností se vzedmula dne 4. března 1919, kdy se konalo první zasedání nově zvoleného rakouského parlamentu. Na protest proti tomu, že československá vláda zakázala konání těchto voleb v pohraničních regionech, vyhlásily německé politické síly v Československu generální stávkou. Na řadě míst se také konaly demonstrace, které měly většinou poklidný průběh, až na některá, kde protesty přerostly v násilí. Stalo se tak například v Kadani, kde byly československé pořádkové síly napadeny kameny, holemi, a dokonce i střelbou. Odpovědí byl radikální zákrok, při kterém bylo zabito 54 Němců. Československé úřady se za každou cenu chtěly vyhnout sociálním nepokojům, které by mohly být podněcovány z řad německých socialistů a komunistů, kteří

⁹¹ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 64–65.

⁹² Tamtéž, s. 68–70.

se na organizování demonstrací také podíleli.⁹³ I přes tyto nešťastné události trvala vůle T. G. Masaryka poskytnout německým zástupcům opět ministerské křeslo, což se však znovu setkalo u Lodgmana von Auen s neúspěchem. Také české nacionální nálady nabíraly nyní značných obrátek. Mimo dosti rozšířené ničení pomníků Josefa II., jakožto památky připomínající staré mocnářství, se jednalo o několik vážnějších incidentů, z nichž jako nejvýznamnější je možno uvést spor o Stavovské divadlo. Dilema, zda má být nadále divadlem českým, či německým, bylo záhy ukončeno jeho násilným obsazením českými herci. Smířlivým krokem záhy byla demonstrativní návštěva Nového německého divadla prezidentem Masarykem.

K zásadnímu zvratu ve vztahu německých politiků k československé vládě dochází od počátku dvacátých let. Nejprve němečtí sociální demokraté a po nich následně agráři a křesťanští sociálové zásadně mění stanovisko k československému státu, přijímají k němu loajalitu a staví se za demokratickou myšlenku. Vše vrcholí v roce 1926 vstupem německých demokratických stran do československé vlády.

Značnou podporu měly tyto strany také u většiny německé veřejnosti v republice. Při volbách v roce 1929 dostaly německé demokratické politické síly přes 75 % všech hlasů německých voličů. Celkově se dá hovořit o výrazném zlepšení vztahů mezi oběma národy i mezi jejich zástupci v rámci politické reprezentace československého státu. Československo zažilo během těchto let také nebývalý hospodářský rozkvět, spojený s minimální nezaměstnaností a stále se zvyšující životní úrovní jeho obyvatel, včetně těch německých, což se projevilo také značným nárůstem počtu obyvatel. Populační přírůstek u německé menšiny během dvacátých let činil téměř sto tisíc obyvatel, což bylo pro ni ve středoevropském kontextu dosti ojedinělé.⁹⁴

Tato pro Československo a jeho mnohonárodnostní obyvatelstvo celkem šťastná dvacátá léta byla záhy vystřídána již ne tak šťastnými léty třicátými. Na počátku světové společenské a hospodářské krize stál tzv. černý pátek na newyorské burze v říjnu 1929. Celosvětový hospodářský kolaps vyvolal v řadě zemí značné politické změny, spojené se vzrůstající nezaměstnaností a poklesem životní úrovně obyvatelstva, které tak snadno upadávalo v zajetí laciných populistických slibů nejrůznějších mocichtivých manipulátorů, tak jako se tomu stalo v sousedním Německu, kde převzali do rukou moc nacisté v čele s Adolfem Hitlerem.

⁹³ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 77.

⁹⁴ Tamtéž, s. 78–80.

V Československu propukla krize naplno v roce 1930, díky jeho výrazné dlouhodobé ekonomické stabilitě. Došlo tak k výraznému časovému posunu oproti průběhu krize v Německu, které jí bylo postiženo mezi prvními, což bylo způsobeno jeho dlouhodobými hospodářskými problémy a značnou politickou nestabilitou. Průběh krize byl v Československu také značně pomalejší, a tak v době, kdy zde vrcholila, byl v sousedním Německu již znatelný hospodářský vzestup, přičemž zanedlouho dosahovala německá ekonomika lepších výsledků než v období před krizí, což bylo dáno do značné míry Hitlerovou nacistickou politikou a značnými investicemi do zbrojního průmyslu.

Důsledky krize se neblaze projevíly zvláště v Němci obývaném pohraničí, kde dosahovala nezaměstnanost nejvyšších hodnot v rámci celého státu. Byly zde totiž soustředěny převážně podniky, jejichž výrobní odvětví měla značnou závislost na vývozu, který byl v době krize značně omezován, a jako první přicházela o svou klientelu. Jednalo se především o provozy textilního, sklářského, keramického či hračkářského průmyslu. Vzrůstající sociální problémy a klesající životní úroveň německého obyvatelstva v pohraničí velmi přispěly k opětovné radikalizaci politických postojů a obnovení starých nacionálních předsudků. Českoslovenští Němci navíc často viděli v hitlerovském Německu vzor úspěšného překonání problémů a cestu k lepším zítřkům.⁹⁵ Této situace se snažili využít místní němečtí nacionální socialisté (DNSAP) a jim blízká, nově vzniklá Sudetoněmecká strana v čele s Konradem Henleinem a započali s rozvíjením protičeských separatistických aktivit. Čeští Němci se začínají stále více orientovat na politiku Hitlerovy třetí říše.⁹⁶ Češi oproti tomu stále více považovali početnou německou menšinu za trpěný živel, se kterým bude nutné svést boj. Další strastiplný vývoj událostí po mnichovské konferenci je spojen s nuceným odchodem českého obyvatelstva z pohraničí, rozbitím Československa a vznikem Protektorátu Čechy a Morava. Samotný přístup okupantů k českému národu ohrožoval samu existenci tohoto středoevropského etnika. Cílem konečného řešení české otázky mělo totiž být jeho vymazání z národnostní mapy střední Evropy. Samotná šestiletá okupace a množství válečných příkoří spojených mimo jiné s vyhnáním většiny Čechů ze Sudet a genocidou taktéž ze Sudet vypovězeného židovského obyvatelstva, vytvořily mezi oběma národy, českým a německým, těžko překonatelnou bariéru. Vše nakonec vyústilo v nucené vysídlení většiny německého obyvatelstva. Pro mnohé Čechy to byla jediná možnost vyrovnání se s minulostí, vyplývající z morálního pohledu na výsledek války a válečné události.

⁹⁵ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 86–87.

⁹⁶ Jaroslav KUČERA, *Odsun nebo vyhnání?*, Praha 1991, s. 5.

3.2 Odsun jako způsob řešení problematiky národnostních menšin v první polovině 20. století

Myšlenka odsunu, jenž bývá v literatuře někdy označován také jako transfer, vysídlení či vyhnání, jakožto metody, která měla definitivně vyřešit otázku německé menšiny v poválečném Československu, bývá dosti často spojována s osobou dr. Edvarda Beneše.

Ve skutečnosti však pojem odsun, chápaný jako praxe, jejímž úkolem mělo být přesunutí části nebo celého celku příslušníků národnostních menšin za hranice státu za účelem vypořádání se s případnými národnostními problémy, neznamenal v realitě evropské politiky první poloviny dvacátého století nic nového.⁹⁷ Toto dozajista krajní řešení národnostních konfliktů provázelo již dlouhou dobu existenci národnostně smíšených území, která se často stávala ohnisky mezinárodního napětí a násilí. Paradoxně první plány na vysídlení problematického obyvatelstva se objevují od prvního desetiletí dvacátého století v řadách některých německých politických myslitelů, kteří hodlali v rámci navrhované expanzivní zahraniční politiky „evakuovat“ neněmecký element z území sousedních států. Z doby první světové války pocházejí názory tzv. pangermanistů, kteří se hodlali pomocí přesunů na jiná území vypořádat s negermánským obyvatelstvem žijícím na území, které mělo být většinou obsazeno příslušníky germánských národů. Na západě se to týkalo především Belgie a severovýchodní Francie, na východě pak šlo především o ruská území obývaná Poláky a Židy, kam měly být po jejich vítězném dobytí nuceně repatriováni Němci z Ruska a Pobaltí.

Teoreticky byla představa, podle které by bylo možné národnostní problémy spojené s menšinami řešit jejich přesídlením do tzv. mateřské země (tedy země, na jejímž území žije převážná většina etnika, jehož část daná menšina tvoří), poprvé formulována švýcarským antropologem a etnologem Georgesem Montandonem, který v roce 1915 vypracoval memorandum pro první Konferenci o národnostech, která se konala v červnu roku 1916 v Lausanne. Dle jeho návrhu se měly hranice jednotlivých států vytyčovat v souladu s etnickými hledisky, přičemž případný přesun některých skupin obyvatelstva uvnitř těchto států měl zajistit jejich stabilitu.⁹⁸ Ve dvacátých letech poté tuto myšlenku dále rozvedl a prosazoval francouzský sociolog Bernard Lavergne.

K praktické realizaci myšlenky odsunu ve větší míře dochází v průběhu první světové války, kdy je vysídlení určitých etnických minorit chápáno jako trest za zradu na mateřském národě, jako tomu bylo v případě Rakouska-Uherska, kde byli vysídlení serenští Srbové, označení za agenty Srbska, do uherské pusty, a později také trentinští Italové, upadnuvší do

⁹⁷ J. KUČERA, *Odsun nebo vyhnání?*, s. 6.

⁹⁸ Václav HOUŽVIČKA, *Návraty sudetské otázky*, Praha 2005, s. 246–247.

nemilosti po přechodu Itálie na stranu Dohody, což se stalo důvodem k jejich vyhnání tamtéž. Uvádí se, že tuto internaci v zoufalých životních podmínkách tamních koncentračních táborů nepřežila třetina italských vysídlenců.⁹⁹

K mohutným transferům obyvatelstva došlo také na Balkáně a v Turecku. Toto velmi etnicky různorodé území zažilo v minulosti již mnoho válečných pohrom, při kterých docházelo k četným obětem na životech příslušníků jednotlivých balkánských národů. Již v roce 1898 a později v následujících dvou desetiletích, zejména za první světové války, vyděsily svět otřesné zprávy o etnických čistkách páchaných na Arménech, usazených v severovýchodním Turecku, tureckými Kurdy, kteří byli k těmto činům ponoukáni istanbulskou vládou, která se domnívala, že potlačením křesťanské minority sníží vliv Ruska na severu země. Zběsilé vraždění a vyhánění přežila pouze polovina příslušníků dvoumilionové arménské menšiny.

Velmi problematická byla také situace tureckých menšin na Balkáně v době bojů za nezávislost nově se ustavujících balkánských států na turecké říši. Dvě balkánské války mezi Bulhary a Turky v letech 1912 a 1913 způsobily nejprve útěk istanbulských Turků na druhou stranu Bosporu před postupujícími Bulhary v první válce, přičemž v té druhé se síly obrací a Bulhaři jsou naopak vyháněni tureckou armádou na sever této oblasti.¹⁰⁰ V listopadu roku 1913 pak byla uzavřena mezi těmito zneprátelenými národy v moderní historii první mezinárodní smlouva o vzájemné výměně obyvatelstva. Jednalo se o Adrianopolskou konvenci, podepsanou zástupci Turecka a Bulharska, která měla v rámci mezinárodního mírového řešení tohoto konfliktu zabránit jeho pokračování vzájemným přesunem zbývajících menšinového obyvatelstva podle etnické příslušnosti do Turecka či Bulharska. Jednalo se přibližně na každé straně o 100 tisíc osob. I přes to, že obsah smlouvy nebyl vlivem vypuknutí první světové války naplněn, stala se tato dohoda do budoucna vzorem pro řešení podobných situací. K dalším případům nuceného přesídlení dochází také ve dvacátých letech. Na konferenci v Lausanne v roce 1923, konané pod záštitou Společnosti národů, byla dohodnuta organizovaná výměna menšinového obyvatelstva mezi Řeckem a opět Tureckem, která měla zastavit dlouhotrvající násilnosti páchané na civilním obyvatelstvu při pokusu Řecka o dobytí většiny Malé Asie a následném tureckém protiútoky. Existence turecké a řecké menšiny na území dvou zneprátelených států byla považována za možnou další záminku pokračování krvavého konfliktu, kterou bylo třeba do budoucna eliminovat. Obyvatelé těchto smíšených oblastí ale kladli proti svému zamýšlenému přesídlení poměrně silný odpor, což bylo ve velké

⁹⁹ V. HOUŽVIČKA, *Návraty sudetské otázky*, s. 246–247.

¹⁰⁰ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 183.

míře způsobeno jejich silným vztahem k půdě, která pro ně v tomto veskrze zemědělském prostředí představovala cenné dědictví, jehož se nechtěli za žádnou cenu vzdát, a navíc se jednalo o přesun do značně vzdálených a pro ně neznámých oblastí. Z rozhodnutí diplomatů tedy vyplynula nutnost tyto obyvatele k přesunu donutit pokud možno i násilím, s vědomím, že se jedná o jim prospěšný čin.¹⁰¹ Již v průběhu konference však bylo možno vyslechnout první zprávy o drastickém a strastiplném průběhu této akce, při níž mělo zahynout díky nelidským podmínkám během lodní přepravy podle odhadů plná třetina celkového počtu Řeků, odsunutých z oblasti turecké Anatolie, což je počet srovnatelný s pozdějšími ztrátami na životech během nacistických pochodů smrti na konci druhé světové války. Cestující vesměs hromadně umírali na následky úmorného vedra a dlouhodobého žizněni a hladověni. Podobně děsivé ztráty na životech byly zaznamenány také v případě Turků při odsunu z Řecka. Tyto skutečnosti vyvolaly u některých účastníků konference v Lausanne značné znepokojení. Lord Curzon, předsedající konferenci, dokonce označil takovýto způsob řešení národnostních konfliktů za velice špatný a předpovídal dalekosáhlé negativní důsledky takovýchto činů. I přes to se ale tento způsob řešení řecko-tureckého konfliktu stal pro mnohé politiky a experty v budoucnu příkladem úspěšného překonání národnostního konfliktu.¹⁰² Výměna obyvatelstva se udála též mezi Bulharskem a Řeckem. Zde se však jednalo ve výsledku pouze o jednostrannou záležitost, neboť na rozdíl od řecké menšiny v Bulharsku, která zcela jeho území opustila, zůstala ta bulharská na území Řecka v poměrně velkém počtu.¹⁰³

Po první světové válce byla otázka menšin ve střední a východní Evropě řešena prostřednictvím Společnosti národů. Její pojetí ochrany menšin jakožto celků měla především přispět k udržení stability národních států, které tak měly pozbýt možnosti pro rozpoutání nových mezinárodních střetů pod záminkou ochrany svých soukmenovců. Situaci národnostních menšin ve 20. letech komplikoval také fakt, že se příslušníci bývalých mocností, především Němci a Maďaři, octnuli najednou v pozici etnických minorit v rámci nově se etablojících se evropských států, což nezdálo se být doprovázeno jejich dobrovolným odchodem na území svých mateřských národů, tak jako tomu bylo v případě Němců opustivších Polsko či odchodu značné části vysoce společensky postavených Maďarů ze slovenské části Československa. V polovině dvacátých let byl z německé iniciativy založen Evropský národnostní kongres. Tato organizace měla ve svém plánu prosazovat vliv menšin na evropskou mezinárodní politiku a usilovala také o uznání menšin za subjekty

¹⁰¹ V. HOUŽVIČKA, *Návraty sudetské otázky*, s. 248–249.

¹⁰² Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 184.

¹⁰³ V. HOUŽVIČKA, *Návraty sudetské otázky*, s. 250.

mezinárodního práva. Svých cílů se však tato organizace nedomohla a od poloviny let třicátých se dostává do úzkého vztahu s nacistickou třetí říší, jejíž zahraniční politiku začíná prosazovat společně se šířením nacistických myšlenek. V rámci kongresu fungoval také Svaz německých národnostních skupin v Evropě, kde měli významné slovo také sudetští Němci.¹⁰⁴

Také v Sovětském svazu jsou v průběhu dvacátých a třicátých let osnovány plány na nucenou migraci některých národnostních skupin. Již z carských dob pocházela snaha o přesídlení německých kolonistů z oblasti Černomoří na Sibiř a do Střední Asie, pod záminkou jejich nepřijetí pravoslaví. Sovětská vláda na tyto přesuny plynule navázala, tentokrát v rámci zemědělské kolonizace sibiřských celin. Němci se stávali v Sovětském svazu čím dál tím více obětmi nejrůznějších represí, ať z důvodu násilné kolektivizace, či kvůli podezření ze spolupráce s imperialisty, či špionážní činnosti pro nacistické Německo, výsledkem čehož byla v některých regionech téměř vyhlazena mužská část německé populace. V souvislosti se Stalinovou národnostní politikou došlo ve třicátých a čtyřicátých letech k dosud nevídaným nuceným přesunům celých národnostních celků na území vzdálená i několik tisíc kilometrů od původní domoviny těchto národů. Tyto mnohdy drastické transfery se týkaly především Židů, Poláků a také velkých skupin pobaltských a kavkazských národů tehdejšího sovětského impéria. Nucené přesuny směřovaly především do odlehlých a mnohdy nehostinných končin Sovětského svazu, nejčastěji do jeho středoasijské a dálnévýchodní části. Tento zcela nepřirozený a hrubý zásah způsobil v mnohých případech naprostou decimaci velkých skupin obyvatelstva. Snad ještě otřesnější než samotné odsuny byly plány na „redukci“ počtu příslušníků některých Stalinovu režimu zvláště nepohodlných národnostních menšin. V průběhu masových poprav s předem stanovenými kvótami pro likvidaci mužské části populace či během transportů a pobytu v táborech nucených prací na Sibiři a ve Střední Asii, nechvalně známých pod označením Gulag, zahynuly stovky tisíc obyvatel z řad Němců¹⁰⁵, Poláků, amurských Korejců, Čečenců, Ingušů, Kalmyků, krymských Tatarů, Arménů, Bulharů, Řeků a jiných národů. Informace o těchto zavrženíhodných masakrech na zcela nevinném obyvatelstvu se přísně utajovaly, v důsledku čehož o nich evropská a světová veřejnost dlouhou dobu prakticky vůbec nic nevěděla.¹⁰⁶

Radikální zásahy do národnostní struktury obyvatelstva byly součástí také politiky hitlerovského Německa ve 30. a 40. letech. Adolf Hitler, po svém nástupu do čela Německa na počátku roku 1933, představil svou koncepci spojení všech Němců v jednom jednotném

¹⁰⁴ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám* s. 185–185.

¹⁰⁵ V roce 1942 byla takřka přes noc zrušena Povolžská německá republika, poskytující půl milionu sovětských Němců do té doby alespoň částečnou autonomii. Obyvatelé byli poté do velké míry vystaveni výše uvedeným represáliím (viz odkaz výše).

¹⁰⁶ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 185.

národním státě v duchu nacistického hesla „Jeden národ, jedna říše, jeden vůdce“. Prakticky to neznamenal nic jiného než výzvu k převzetí všech území do té doby obydlených Němci a jejich začlenění do nacistické Německé říše. Zároveň prosazoval důkladné zbavení se všech neněmeckých elementů. Navázal tak na starý všenněmecký koncept, prosazovaný některými nacionálně vyhraněnými kruhy již před první světovou válkou. Prakticky tuto myšlenku následně realizoval nejenom připojením Rakouska a části francouzského pohraničí, ale také v případě obsazení československých Sudet, k čemuž měl po podpisu Mnichovské dohody zcela volnou cestu, neboť rozhodující mocnosti nabyly dojmu, že se tak podaří zachovat mír v Evropě a zároveň se tak vyřeší sporná otázka národnostních menšin v Československu.

Okamžitě po zabrání Sudet a následném rozpadu Československa se v tomto středoevropském prostoru dalo obyvatelstvo do pohybu. Dle statistik české sociální péče na základě podaných žádostí o sociální příspěvek pro přistěhovalce opustilo území odtržené Německem v době mezi zářím 1938 a březnem 1939 140 tisíc občanů udávající národnost českou, 10 500 občanů hlásících se k národnosti německé a 18 000 občanů, kteří udali svůj původ jako židovský. Vedle toho se octnulo na okleštěném českém a moravském území také 42 000 uprchlíků z území odstoupených Polsku a Maďarsku a z území nově vzniklého fašistického Slovenského štátu¹⁰⁷. Samotná existence totalitních států přinutila ve třicátých letech mnoho lidí z řad ohrožených skupin obyvatelstva k migraci do států západní Evropy a USA, čímž si mnohdy zachránili holý život i za cenu pozbytí veškerého majetku. Tisíce židovských uprchlíků, křesťanů či osob s protifašistickým postojem opustilo své italské, rakouské a německé domovy, aby našli útočiště v dosud demokratických státech. V Evropě nejvíce uprchlíků směřovalo do Francie a Velké Británie, přičemž jako přestupní stanice jim ještě před svým rozbitím dobře posloužilo Československo, které přijalo ve třicátých letech až 20 000 vyhnanců a umožnilo jim dlouhodobý pobyt na svém území.

K výměně obyvatelstva došlo v roce 1939 též mezi samotnými fašistickými spojenci, hitlerovským Německem a mussoliniovskou Itálií. Dle dohody mezi těmito státy mělo dojít k přesídlení 260 000 německy mluvících obyvatel italských jižních Tyrol do Říše. Iniciativa vzešla od Adolfa Hitlera již v roce 1937 a teprve o dva roky později došlo k organizovanému přesídlování 70 procent jihotyrolských Němců za asistence příslušníků jednotek SS. Ačkoli se jednalo o předem připravenou akci, o její dobrovolnosti lze velmi pochybovat, neboť někteří obyvatelé se svému přesídlení zčásti úspěšně vyhýbali a navíc se jich většina po skončení války vrátila zpět do původní vlasti.¹⁰⁸ Tyto přesuny se ovšem netýkaly pouze Němců

¹⁰⁷ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 186.

¹⁰⁸ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 186.

z jižních Tyrol. V rámci politiky stmelování říše se Hitler snažil soustředit v nacistickém Německu všechny rozdrobené skupinky Němců žijící roztroušeně také na území jižní a východní Evropy. Mělo tak dojít k vytvoření jasnějších hranic Říše, přičemž mělo vyniknout její jasné a zřetelné oddělení od světa slovanských národů. Projekt „upevnění německého národa“ byl svěřen do rukou jednotek SS v čele s jejich vrchním velitelem Heinrichem Himmlerem. Celkový počet přesídlených osob se tak nakonec vyšplhal na 550 000. V rámci přípravných akcí tohoto projektu docházelo také k masivnímu vyvražďování a vysídlování obyvatelstva dobytých území ve střední a částečně východní Evropě, převážně židovského, slovanského a romského původu, přičemž ve způsobu nakládání s oběťmi tohoto běsnění nebyly již takřka žádné zábrany ohledně toho, co je ještě možné provádět s lidmi či celými národnostními skupinami.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 187.

3.3 Téma odsunu na pozadí jednání mezi československou exilovou vládou, domácím odbojem a zástupci sudetských Němců v exilu

Myšlenka odsunu německého obyvatelstva z českých zemí se mezi mnohými odpůrci hitlerovského režimu stala aktuální v souvislostech s Mnichovskou dohodou a událostmi následujícími bezprostředně po jejím podepsání dne 29. září 1938. Zvláště po začátku okupace českého vnitrozemí dne 15. března 1939 a následném vzniku Protektorátu Čechy a Morava se tato idea přenesla také do značné části českého veřejného mínění. Dne 28. října 1939 proběhla demonstrace proti okupaci při příležitosti 21. výročí vzniku Československé republiky, při které byl vážně zraněn střelou do břicha student Jan Opletal. Další demonstrace se konala 15. listopadu 1939, tentokrát při příležitosti pohřbu zmíněného studenta, který svému zranění několik dnů předtím podlehl. Následovala brutální německá odvěta, při níž byly pozavírány české vysoké školy a jejich studenti byli pozatýkáni a odvečeni do koncentračního tábora Sachsenhausen, přičemž devět z nich bylo dne 17. listopadu 1939 popraveno. Tyto události společně s počínající brutalitou gestapa a německých soudů ve spojení s perzekucí židovského obyvatelstva, kde mnozí viděli předobraz budoucího osudu českého národa, přispěly k značným obavám většiny české veřejnosti z budoucího vývoje a také ke vzrůstající nenávisti ke všemu německému spojené s touhou po odvetě v podobě vysídlení, ačkoli to se mělo týkat zpočátku především přívrženců Henleinovy Sudetoněmecké strany.¹¹⁰

Bezprostředně po začátku okupace zahájilo svoji činnost odbojové hnutí, a to jak na území protektorátu, tak v exilu, kde se stal vůdčí osobností Edvard Beneš, který se těšil značné autoritě jak v domácím, tak i zahraničním prostředí. Na sklonku roku 1939 byl v britském exilu ustaven Československý národní výbor pod Benešovým vedením. Od počátku působení v londýnské emigraci věnoval Beneš se svými spolupracovníky značné úsilí pro docílení uznání kontinuity československého státu v jeho předmnichovské podobě, čímž chtěl anulovat důsledky „Mnichova“. Pro své snahy chtěl Beneš získat podporu všech složek emigrace, bez ohledu na národnostní či politickou příslušnost.¹¹¹

Důležitou složkou činnosti zahraničního odboje bylo také řešení otázky vztahu k československým Němcům. Ačkoli se jich převážná většina od třicátých let přihlásila k politice protidemokratické Henleinovy strany, existovala mezi Němci též významná antifašistická iniciativa tvořená především sociálními demokraty v čele s Wenzlem Jakschem. Mnoho z nich zahynulo v nacistických koncentračních táborech. Sám Wenzel

¹¹⁰ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 157–158.

¹¹¹ Tamtéž, s. 150.

Jaksch se svými spolupracovníky odešel do emigrace, kde se nadále věnoval aktivní politické činnosti.¹¹² Na půdě Velké Británie se ustavilo vedení sudetoněmecké exilové sociální demokracie s úředním názvem „Treugemeinschaft der sudetendeutschen Sozialdemokraten“. Jednalo se o hlavní a největší organizaci sudetoněmeckého exilu na Západě s počtem přibližně 1200 členů, z čehož přes polovinu tvořili stoupenci komunistického směru.¹¹³ K prvnímu setkání Edvarda Beneše a Wenzela Jaksche došlo 3. srpna 1939. Jednání probíhalo vesměs v přátelské atmosféře, ačkoli se již mezi oběma politiky začaly projevovat určité rozpory, vyplývající z jejich odlišného pojetí budoucího uspořádání Evropy a budoucího osudu sudetských Němců.¹¹⁴

Značný vliv na průběh vzájemných debat přitom mělo také stanovisko nefašistických velmocí, především Velké Británie a Francie, částečně též SSSR, které se ponejvíce přikláněly k federalistické koncepci poválečného evropského uspořádání. Aktuálnosti tehdy nabylo zklamání nad zkušenostmi s versailleským uspořádáním střední Evropy, která se pro svou rozdrobenost do veskrze malých států stala snadnou kořistí rozpínavosti stále sílícího Hitlerova Německa. Dvě nejvýznamnější západní mocnosti, Francie a Velká Británie, shledávaly vinným za pomnichovskou situaci samotný versailleský systém. Vlastní podíl těchto dvou mocností na rozbití dosavadního střeoevropského uspořádání zůstal v dané chvíli zastřen. Jejich cílem bylo nyní vytvoření politicky i ekonomicky stabilního střeoevropského regionu, založeném na federativním principu, čímž se mělo předejít podobným katastrofám, jako byla porážka Polska či rozbití Československa. Samotné představy o podobě takovéto federace se mezi mocnostmi poněkud lišily. Francouzský koncept předpokládal vznik střeoevropské federace s eventuální možností, že by do čela tohoto soustátí byla postavena habsburská dynastie. Tyto úvahy ale brzy pozbyly většího významu nejen díky tomu, že Francie později ztratila své velmocenské postavení, ale také z důvodu jejich ostrého odmítnutí ze strany Edvarda Beneše, hlavně pro nepřijatelnost možnosti obnovy habsburského panství. Většího úspěchu dosáhla britská koncepce federace polsko-československé. Oproti francouzským návrhům se k ní stavěl Edvard Beneš značně smířlivěji a již během listopadu a prosince 1939 vyslovil souhlas s návrhy předsedy polské emigrační vlády generála Sikorského na vytvoření dohody mezi československým a polským exilem o budoucí společné federaci otevřené i pro další státy. Přesto však nelze tento Benešův souhlas považovat za definitivní opuštění idey znovuoobnovení předmnichovského Československa jakožto samostatného národního státu. Jeho postoj k federativnímu

¹¹² Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 151.

¹¹³ Václav KURAL, *Místo společenství – konflikt!*, Praha 1994, s. 97.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 98.

uspořádání byl do značné míry zdrženlivý. K souhlasnému stanovisku dospěl spíše pod tlakem Velké Británie a reality spojené s německým terorem na českém obyvatelstvu. Příčiny jeho zdrženlivosti lze hledat v jisté nedůvěře v Polsko po „Mnichovu“, která se vyskytovala také u představitelů domácího odboje, což si Beneš dobře uvědomoval. Podobně na tom byla s mírou popularity doma i samotná myšlenka federace. I přes zmíněný zdrženlivý souhlas se proto Edvard Beneš nadále snažil o to, aby bylo v co největší míře počítáno se zachováním plné národní identity a široké autonomie jednotlivých států připravované federace.¹¹⁵ V tomto smyslu se mělo jednat spíše o konfederaci, založené na vzájemné obchodní, dopravní a měnové spolupráci, přičemž měly být zachovány důležité prvky státní suverenity, jako například vlastní nejvyšší státní orgány, diplomatictí zástupci či vojenské generální štáby, byť by je zastřešovala společná zahraniční i obranná politika.¹¹⁶ Na straně druhé však Beneš i ze svého vlastního přesvědčení plně chápal potřebnost jakéhosi nadnárodního řešení středoevropské otázky zvláště po zkušenostech se sovětsko-německým paktem, ve kterém byla střední Evropa de facto rozpuštěna v rámci sovětsko-německé hegemonie.¹¹⁷ V souvislosti s jednáním mezi polským a československým exilem na jedné straně a Velkou Británií na straně druhé je nutno uvést fakt, že zde polská exilová vláda v rámci uvažovaného posunu západní části polské státní hranice směrem do Německa (jednalo se o zabránění oblasti kolem přístavu Gdaňsk a dále východního Pruska a části Poodří a Slezska) poprvé nastínila na mezinárodní úrovni nutnost vysídlení Němců z poválečného Polska. Požadavek vysídlení podal již počátkem ledna 1941 polský exilový ministr zahraničí Raczynski svému britskému protějšku A. Edenovi. Podobné požadavky byly rozšířené také mezi polským odbojem a po čase je také za své přijala i britská politika. S velkou pravděpodobností by tak i při bezvýhradném Benešově souhlasu s federací nebyl osud německých menšin změněn k lepšímu.¹¹⁸

Při již zmíněné schůzce mezi Edvardem Benešem a Wenzelem Jakschem nezaznělo mezi oběma politiky ohledně budoucího osudu sudetských Němců mnoho jasných stanovisek. Své plány si představili pouze značně nezávazně a spíše v hrubých obrysech. Beneš v tomto rozhovoru předeslal možnost zřízení dvou až tří německých žup v rámci obnoveného Československa, v duchu starého masarykovského pojetí, načež Jaksch reagoval svým pojetím federalistickým tj. vytvořením federálního Československa, v němž by sudetští Němci měli autonomii a vlastní zemskou vládu.¹¹⁹ Při jednání Beneš zdůraznil nutnost brát do

¹¹⁵ V. KURAL, *Místo společenství – konflikt!*, s. 88.

¹¹⁶ Tamtéž s. 90.

¹¹⁷ Tamtéž s. 89.

¹¹⁸ Tamtéž s. 91.

¹¹⁹ V. KURAL, *Místo společenství – konflikt!*, s. 98.

budoucná v úvahu také postoj českého obyvatelstva a že tedy není možné cokoli formulovat závazně.¹²⁰ Obě strany se posléze vyslovily pro přátelskou spolupráci v boji proti nacismu, za svobodu a demokracii. Se skutečnými představami a plány dotýkajícími se sudetoněmecké problematiky a poválečného uspořádání, které měly oba politici již de facto vytvořené, se ovšem v průběhu jednání vzájemně neseznámili a drželi tyto informace nadále v tajnosti.¹²¹

Samotná Benešova koncepce, která vznikala v době mezi podepsáním Mnichovské dohody a počátkem války a byla původně sdělena 31. ledna 1939 v Londýně dr. Drábkovi, plnicímu funkci posla vznikajícího Politického ústředí, navazovala na ústupový pokus z doby těsně před Mnichovem, na tzv. 5. plán, který počítal s rozsáhlými územními ústupky Německu výměnou za přesun velké části sudetoněmeckého obyvatelstva do Říše. Od tohoto kompromisního řešení si Beneš sliboval snížení množství a síly německé menšiny, v níž spatřoval značné nebezpečí pro samotné udržení československé státnosti. Z pohraničí hodlal do republiky přijmout stoupence protihitlerovské německé opozice a obyvatelstvo židovského a českého původu.

Pomnichovské pojetí tohoto projektu počítalo s poválečnými územními ústupky, které měly zahrnovat Chebsko (toto území mělo být ohraničeno linií Tachov, Kadaň, Vejprty včetně Karlových Varů), severní výběžky nad linií Ústí nad Labem – Tanvald včetně měst Děčín a Liberec a dále oblast severní Moravy vymezenou spojnici Králický Sněžník – Šumperk – Krnov. Mimo to mělo odstoupené území zahrnovat také německé enklávy kolem Kaplice a Nové Bystřice v jižních Čechách, Mikulova na jižní Moravě a Broumovského výběžku ve východních Čechách. Dle tehdejších Benešových odhadů se mělo na tomto území nacházet přibližně 1 400 000 Němců. Tento počet měl být doplněn o dalších 600 000 Němců v rámci kompenzačního odsunu jakožto výměny za odstoupená území. Celková redukce početního stavu Němců v obnoveném Československu měla dosáhnout jejich celkového počtu 2 000 000 osob. Tento kombinační princip spočívající v územních odstupech a současném kompenzačním odsunu, měl být doplněn rozšířením českého osídlení především do západní a severní pohraniční části státu.¹²²

Jak již bylo řečeno, ani Wenzel Jaksch neinformoval svého partnera o svých skutečných představách a plánech, které podrobně popsal ve své brožuře *Was kommt nach Hitler* (Co přijde po Hitlerovi), napsané a vydané v roce 1939 v Londýně. Jednalo se o pojetí federálního uspořádání střední Evropy, do značné míry negující versailleské uspořádání. Celá federace měla fungovat v rámci Velkoněmecka, které ve své demokratizované podobě mělo

¹²⁰ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 158.

¹²¹ V. KURAL, *Místo společenství – konflikt!*, s. 99.

¹²² Tamtéž, s. 104–106.

zastřešovat mimo skupiny říšských a sudetských Němců a Rakušanů také ostatní středoevropská etnika žijící ve státech mezi Baltem a Černým mořem. Předpokládal přitom jejich dobrovolné souhlasné rozhodnutí pro život v takovémto celku. Jakékoli možné omezení suverenity zúčastněných států Jaksch chápal jako nutnou oběť za možnost nerušené hospodářské spolupráce a zajištění vzájemné bezpečnosti mezi těmito zeměmi. U německého faktoru Jaksch zdůrazňuje jeho hospodářskou a integrační schopnost a plně důvěřuje také v jeho možnost vnitřní demokratizační obnovy. O území Čech a Moravy přitom Jaksch hovořil ve své koncepci jako o „historických provinciích“ v rámci velkoněmeckého státu, přičemž sudetským Němcům nabízel možnost svobodného rozhodnutí, zda budou žít v rámci nich v jakési autonomii, či zda se stanou součástí federace jako provincie říšská. Toto pojetí se do budoucna stalo pro většinu neněmeckých středoevropských národů nepřijatelným hlavně proto, že by vlastně byl v případě Německa zachován jeho územní rozsah z roku 1939 a nový stát by tak zůstal obohacen o výsledky první fáze Hitlerovy expanze. Pro Čechy byl tento plán nepřijatelný také z důvodu již zmíněného „provinčního“ pojetí českých zemí spolu se zachováním územního rozsahu českého státu v souladu s mnichovskou dohodou. Samotný dominující německý faktor budil u většiny středoevropských národů důvodné obavy.¹²³

Názory německých sociálních demokratů ohledně budoucnosti Československa nebyly zdaleka jednotné, což dokládá fakt, že již na počátku druhé světové války poslali tři členové exilové německé sociálně demokratické strany dopis adresovaný Benešovi, ve kterém vyjadřovali své souhlasné stanovisko k obnově Československé republiky jakožto federalisticky založeného státu, a to bez předběžných podmínek. Následovala Jakschova nesouhlasná reakce, ve které nadále trval na svých stanoviscích.

Následné diskuse sudetoněmeckých sociálně demokratických antifašistů nakonec vyústily v tzv. holmhurtskou konferenci, konanou dne 10. března 1940 ve stejnojmenném hotelu v anglickém městě Loughton. Rezoluce, která zde byla schválena, byla sepsána především Jakschem a obsahovala bližší formulaci cílů sudetoněmeckých sociálních demokratů. V zásadě zde byl odmítnut versailleský systém, který měl způsobit roztržičnost Evropy, a byl vyjádřen požadavek po federálním řešení podoby budoucí střední Evropy. Zdůrazněna byla také nutnost pojetí války jakožto protinacistické, nikoli protiněmecké, přičemž řešení sudetoněmecké otázky mělo být v kontextu většího řešení středoevropského. Byla přitom zdůrazněna možnost existence sudetské autonomie v rámci federálního Československa. Vzájemnou svobodnou dohodou, ke které měly být sudetští Němci přizváni československou politickou reprezentací, byla podmíněna také podpora československého

¹²³ V. KURAL, *Místo společenství – konflikt!*, s. 95.

osvobozeneckého boje, popř. vstup do československé zahraniční armády ze strany sudetoněmecké emigrace.

Nesouhlasné stanovisko k této rezoluci zaujali členové exilové sudetoněmecké odborářské emigrace v čele s J. Zinnerem a J. Lenkem, kteří ačkoli též nesouhlasili s myšlenkou odsunu, byli více pročeskoslovensky orientováni. V sudetoněmeckém exilu se tak bohužel nevytvořila jednotná odbojová organizace, která by jednala v souladu s postupem odboje československého, což do budoucna zapůsobilo jako nepříznivý vliv na řešení sudetské otázky.¹²⁴

Důležitý význam pro věc obnovy Československa mělo uznání československé exilové vlády ze strany Velké Británie ze dne 18. července 1940. Na pozadí této události přitom stála porážka Francie hitlerovským Německem a snaha nyní osamocené Velké Británie nalézt nová bližší spojení. Jednalo se však pouze o vládu provizorní, s jejímž uznáním nebyl zatím spojen návrat k předmnichovskému vymezení československé státní hranice.¹²⁵

Edvard Beneš, nyní již jako československý prezident v exilu, nadále stavěl otázku sudetských Němců a státních hranic do popředí svých zájmů o budoucnost Československa. Rozhodl se pokračovat v jednáních s Wenzlem Jakschem, na jehož dopis spojený s předáním holmhurtské rezoluce reagoval veskrze pozitivně a při dalším společném setkání dne 4. července 1940 mu nabídl možnost vstupu šesti sudetoněmeckých zástupců do připravované Státní rady, poradního orgánu, jenž měl být v podmínkách exilu jakousi náhražkou parlamentu. Wenzel Jaksch, jemuž samotnému byla nabídnuta funkce místopředsedy, připustil možnost realizace tohoto návrhu, ovšem pod podmínkou jisté garance rovnoprávného postavení sudetoněmeckého obyvatelstva ze strany Benešovy vlády.¹²⁶

V souvislosti s těmito návrhy ovšem Beneš narazil na tvrdý odpor domácího odboje, který se v průběhu válečného konfliktu a pod represivním nátlakem nacistických úřadů stále více radikalizoval a protiněmecky vymezoval. Mezi nejdůležitější domácí odbojové organizace patřilo Ústřední vedení odboje domácího (dále ÚVOD). Ačkoli se jednalo o nekomunistickou organizaci, postupem času v ní stále více sílila levicová orientace, což bylo dáno ponejvíce vlivem její sociálně demokratické složky, Petičního výboru „Věrní zůstaneme“ (PVVZ). V těchto domácích odbojových kruzích se nyní stále více objevovalo radikální protisudetské stanovisko požadující poválečné vysídlení všech Němců za hranice obnoveného předmnichovského Československa. V rámci domácího odboje však existovaly i skupiny s podstatně odlišným míněním, které zastávaly názor, že odboj má být veden

¹²⁴ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 159–160.

¹²⁵ Tamtéž s. 160.

¹²⁶ Tamtéž s. 161.

především jako protifašistický, nikoli jako protiněmecký. K takovým organizacím patřila například Informační služba národního odboje (ISNO). Po jistý čas se vcelku smířlivě k Němcům vyjadřovali také komunisté. Do velké míry to bylo ale ovlivněno směrnicemi Kominterny, která po podepsání sovětsko-německého paktu roku 1939 prohlásila heslo obnovy samostatného Československa za akt imperialismu. I přes existenci odlišných názorových skupin v domácím odboji ovšem zůstal nejvýznamnějším a nejvlivnějším názorový proud reprezentovaný ÚVODEm.¹²⁷

K prvním odmítavým reakcím domácího odboje na připravovaný vstup sudetoněmeckých zástupců do exilové Státní rady došlo v diskusi, kterou vedl Beneš s vedením ÚVODu prostřednictvím ilegálního rádiového spojení na podzim roku 1940. Beneš ve svém radiogramu ze dne 18. listopadu domovu vzkázal, že odbojový program nesmí být ovlivněn nenávisťnými touhami po odplatě, ale že by mu mělo jít především o trvalé zájmy národa a státu, především pak o udržení českého národního území. Možnost vysídlení všech tří milionů sudetských Němců označil za nesmyslnou a nerealizovatelnou a navrhoval v budoucím státě vymezit německému obyvatelstvu část území, ležící mezi původním československým opevněním a předmnichovskou státní hranicí, s možností dalších pragmaticky pojatých úprav.

Mělo se zde jednat o existenci tří německých žup: karlovarské, liberecké a krnovské. S vysídlováním obyvatelstva Beneš počítal pouze v případě zkompromitovaných nacistů, jejichž počet odhadoval v řádu statisíců. Ve věci Němců žijících ve vnitrozemí navrhoval jejich přesídlení do zmíněných žup. Pro případ, že by chtěli ve vnitrozemí zůstat, prosazoval nutnost vzdání se svých jazykových minoritních práv. Tuto koncepci později Beneš rozvinul v memorandu nazvaném „Mírové cíle Československa“ z února 1941.¹²⁸

Stanovisko ÚVODu k takovýmto Benešovým návrhům bylo ovšem nadále nesmiřitelné. Protagonisté domácího odboje, žijící pod stále se stupňujícím nacistickým terorem, toužili po zcela jiném, co možná nejradiálnějším řešení sudetoněmecké otázky. Tak to ostatně vyplývá z radiogramu, který Beneš obdržel od ÚVODu dne 19. prosince 1940. 21. prosince 1940 byl proto nucen seznámit Wenzela Jaksche se složitostí situace ohledně požadovaného stanoviska k federativnímu začlenění sudetských Němců do Československé republiky, přičemž byl pro vyřešení celé záležitosti mezi oběma stranami dohodnut odklad.¹²⁹ Beneš poté žádal po britském ministerstvu zahraničí vytvoření Sudetoněmeckého byra pro svobodu a autonomii, které se mělo stát rovnoprávným partnerem československé exilové

¹²⁷ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 160.

¹²⁸ Tamtéž s. 161.

¹²⁹ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 163.

vlády. Tento požadavek byl však ze strany britských úřadů striktně odmítnut. K zmíněným Benešovým návrhům se nakonec postavila negativně také většina ministrů londýnské exilové vlády, což spolu s nejasným postojem Wenzela Jaksche ohledně platnosti mnichovské dohody přispělo k tomu, že Edvard Beneš od svého projektu během května 1941 ustoupil a vrátil se ke své starší koncepci spojené s územními odstupy a následnými kompenzačními odsuny většího počtu sudetských Němců.¹³⁰

Výrazný názorový posun ve vzájemné diskusi o budoucnosti sudetských Němců mezi Benešovou exilovou skupinou, domácím odbojem a Jakschovými sudetskými sociálními demokraty následoval po událostech spojených s německým napadením SSSR a jmenováním Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora. Heydrich se především zalekl vzrůstajícího českého odporu, který následoval po napadení Sovětského svazu a rozhodl se vystupňovat do nejvyšší možné míry represe a teror proti stoupencům odboje, které se vesměs týkaly všeho českého protektorátního obyvatelstva a souvisely s plány na „konečné řešení české otázky“, která měla být „vyřešena“ likvidací českého obyvatelstva zčásti poněmčením, zčásti vysídlením na Východ a zčásti také vyvražděním. Heydrich tak navazoval na představy státního sekretáře v úřadu říšského protektora, sudetského Němce Harla Herrmanna Franka, formulované a Hitlerem schválené již v roce 1940. Likvidace českého národa však měla přijít až po úplném německém vítězství ve válce. Prozatím měly být české síly co nejvíce využity pro potřeby cesty k tomuto cíli. Již v průběhu války však byly uskutečňovány určité „přípravné kroky“ ke „konečnému řešení“, které spočívaly v provedení rasového soupisu Čechů, germanizaci české půdy, arizaci židovského majetku a na ní navazující likvidaci Židů a Romů žijících v protektorátu.¹³¹

Protiněmecké nálady a aktivita odboje se v průběhu Heydrichovy hrůzovlády neustále vyostřovaly i přes opakovaná vyhlášení stanného práva a velké množství poprav. Ačkoli Heydrich sliboval ještě větší zesílení represivních opatření, nestihl již své plány realizovat, neboť podlehl následkům zranění utržených při atentátu zorganizovaném československými parašutisty z Londýna za významné pomoci domácího odboje dne 27. května 1942. Následovala brutální německá odveta, jejímž symbolickým zobrazením se navždy stalo vyvraždění obcí Lidic a Ležáků.¹³²

V souvislosti s takovýmto vývojem česko-německých vztahů na území protektorátu dochází nyní k onomu zmíněnému názorovému posunu směrem k narůstajícím požadavkům na budoucí vysídlení sudetských Němců. Čím dál tím více se k této myšlence, vzešlé původně

¹³⁰ Tamtéž s. 164.

¹³¹ Tamtéž s. 164–167.

¹³² Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 169.

z kruhů domácího odboje, přiklání také antihitlerovská koalice. Značně negativní vliv dopadá kvůli otrěsným domácím událostem též na vývoj vztahů mezi československým a sudetoněmeckým exilem a také mezi československou exilovou vládou a domácím odbojem. V radiotelegrafické diskusi je Edvard Beneš upozorněn představitelem ÚVODu na fakt, že mezi domácím lidem je hojně rozšířen požadavek poválečného úplného vyhnání Němců a obnovy Československa v jeho historických hranicích. Samotný ÚVOD své požadavky na vysídlení zpočátku směřoval především na nacistické zločince a ostatní zrádce, ovšem bez jakýchkoli územních ztrát. Myšlenku možnosti vstupu Němců do Státní rady Beneš opustil již během září rok po vzájemné dohodě s Jakschem, od kterého přijal později omluvu za podíl sudetských Němců na útlaku českých občanů.¹³³ Beneš poté postupně v souladu s požadavky domácího odboje zvyšuje své požadavky na počet vysídlených Němců, což Jaksch rázně odmítá. Po tzv. heydrichiádě britská vláda konečně anulovala platnost Mnichovské dohody a Beneš nyní staví svou novou koncepci na principu viny a trestu za všechny zločiny s tímto údobím spojenými, což později vyústilo v sestavení tzv. desetibodového plánu, který již s nuceným transferem sudetoněmeckého a také maďarského obyvatelstva počítá ve své celkové, tedy integrální podobě. Je přitom požadována existence Československa v jeho předmnichovské podobě, ale jakožto státu ryze slovanského a národního. Beneš tímto plánem do značné míry vyhověl nejradikálnějším požadavkům domácího i exilového odboje. K tomuto plánu dostává v prosinci 1943 také předběžný souhlas Stalina a následně také Klementa Gottwalda, představitele komunistického exilového odboje. Během cesty z moskevských jednání se na sklonku roku 1943 setkává v Marakéši také s Winstonem Churchillem, který Benešovi sděluje souhlasné stanovisko s předmnichovskou podobou hranic budoucí obnovené republiky a zároveň doporučuje vysídlit za ně co největší počet sudetských Němců.¹³⁴

Ve druhé polovině roku 1944 poté vzniká memorandum z 23. listopadu, které již zcela vylučuje možnost existence zvláštního menšinového statutu sudetských Němců, jejichž početní stav v budoucím Československu limituje číslem 800 000.¹³⁵ Samotný princip odsunu byl v závěru druhé světové války jasně vymezen a formulován v Košickém vládním programu ze dne 5. dubna 1945.¹³⁶

¹³³ Tamtéž s. 172.

¹³⁴ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 173–175.

¹³⁵ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 176.

¹³⁶ Tamtéž, s. 175.

3.4 „Divoký“ odsun a situace německého obyvatelstva na Chebsku v prvních měsících po květnu 1945

Etapa vysídlování sudetských Němců, která trvala přibližně od května roku 1945 do počátku srpna stejného roku, kdy byla zakončena Postupimská konference, se v novodobé české historii nejčastěji vžila pod pojmem „divoký odsun“. Jednalo se vesměs o neorganizované, předem nepřipravené vysídlovací akce, které měly v rámci nejrůznějších regionů poválečného Československa značně rozdílnou intenzitu. V největší míře bylo toto vyhánění prováděno v pásmu českého pohraničí, dále na severní a jižní Moravě a také ve vnitrozemských regionech s velkým podílem německého obyvatelstva, např. v rámci aglomerací měst Prahy, Brna a Jihlavy. Nejčastěji se tak dělo z iniciativy místních správních úřadů či armádních jednotek za asistence různých skupin českého obyvatelstva, např. partyzánů či příslušníků Revolučních gard. Značná spontaneita a nepřipravenost těchto „tažení“ měly na německé obyvatelstvo zvláště tvrdý dopad. Nezřídka se jednalo o projevy naprosté zvrůle, ne nepřipomínající chování nacistických trýznitelů v době okupace.¹³⁷

Z tohoto období pochází také řada snad nejtragičtějších událostí spojovaných s průběhem odsunu německého obyvatelstva v českých zemích. K smutně nejproslulejším poválečným excesům, kde pravděpodobná touha po pomstě spojená s neobyčejně velkou mírou brutality zcela zastínila zdravý lidský úsudek, patří události v Ústí nad Labem z konce tohoto období. Dne 31. července 1945 došlo v ústecké čtvrti Krásné Březno k požáru muničního skladu, po kterém následovala série výbuchů, při čemž došlo ke ztrátám na životech přibližně třiceti osob zčásti české a zčásti německé národnosti a ke zranění dalších desítek lidí. Tragédie byla okamžitě spojována se sabotážní činností teroristické skupiny Wehrwolf. V ústeckých ulicích v odpoledních hodinách poté propukly vlny násilností, jejichž terčem se stali volně procházející Němci. Náhodně vybrané oběti, mezi nimiž podle svědeckých výpovědí nechyběla ani žena vezoucí kočárek, byly ubíjeny klacky, stříleny, ubodávány bodáky či svrhávány do Labe. Aktéry tohoto lynčování byli vesměs čeští občané z řad příslušníků armády či Revolučních gard. Dále se na násilnostech měli podílet také civilisté, kteří však podle pamětníků, nepatřili k místním obyvatelům, a také několik rudoarmějců. Celkový počet obětí tohoto běsnění je dodnes předmětem diskusí, hovoří se až o stovce zavražděných osob. Podobně nejasné jsou dodnes také vlastní příčiny výbuchu. Některé zdroje nevylučují také možnost provokace z české strany z důvodu získání záminky pro urychlení odsunu Němců.¹³⁸ Ústecké události nebyly zdaleka jedinými z takto tragických

¹³⁷ J. KUČERA, *Odsun nebo vyhnání?*, s. 13.

¹³⁸ Tomáš STANĚK, *Perzekuce 1945*, Praha 1996, s. 131–137.

momentů této doby. K podobně hrůzným událostem docházelo také na jiných místech. V literatuře je často připomínán případ z Pohořelic u Brna. Zde pomřelo 455 brněnských Němců na následky epidemie tyfu, která propukla v bývalém německém dětském táboře, kde byli internováni účastníci nuceného pochodu do Rakouska. Tohoto pochodu se zúčastnilo asi 20 000 vyhnanců, kteří byli ale posléze z důvodu nemožnosti překročení rakouské hranice navraceni zpět do vnitrozemí. Snad ještě děsivější případy byly spáchány v prvních poválečných měsících domácími nepravidelnými ozbrojenými skupinami či příslušníky Revolučních gard a československé armády. Nejzávažnějšími zločiny byly bezpochyby dvě masové vraždy spáchané členy zmiňovaných složek. První z nich se udála v Postoloprtech v severních Čechách, kde bylo v samotném městě a jeho okolí postříleno celkem 763 osob. Další podobně děsivý případ se stal na nádraží v Horních Moštěnicích. Během transportu karpatských Němců z Dobšíné, kteří měli být vojáky 17. bratislavského pěšího pluku transportováni zpět na Slovensko, došlo na tomto místě k zastřelení celkem 265 osob, z toho 120 žen a 74 dětí. K dalším závažným činům došlo v této době na mnoha místech v rámci celého území obnovené republiky.¹³⁹ Celkově se v prvních měsících vzdemula mezi českými i sudetoněmeckými obyvateli obrovská vlna emocí. V případě Čechů často platilo, že čím více se dozvídali o hrůzách nacistických zločinů, tím méně pak byli schopni korigovat svou vzniklou nenávist a často již pak od sebe nerozlišovali pojmy Němec a nacista. Významným dobovým faktorem bylo také ožívání české nacionální ideologie.

Pojetí nacistických zločinů jako kolektivní viny celého německého národa bylo v době po osvobození příznačné nejenom pro většinu českého obyvatelstva, ale také pro mnohé vrcholné představitele československé politické reprezentace. Nacionální radikalismus uvnitř české veřejnosti byl často přiživován veřejnými projevy mnohých činitelů z různých politických táborů. Sám prezident Beneš pronesl několik ostrých protiněmeckých projevů, jako např. 12. května v Brně, kde hovořil o nutnosti „vylikvidování“ německého živlu či 10. června 1945 v Lidicích, kde zdůraznil kolektivní zodpovědnost německého národa za nacistické zločiny, i když zároveň připouštěl, že ne všichni Němci se na nich podíleli.¹⁴⁰ Požadavek odsunu v souvislosti s kolektivní vinou německého národa za nacistické zločiny zazníval také v projevech předsedy vlády sociálního demokrata Zdeňka Fierlingera, národního socialisty Prokopa Drtiny a také z řad komunistů, jejichž předseda Klement Gottwald dokonce

¹³⁹ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 209.

¹⁴⁰ Tomáš STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947*, Praha 1991, s. 58–59.

hovořil o „odčinění Bílé hory“ či o nutnosti nápravy „omylu českých králů, kteří do českých zemí kdysi pozvali německé kolonisty“.¹⁴¹

Vládním nařízením z 5. května 1945 a následně dekretem prezidenta republiky 5/1945 Sb. z 19. května 1945 byli Němci prohlášeni za státně nespolehlivé obyvatelstvo. Důsledky vyplývající z těchto opatření velice významně ovlivnily každodenní život říšských a sudetských Němců žijících na území poválečného Československa. Pro Němce byla zavedena povinnost nosit viditelné označení, tj. bílou nebo žlutou pásku s písmenem N.¹⁴²

Na Chebsku vešla v platnost vyhláška Okresní správní komise ze dne 20. července 1945, která nařizovala pro občany německé národnosti nošení žluté pásky: „Páska ze žluté látky široká 10 cm budiž viditelně nošena v nadloktí na levém rukávu vrchního šatu; pokud ženy nosí šat bez rukávu, připevní pásku na levé straně prsou. Žlutou pásku obstará si každý občan německé národnosti na svůj náklad sám. Každý majitel (správce) domu a bytu se postaráno to, aby nájemník nebo podnájemník, pokud je německé národnosti, byl přesně podle vyhlášky označen.“¹⁴³ Nezřídka se však stávalo, že toto nařízení bylo ze strany Němců obcházeno, a to tím způsobem, že pásku neměli vůbec, nebo ji měli připevněnou na jiném místě, než bylo nařízeno vyhláškou (např. na prsou). Z toho důvodu bylo Okresní správní komisí nařízeno pokutování takovýchto osob. Kromě pásek žlutých se na Chebsku, v souladu s vyhláškou OSK, používalo také označení páskou rudou, která byla určena pro Němce – antifašisty, kteří byli mimo to vybaveni také legitimací prokazující jejich statut antifašisty, a dále páskou bílou označující v danou chvíli nepostradatelné Němce – specialisty, jejichž přítomnost byla nutná pro zajištění chodu hospodářství. Páska měla být navíc označena razítkem OSK a razítkem zaměstnavatele.¹⁴⁴ Zaměstnavatelé byli přitom povinni nahlásit seznam osob, které byly považovány za nepostradatelné. Těmto osobám mělo být zároveň umožněno pobývat a pracovat na dosavadním místě.¹⁴⁵ Ušetření mnohým zásahům do občanských práv měli zůstat také antifašisté, kteří měli svůj statut úředně prověřen a potvrzen. O tom, že se tak ne vždy dělo, svědčí dopis ze dne 20. července 1945 adresovaný K. Kusalovi, přednostovi repatriační komise v Chebu, napsaný tajemníkem města Chebu. Tajemník Hofmann v něm doslova uvádí: „Jelikož se staly v poslední době z Vaší strany různé přehmaty, upozorňuji Vás důrazně a naposled, že němečtí antifašisté jsou považováni za rovnoprávné s námi a že je nepřípustno, abyste stěhoval resp. evakuoval antifašisty

¹⁴¹ T. STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947*, s. 60.

¹⁴² J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 88.

¹⁴³ SOKA Cheb, fond č.266, ONV Cheb, Sb. 13, inv. č. 79 – Vyhláška o označení obyvatelstva německé národnosti 1945.

¹⁴⁴ SOKA Cheb, fond č.266, ONV Cheb, zápis ze schůze OSK ze dne 26. 7. 1945.

¹⁴⁵ SOKA Cheb, fond č.266, ONV Cheb, zápis ze schůze OSK ze dne 13. 7. 1945.

z Chebu. Nejedná se zde o žádné mimořádné opatření, nýbrž o vládní nařízení č. 8 ze dne 5. 5. 1945. Aby se Vám takovéto omyly příště již nepříhody, přikládám Vám prozatimní seznam antifašistů a bude Vám během zítřka ještě mnou poslán úplný seznam antifašistů, kteří jako takoví jsou ověřeni naší policií.“ K dopisu byl skutečně přiložen seznam 22 osob, přičemž u čtyř z nich byla uvedena poznámka, že „byli již transportováni do tábora a mají prý býti ještě dnes odtransportováni“. Zároveň byl připojen pokyn: „Zaříd'te okamžité propuštění a mějte též v patrnosti, že osoby starší 65 let nemají býti pokud možno evakuovány.“

V průběhu léta 1945 byla schválena řada dalších opatření znevýhodňujících Němce oproti ostatním skupinám obyvatelstva v regionu. Němci byli zbaveni volebního práva, vyloučeni z výkonu veřejných služeb a zbaveni možnosti sloužit v armádě. Došlo také k zákazu uzavírání smíšených česko-německých manželství.¹⁴⁶ V úředním styku byla zavedena jako jediný úřední jazyk čeština. Oznámení o tomto opatření bylo v průběhu června vylepeno na všech dveřích úředních míst na Chebsku, včetně železničních stanic.¹⁴⁷ Němčina byla systematicky vytlačována z veřejného života a postupně se stávala pouze dorozumívacím prostředkem v soukromém styku německy hovořícího obyvatelstva. Ve větších městech došlo také k přejmenování ulic. V Chebu městská správa v červenci 1945 rozhodla o přejmenování všech ulic ve snaze o „očištění města od německých nápisů a názvů“. Řada z nových pojmenování ulic byla pouze překladem původního německého názvu.¹⁴⁸ Nařízeno bylo rovněž odstranění veškerých německých nápisů a hákových křížů vyskytujících se na některých náhrobcích v městském hřbitově.¹⁴⁹ Zakázáno bylo rovněž používání názvu Sudety a obvyklé bylo také psaní slova Němec s malým počátečním písmenem. Německé obyvatelstvo mělo být zcela vyloučeno z veřejného života. Němcům tak bylo zakázáno jezdit na kole či motocyklu, používat veřejnou dopravu, chodit po chodníku, svobodně pracovat, navštěvovat restaurace, hostince, kina, divadla, lázně a další veřejná zařízení. Byla také stanovena doba, po které Němci nesměli vyjít na ulici. Původně to bylo ve 20 hodin, později se tento čas posunul na 21.30. Němcům bylo rovněž zakázáno vlastnit hudební nástroje.¹⁵⁰

V červnu roku 1945 vydala Okresní správní komise v Chebu rozhodnutí o zrušení rozhlasových koncesí pro všechny příslušníky německé národnosti a nařízení odevzdání rozhlasových přijímačů na příslušnou úřadovnu pošty.¹⁵¹ Zabavené přístroje byly poté

¹⁴⁶ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 88.

¹⁴⁷ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 58.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 72.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 75.

¹⁵⁰ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 88–89.

¹⁵¹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 61.

propůjčovány žadatelům české národnosti.¹⁵² Konfiskace rádiopřijímačů měla ve své podstatě negativní důsledek, neboť způsobila v řadách německého obyvatelstva značný zmatek v důsledku nastalé absence přísunu aktuálních informací. Značná omezení platila pro Němce také v případě přidělování potravinových lístků, které ještě stále zůstávaly součástí každodenního života. Pro Němce platila od června roku 1945 výše přidělu jako pro Židy za doby okupace, což způsobilo pochopitelně nespokojenost v jejich řadách. Veškeré stížnosti však nebyly ze strany úřadů akceptovány.¹⁵³ Němcům bylo navíc znemožněno obdržet lístky na přiděl tabáku. Vydávání tzv. tabáčenek osobám německého původu zastavilo nařízení ministerstva výživy v červnu 1945, které se vztahovalo též na osoby německé národnosti se schválenou výjimkou pro přiděl potravinových lístků v množství jako pro české občany.¹⁵⁴

Od 1. srpna 1945 pozbyla platnosti říšská marka. Výměna marek za československé koruny probíhala v Chebu během prvních deseti srpnových dnů roku 1945.¹⁵⁵ Veškeré peněžní vklady byly přitom Němcům převedeny na vázané účty v československých korunách, přičemž výměnný kurz říšské marky vůči koruně byl určen poměrem 10 : 1, což se setkalo se značnou nelibostí německých obyvatel. Také veškeré cennosti museli Němci odevzdat do vázané úschovy, čímž došlo k rapidní změně majetkových poměrů mezi nimi.¹⁵⁶

Nejvýraznějším zásahem do majetkových poměrů osob německé (a též maďarské) národnosti bylo vydání dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. 5. 1945 „o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů“. Tímto dekretem byly prohlášeny za neplatné veškeré majetkové převody movitého i nemovitého, soukromého i veřejného majetku, pokud byly uzavřeny po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo byly spojeny s perzekucí z národnostních, rasových či politických důvodů. Zároveň toto opatření nařizovalo zajištění majetku osob „státně nespolehlivých“ pro účely následné konfiskace, znárodnění či restituce. Na veškerý zajištěný majetek byla uvalena tzv. národní správa. Dle znění dekretu mělo být toto opatření provedeno v případech podniků či majetkových podstat, kde to: „vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života, zejména v závodech, podnicích a majetkových podstatách opuštěných nebo takových, které jsou v držbě, správě, nájmu nebo pachtu osob státně nespolehlivých“. Jako osoby „státně nespolehlivé“ byly kromě osob s německou či maďarskou národností označeny též „osoby, které vyvíjely činnost

¹⁵² SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 89.

¹⁵³ Tamtéž, s. 58.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 61.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 85.

¹⁵⁶ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 88.

směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svěsti hleděly a záměrně podporovaly jakýmkoliv způsobem německé a maďarské okupanty“. Jednalo se především o členy nejrůznějších fašistických organizací, jako byla např. Vlajka, Rodobrana, Hlinkova garda atd.

Příslušnost k německé nebo maďarské národnosti se přiznávala osobám, „které při kterémkoliv sčítání lidu od roku 1929 se přihlásily k německé nebo maďarské národnosti nebo se staly členy národních skupin nebo útvarů nebo politických stran sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti“. Za státně nespolehlivé právnické osoby byly považovány ty, „jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému nebo maďarskému vedení války, nebo fašistickým a nacistickým účelům“. Jako majetek původně držený v rukou státně nespolehlivých osob, ať již fyzických, nebo právnických, byly nejčastěji pod národní správu převáděny: peněžní ústavy, doly, továrny, obchody, živnostenské provozovny, zemědělské a lesní majetky, obytné domy a stavební parcely. Zaváděním národní správy byly pověřeny místní a okresní národní výbory, respektive správní komise, v případě majetků velkých hodnot pak zemský národní výbor. Jako národní správce měla být podle dekretu vybrána osoba státně spolehlivá, bezúhonná a odborně způsobilá. Mohlo se jednat také o schopné zaměstnance dotyčných závodů, splňující uvedené podmínky, národním správcem se ale nesměl stát člen národního výboru. Národní správci měli povinnost se o svěřený majetek náležitě zodpovědně starat a odevzdávat příslušným státním orgánům účetní výkazy spojené s hospodařením s ním, přičemž jakákoli opatření nad rámec běžného hospodaření, jako např. pronájem, zápůjčka či likvidace, musela být předem schválena příslušným státním orgánem. Dosavadní majitelé již neměli mít jakoukoli možnost manipulace s takto zajištěným majetkem, přičemž jedinou výjimkou měly být osoby které takového jmění již dříve pozbyly v rámci rasové, národnostní či politické perzekuce ze strany nacistického režimu. Těmto osobám, které dané skutečnosti hodnověrně doložily, popř. jejich dědicům, měl být majetek navrácen zpět.¹⁵⁷

Pod národní správu přešel samozřejmě také německý majetek na Chebsku. Národním správcům bylo přitom nařízeno používat původní názvy firem, jejichž znění měla být částečně přeložena do češtiny. V žádném případě nebylo dovoleno národním správcům používat ve znění firmy svého jména.¹⁵⁸ Národní správci se snažili v regionu navázat mezi sebou

¹⁵⁷ Karel JECH – Karel KAPLAN (edd.), *Dekrety prezidenta republiky 1940 -1945. Dokumenty*, Brno 2002, s. 216–222.

¹⁵⁸ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 78.

spolupráci a svolali svou první společnou schůzi, která se konala 24. srpna roku 1945 v areálu bývalé chebské továrny Fischer.¹⁵⁹

Mezi další vydané dekrety, které měly zvláště v pohraničí v prvních poválečných měsících značnou důležitost, patřil dekret č. 12/1945 Sb. z 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Nařizoval okamžitou konfiskaci zemědělského majetku, který byl původně ve vlastnictví osob německé a maďarské národnosti, zrádců a nepřátel republiky bez ohledu na národnost či státní příslušnost. Dále byl konfiskován majetek akciových společností, jejichž správa se měla podílet na podpoře německého vedení války či sloužila nacistickým a fašistickým účelům. Rozhodující slovo měly při konfiskacích okresní národní výbory, které toto měly dát na vědomí veřejnou vyhláškou. Zmíněné konfiskace se nevztahovaly na majetek těch osob německé nebo maďarské národnosti, které průkazným způsobem doložily svůj podíl v boji za zachování celistvosti a osvobození Československa. Ve sporných případech vydávalo konečné rozhodnutí ministerstvo zemědělství po vzájemné konzultaci s ministerstvem vnitra.¹⁶⁰

Na Chebsku došlo k prvním „divokým“ odsunům německého obyvatelstva v průběhu června 1945. Jako první měli být na základě nařízení velitele 79. pěší divize americké armády odsunuti němečtí uprchlíci z oblasti Východního Pruska, kteří byli od února 1945 v chebském regionu ubytováni jako tzv. národní hosté. Jejich vysídlením se mělo docílit získání ubytovacích kapacit pro nově příchozí české obyvatelstvo. Organizačně měl být tento odsun zajištěn Okresní správní komisí a Místní správní komisí v Chebu. Z tohoto důvodu byla dne 26. července 1945 zřízena při chebské Okresní správní komisi speciální komise pro evakuaci Němců. Prvotním úkolem tohoto orgánu mělo být vlastní provedení odsunu německých uprchlíků a příprava následného vysídlení sudetských Němců z území celého chebského okresu.¹⁶¹ Vysídlování německých uprchlíků bylo po několika týdnech nakonec zastaveno okamžitým zákazem násilných přesunů do americké okupační zóny, který byl pro chebský okres vydán fonogramem velitelem 11. pěší divize americké armády v Plzni ze dne 8. srpna 1945, vesměs z důvodu značně problematického a chaotického průběhu takovýchto akcí.¹⁶²

Události prvních měsíců po osvobození bývají často spojovány také s působením tzv. Revolučních gard. Hlavní náplní činnosti těchto ozbrojených oddílů měla být ostraha důležitých objektů, nádraží, internačních táborů či kasáren. Dále měly tyto jednotky sloužit

¹⁵⁹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 89.

¹⁶⁰ K. JECH – K. KAPLAN (edd.), *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty*, Brno 2002, s. 276-281.

¹⁶¹ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, zápis ze schůze OSK ze dne 26. 7. 1945.

¹⁶² SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, inv. č. 816 – prezidiální spisy OSK Cheb.

jako posily finanční stráže na státních hranicích a četnictva. Členy se mohli stát pouze Čechoslováci s prověřenou bezproblémovou minulostí. Revoluční gardy byly přidělovány k jednotlivým okresním národním výborům jako jejich ozbrojené složky. Poznávacím znamením příslušníků byla uniforma opatřená na levém rukávu páskou s červeným nápisem „RG“. Na Chebsko byli první gardisté vysláni v druhé polovině května 1945 z Plzně a byli ubytováni v chebských kasárnách U horní brány. Plzeňské velitelství pod vedením Rudolfa Hrbka, založené ihned po osvobození, postupně vysílalo své oddíly také do dalších regionů, např. dále na západ na Ašsko.¹⁶³ Ačkoliv bývá v dobových poválečných kronikách často vyzdvižována především pozitivní úloha těchto složek při udržování pořádku ve značně nepřehledném prostředí pohraničních měst a obcí, vyplouvá z podstatně jiných zdrojů stále více na povrch množství svědectví o jejich nedobrych skutcích páchaných v brzké poválečné době na území tzv. Sudet. V souvislosti s doloženými případy napomáhání či vlastního páchání rozsáhlých krádeží německého majetku se v českém lidovém prostředí pro ně vžil pojem „rabovací gardy“. Nezřídka se také jejich ozbrojení členové podíleli na největších československých poválečných excesech spojených s pácháním násilí na německých civilistech.¹⁶⁴ Z nejbližšího regionu sousedícího s Chebskem, Ašska, se lze dovědět také o jistých konfliktech mezi příslušníky Revolučních gard a americkými vojáky, které údajně vyvrcholily v noci z 30. června na 1. červenec postřelením tří gardistů z blíže nespecifikovaných příčin. Hovoří se také o obviňování Američanů z „ochrany Němců“ ze strany gardistů.¹⁶⁵

¹⁶³ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 50–51.

¹⁶⁴ T. STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947*, s. 63.

¹⁶⁵ Tomáš STANĚK, *Poválečné excesy v pohraničí českých zemí v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha 2005, s. 234.

3.5 Organizovaný odsun Němců na Chebsku

Jako organizovaný odsun je označován transfer německého obyvatelstva z Československa prováděný po ukončení tzv. Postupimské konference, která probíhala od 17. června do 2. srpna roku 1945 ve městě Postupim (Potsdam), ležícím poblíž Berlína. Konference se zúčastnili vrcholní představitelé států tzv. velké trojky (USA, Velká Británie, SSSR). Samotné téma odsunu německého obyvatelstva z takzvaných německých východních území, Polska, Maďarska a Československa bylo projednáváno na plenárních zasedáních 21., 22. a 25. července. Pro projednávání otázky vysídlení Němců byl ustanoven zvláštní podvýbor, ve kterém měla každá zmíněná velmoc svého zástupce. Při jednání podvýboru docházelo k názorovým střetům mezi zástupcem SSSR A. A. Sobolevem, který zastával stanovisko nutnosti hromadného vysídlování a delegáty G. Harrisonem (za Velkou Británií) a C. Cannonem (za USA), kteří se k takovéto možnosti stavěli spíše zdrženlivě. I přesto se nakonec podvýbor shodl na potřebě organizovaného humánního odsunu Němců ze zmíněných území za předpokladu co nejmenšího zatížení okupační správy v Německu. Vrcholní představitelé dotyčných tří vlád po seznámení s výsledky jednání podvýboru schválili dne 1. srpna 1945 text závěrečného komuniké, které vešlo ve známost jako „Závěrečná zpráva o postupimské konferenci“. Aby se co nejvíce zabránilo obtížím, které by mohly být způsobeny německým okupačním orgánům v souvislosti s příchodem velkého množství vysídlenců na německé území, byla v uvedeném dokumentu pověřena Spojenecká kontrolní rada zajištěním spravedlivého rozdělení nově příchozího obyvatelstva do jednotlivých okupačních zón v Německu. Spojenecká kontrolní rada byla zároveň úkolována zjištěním počtu vysídlenců, kteří do té doby již přišli ze zmíněných zemí do Německa. Dokumentem bylo zároveň vyzváno politické vedení těchto zemí k prozatímnímu zastavení vyhošťování až do doby, dokud se vlády tří velmocí neseznámí s výsledky šetření Kontrolní rady.¹⁶⁶

Československá veřejnost rozhodnutí konference v Postupimi velmi uvítala, i když jisté rozpaky panovaly v otázce zamítnutí odsunu Maďarů. Československá vláda vyjádřila své stanovisko k závěrům Postupimské konference v nótách ze dne 16. srpna 1945. Zároveň seznámila představitele spojeneckých mocností se svými plány na provedení organizovaného transferu Němců. Ten měl být zahájen až po provedení příprav v Československu i Německu. Předpokládaný počet odsunutých Němců byl stanoven na 2 500 000 osob. Předpokládaná doba trvání odsunu byla vymezena časovým rozmezím jednoho roku, přičemž v každém jednotlivém měsíci mělo dojít k vysídlení přibližně 200 000 osob. Jako první měli být odsunuti aktivní nacisté, následovat měli veřejní zaměstnanci, zemědělci, majitelé podniků a

¹⁶⁶ T. STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, s. 90–92.

živností, příslušníci svobodných povolání a nakonec dělníci.¹⁶⁷ Samotnou organizací odsunu pověřila československá vláda ministerstvo vnitra, které mělo za úkol ve spolupráci s oblastními osídlovacími úřady, vojenskými správami, úřady ochrany práce a úřady národní bezpečnosti sestavit v jednotlivých regionech časové harmonogramy plánovaných odsunových akcí spolu s rozdělením kategorií a upřesněním počtu osob určených k odsunu. Podrobné pokyny k průběhu odsunu byly obsaženy ve směrnících schválených československou vládou dne 14. prosince 1945.¹⁶⁸

Okruh osob, kterých se měl odsun týkat, byl vymezen ústavním dekretem č. 33/1945 Sb. „o úpravě československého státního občanství osob německé a maďarské národnosti“, který byl podepsán souběžně se závěrem Postupimské konference prezidentem Benešem dne 3. srpna 1945 s datem předcházejícího dne. Osoby německé a maďarské národnosti žijící na území ČSR již v předmnichovské době byli tímto dekretem během celé doby následující po „Mnichovu“ považovány za československé občany. Státního občanství přitom měli pozbýt ty osoby, které po „Mnichovu“, respektive po 15. březnu 1939, nabyly občanství Německé říše, popř. Maďarska. Vzhledem k tomu, že se jednalo o státy se kterými bylo Československo od září 1938 ve válečném stavu, měly být osoby, které přijaly jejich občanství během událostí vedoucích k rozbití Československa a následně po nich, potrestány vyvázáním ze státního svazku ČSR a následným odsunem. Vymezena byla také skupina osob německé nebo maďarské národnosti, kterým československé občanství zůstalo zachováno, případně mělo být těmto osobám umožněno o něj znovu požádat. Jednalo se hlavně o účastníky domácího a zahraničního odboje, členy československých i spojeneckých jednotek, osoby financující odboj a dále o rodinné příslušníky zavražděných antifašistů či obětí koncentračních táborů. Občanství nepozbývali také ti Němci a Maďaři, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky prohlásili v úředním hlášení za Čechy nebo Slováky. Rozhodováním ve věci zachování československého občanství bylo pověřeno ministerstvo vnitra. Ti, co hodlali o obnovení československého občanství požádat, museli tak učinit ve lhůtě šesti měsíců ode dne zveřejnění příslušné vyhlášky ministerstva vnitra, to jest do 10. února 1946. Většinou tak činili němečtí antifašisté na základě posudků vydaných zvláštními prověřovacími komisemi. Samostatně byly posuzovány žádosti manželek a nezletilých dětí československých občanů. Občanství ČSR dále měly pozbýt, dle příslušných dekretů, ti příslušníci české, slovenské či jiné slovanské národnosti, kteří v době zvýšeného ohrožení republiky byli dobrovolnými žadateli o udělení německé nebo maďarské státní příslušnosti,

¹⁶⁷ T. STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, s. 92–93.

¹⁶⁸ J. KUČERA, *Odsun, nebo vyhnání?*, s. 21.

nebo činili jakékoli dobrovolné návrhy na přiznání či uznání takovéto státní příslušnosti. Zde existovalo velké množství sporných případů odnětí státního občanství ČSR, kterými se zabývaly příslušné Národní výbory, jenž měli v této věci rozhodovací pravomoc. Některé sporné případy byly postoupeny až do rukou soudců Nejvyššího správního soudu.¹⁶⁹

Od srpna 1945 byla na území Československa postupně zřizována střediska určená k soustředění osob zbavených československého státního občanství. Tato zařízení se podle svého bližšího účelu dělila na střediska internační, pracovní a sběrná. Internační střediska byla určena pro soustředění tzv. zajištěných osob, tedy těch, které byly vyšetřovány nebo podezřívány ze spáchání deliktů v souladu se zněním retribučního dekretu č. 16/1945 Sb. z 19. června „o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech“. Do pracovních středisek (pracovních táborů) byly dodávány osoby podléhající pracovní povinnosti podle dekretu č. 71/1945 Sb. z 19. září 1945 za účelem jejich pracovního použití v místě mimo jejich dosavadního bydliště, pokud ubytování nebylo možno poskytnout samotným zaměstnavatelem. Poslední jmenovaná, střediska sběrná, sloužila především k shromažďování osob před provedením jejich samotného odsunu za hranice Československa. Jednotlivé typy zařízení se navzájem odlišovaly svým interním režimem, především pak mírou represivních opatření která byla uplatňována na jejich obyvatel. Zdaleka nejtvrďší podmínky panovaly v internačních táborech, které byly spravovány represivními složkami Sboru národní bezpečnosti.¹⁷⁰ Dle nepřesných statistických údajů se v českých zemích na začátku září 1945 nacházelo celkem 308 táborů všech typů, přičemž 133 jich bylo v Čechách a 175 na Moravě a ve Slezsku. Odsouzení delikventi byli uvězněni ve věznicích, kterých bylo v českých zemích celkem 31. Podle údajů o početních stavech vykázaných větší částí těchto zařízení zjišťujeme, že v československých táborech pobývalo tou dobou 102 000 osob a ve věznicích 3500 osob.¹⁷¹

Několik míst, kde byli Němci soustřeďováni během organizovaného odsunu, existovalo také v rámci chebského okresu. Nejvíce informací se z pramenných materiálů uložených v chebském okresním archivu dozvídáme o internačním táboře, který byl zřejmě jako jediné středisko tohoto typu na území okresu zřízen v okresním městě Chebu v oblasti kolem Gabelsbergovy (dnes Pekařské) ulice, poblíž továrních areálů firmy Eska (výroba jízdních kol a motocyklů). Chebský internační tábor byl založen údajně v říjnu roku 1945¹⁷² a

¹⁶⁹ Z. BENEŠ – V. KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, s. 224 – 226.

¹⁷⁰ SOKA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 287 likvidace internačního střediska 1947, opis směrnice ministerstva vnitra pro správu a hospodaření ve střediscích na území ČSR.

¹⁷¹ T. STANĚK, *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*, Šenov u Ostravy 1996, s. 52.

¹⁷² V dostupných pramenných materiálech (odkaz viz následující poznámky) se hovoří o tom, že se tak stalo údajně v říjnu roku 1945 s tím, že přesné datum založení tábora není nikde dokladováno.

skládal se z osmi dřevěných obytných budov s příslušným sociálním zařízením umístěným samostatně a několika menších administrativních a hospodářských objektů postavených na pozemcích zmíněné firmy Eska. Osazenstvo tábora sem bylo přestěhováno z původního sídla tohoto internačního střediska, které bylo situováno na území osady Hradiště (Reichersdorf), tvořící dnes předměstí města Chebu.¹⁷³ V době okupace pronajalo tehdejší vedení firmy Eska pozemek německé armádě a ta zde postavila čtyři dřevěné budovy. Po obsazení města zde americká armáda zřídila zajatecký tábor a nechala k tomuto účelu přistavět další budovu. Během září byl zajatecký tábor zrušen a prostory byly dočasně využívány Městským národním výborem v Chebu k uskladnění zkonfiskovaného nábytku. Po následném vzniku internačního tábora bylo dostavěno několik dalších dřevěných budov, z nichž některé sem byly pouze přeneseny z okolí. Následně bylo toto internační středisko ještě rozšířeno za účelem dosažení kapacity 4 000 osob a z důvodu zabezpečení byla po jeho obvodu postavena zeď.¹⁷⁴ Středisko se nacházelo pod správou Sboru národní bezpečnosti. Funkci velitele zde postupně vykonávali A. Neubauer, O. Černý a V. Slapnička. Strážní službu vykonávali v táboře příslušníci SNB, od dubna 1945 pak příslušníci tzv. Okresní milice. V průběhu celé doby trvání internačního střediska byla pravidelně vedena veškerá nutná evidence a to až do odchodu posledních obyvatel střediska dne 7. dubna 1947. Údaje o příslušnících střediska byly shromažďovány ve zvláštní kartotéce a dále v evidenčních knihách. Průběh činnosti personálu byl zaznamenáván v tzv. služební knize. Na většinu obyvatel tábora se vztahovala pracovní povinnost. Zpočátku nebylo o práci příslušníků internačního střediska příliš velký zájem, neboť zcela dostačovala pracovní síla Němců žijících mimo tábory, později ale byli tito lidé přidělováni na práci k různým zaměstnavatelům. V táboře fungovala lékařská služba pod vedením německého lékaře dr. Seemanna, který tou dobou pobýval v jednom z chebských sběrných táborů. Za tuto službu tento lékař pravidelně dostával měsíční plat ve výši 1 600 korun měsíčně.¹⁷⁵

Sběrné tábory pro osoby určené k odsunu se v rámci okresu nacházely v Chebu, Novém Kosteletě a Františkových Lázních, kde byli umístěováni nemocní. Okresní správní komise v Chebu v listopadu 1945 projednávala také možnost zřízení sběrného tábora v Pomezí nad Ohří (něm. Mühlbach).¹⁷⁶ Nejvíce sběrných táborů na okrese bylo postupně

¹⁷³ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 287 likvidace internačního střediska 1947, protokol o likvidaci ze dne 1. července 1946.

¹⁷⁴ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 287 likvidace internačního střediska 1947, zápis z místního šetření ONV Cheb ze dne 22. května 1947.

¹⁷⁵ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 287 likvidace internačního střediska 1947, protokol o likvidaci ze dne 1. července 1946.

¹⁷⁶ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Chebu, zápis ze schůze OSK ze dne 16. 11. 1945.

zřizováno v samotném městě Chebu. Původní shromaždiště osob které byly určeny pro transport se nacházelo pod širým nebem na Pražské ulici poblíž zmíněného internačního tábora. Později byl zřízen sběrný tábor v prostorách ženského kláštera sv. Kříže v dnešní Hradební ulici, odkud byly jeho obyvatelky vypovězeny. Další se nacházely v lokalitě poblíž železničního viaduktu a také na několika jiných místech.¹⁷⁷ Velkou většinu obyvatel těchto táborů tvořili zpočátku němečtí uprchlíci (tzv. národní hosté) a říšští Němci. Údaje ze září roku 1945 hovoří o 1156 osobách umístěných ve sběrném táboře „kasárna“ v Chebu.¹⁷⁸ V celém obvodu dozorčího velitelství SNB v Chebu bylo k 1. říjnu 1945 zajištěno v táborových zařízeních celkem 2236 osob. V tomto počtu bylo celkově zahrnuto 1799 mužů, 435 žen a 2 děti.¹⁷⁹

Každodenní život osob umístěných v táborech byl určován přísnými pravidly vyplývajícími ze směrnic, které byly vydané příslušným odpovědným úřadem, v tomto případě bezpečnostním referátem Okresního národního výboru v Chebu. Každá osoba nově přichozí do tábora měla povinnost podrobit se vstupní lékařské prohlídce. Po vykonání osobní hygieny a desinfekci svršků byla provedena kontrola osobních věcí, ze kterých byly svým držitelům ponechány pouze nejnnutnější předměty denní potřeby (např. hřeben, hodinky, brýle, kartáček na zuby, kapesník apod.). Ostatní věci, včetně peněz v hotovosti a cenností, byly vzaty správou tábora do úschovy a měly být navráceny svým majitelům až po případném propuštění. V čele tábora stál velitel. Táborovému personálu bylo výslovně nařízeno, že „mají vůči příslušníkům tábora zachovávat patřičnou zdrženlivost a osvědčovat klid vážnost a rozhodnost. Nesmí s příslušníky tábora zbytečně hovořiti, ani jim křivditi nebo jednotlivcům nadřizovati. Každý styk s příslušníky tábora, který vybočuje z mezí služebních úkolů, jest jim přísně zakázán. Sem náleží obzvláště zprostředkování příkazů a přijímání darů od příslušníků tábora nebo jejich rodin. Vstup do tábora mimo službu jest příslušníkům strážného mužstva a správy tábora přísně zakázán.“ Každému novému příslušníkovi tábora bylo přiděleno jedno osobní lůžko s příslušnými lůžkovinami a slámou na výplň slamníků a také táborový oděv. Společné stravování bylo v táborových zařízeních zajišťováno táborovou kuchyní do které měl přístup pouze personál k tomuto účelu určený a to výhradně v době své služby. Zdravotní služba byla zajišťována lékařem. Každý nemocný byl povinen tuto skutečnost okamžitě nahlásit. V případě nakažlivé nemoci bylo lékařem rozhodnuto o izolaci nemocného, popřípadě o jeho převozu do nemocnice. každý obyvatel tábora byl povinen udržovat denně osobní hygienu. Koupání v teplé vodě mělo být umožněno minimálně dvakrát měsíčně. Praní

¹⁷⁷ KOLEKTIV autorů, *Heimatkreis Eger*, Amberg 1981, s. 146.

¹⁷⁸ T. STANĚK, *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*, s. 54.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 98.

prádla zajišťovala správa tábora. Veškerý úklid světnic a společných prostor, včetně sociálního zařízení, byl prováděn příslušníky tábora. Tábor byl vytápěn v závislosti na ročním období na základě rozhodnutí velitele. Mimo velitelem schválené výjimky se topilo pouze během stanovené topné sezony, která probíhala v době od poloviny října do dubna. Přesně vymezenými pravidly se muselo řídit také chování příslušníků tábora k jeho personálu a vedení. Nařízena byla povinná úcta a poslušnost. Oslovovat své „představené“ musel příslušník tábora zásadně slovem „pane“ ve spojení s příslušným titulem. Vstoupil-li do světnice velitel nebo jiný člen vedení tábora, měl vedoucí světnice povinnost ihned nahlásit číslo světnice spolu s přesným počtem jejích obyvatel. Jakékoli násilné rozepře mezi příslušníky tábora byly přísně trestány. Taktéž nebyly povoleny bezdůvodné návštěvy cizích světnic. Pokud příslušník tábora hodlal navštívit jiného příslušníka bydlicího na jiné světnici či budově, byl povinen toto ohlásit příslušnému veliteli místnosti s patřičným odůvodněním. Zakázány přitom byly hromadné návštěvy, popř. svévolné shromažďování příslušníků tábora. Pod přísným trestem bylo rovněž zapovězeno požívání alkoholu a kouření a také jakákoli vzájemná výměna či obchod s osobními předměty. Jakékoli úmyslné nebo nedbalostní poškození majetku tábora bylo rovněž trestáno. Nevypátral-li se viník, zodpovědnost padala na celý kolektiv, který se tak musel podílet na náhradě vzniklé škody. Do prostor tábora platil přísný zákaz vstupu jakýchkoli cizích osob, mimo návštěv povolených velitelem. Dopisování bylo umožněno pouze těm osobám, jejichž chování bylo shledáno za bezproblémové, přičemž jako jediný jazyk, v němž mohla být korespondence vedena, byla povolena čeština. Samozřejmostí bylo, že veškeré příchozí a odchozí zásilky byly podrobovány důkladné cenzuře velitelem zařízení. V případě zjištění „závadného“ obsahu dopisu byl tento okamžitě likvidován. To samé se dělo v případě, že cenzor nebyl schopen dopis přečíst z důvodu jeho nečitelnosti, případně zjistil-li v něm používání jakýchkoli značek či šifer. Velmi vážné následky mohlo mít pro autora dopisu případné zjištění, že posuzovaný text naplňuje skutkovou podstatu trestného činu. Kontrolované byly rovněž balíky, jejichž zaslání do tábora bylo povoleno pouze jednou za 14 dní. Velice vážným proviněním bylo rovněž svévolné opuštění tábora nebo pracovní skupiny, která byla vyslaná za splněním úkolu mimo zařízení. Denní režim v táboře se odvíjel dle obvyklého schématu. Po budíčku, který byl v době od dubna do září stanoven na 5. hodinu ranní a v době od října do března na 6. hodinu ranní, v neděli a ve svátek pak vždy o hodinu později, a po provedení obvyklé ranní očisty, následoval nástup k výkonu povinné pracovní činnosti. Pracovní doba byla stanovena pro práce schopné osoby na 8 hodin s polední přestávkou, přičemž mohlo být rozhodnuto o jejím prodloužení až na 12 hodin. Někdy se pracovalo také v neděli či ve svátek. Za práci byla

stanovena minimální odměna zpravidla ve výši dvou korun denně, která se vyplácela až při odchodu z tábora. Práce se vykonávala v dílnách umístěných v místě tábora nebo na odloučených pracovištích, kam byly z tábora vysílány tzv. pracovní skupiny a to vždy podle momentální potřeby. Takováto pracoviště se nacházela na území celého chebského regionu. Nejčastěji se pracovalo na nejrůznějších stavbách, opravách budov, zařízení či komunikací, nebo v rámci zemědělské výroby. Večerní doba byla vyhrazena na údržbu náradí či čištění a opravu oděvů. Večerka, po které následoval noční klid jenž bylo zakázáno jakýmkoli způsobem narušovat, byla vyhlášována v zimě ve 21 a v létě ve 22 hodin.

Za jakékoli porušení pravidel daných domácím řádem tábora či za špatnou pracovní morálku byly velitelem zařízení udělovány tresty. V závislosti na míře provinění se uplatňoval některý ze široké škály možných postihů, mezi které patřilo např. udělení důtky, odnětí možnosti zasílání a přijímání korespondence, odnětí teplé stravy ráno a večer po tři dny za sebou případně odnětí slamníku po stejnou dobu nebo nařízení práce navíc po dobu pěti dnů, přičemž celková pracovní doba tak mohla být prodloužena až na 14 hodin denně. Při závažnějších přestupcích následovalo uvěznění po dobu jednoho týdne. Dopustil-li se příslušník tábora trestného činu, byl jeho případ řešen na základě trestního oznámení podaného velitelem tábora běžnou právní cestou. Domácí řád vysloveně zakazoval používání jakýchkoli tělesných trestů. Příslušníkům tábora mohly být za příkladné chování a vzornou pracovní morálku udělovány také odměny, mezi které patřila např. veřejná pochvala, umožnění návštěv či možnost větší četnosti korespondence. Zvláště vybraní jedinci mohli být také dosazeni do funkcí vedoucích budov, světnic či pracovních skupin. Domácí řád také určoval přesný postup, došlo-li k úmrtí některého z příslušníků tábora. Neprodleně po zjištění případu úmrtí měl být zavolán táborový nebo úřední lékař, který měl za úkol provést první ohledání zesnulého. Následně bylo nutné uvědomit příslušný nadřízený úřad a starostu města zprávou o úmrtí, která obsahovala nejdůležitější údaje o zemřelém, jako např. adresu posledního bydliště, jména příslušníků rodiny nebo ostatních příbuzných za účelem jejich uvědomění o úmrtí. Zemřelý byl obvykle pochován na nejbližším hřbitově, pokud si příslušníci jeho rodiny výslovně nepřáli jinak. Veškeré pozůstalosti měly být předány starostovi obce a celou záležitost bylo nutno také nahlásit na příslušný soud.¹⁸⁰

Podmínky v těchto sběrných střediscích byly pro jejich obyvatele mnohdy krajně nepříznivé což bylo dáno jejich velkou naplněností, mnohdy výrazně překračující jejich skutečnou kapacitu, a z toho vyplývajícími velice nízkými, často až neúnosnými

¹⁸⁰ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, domácí řád pro internační, sběrné a pracovní tábory.

hygienickými standardy. Nejhorší situace v chebských sběrných zařízeních byla patrně v prvních měsících roku 1946, jelikož zde stále zůstávalo velké množství říšských Němců, které se navíc stále zvětšovalo jejich přisunem z vnitrozemí. Představitelé Okresní správní komise V Chebu ve své žádosti o urychlený odsun říšských Němců z chebského okresu ze dne 5. února 1946 adresované Oblastnímu osídlovacímu úřadu v Karlových Varech a Zemskému osídlovacímu úřadu v Praze uvádějí skutečnost, že byl několikrát během posledních měsíců přes Cheb vyslán transport až padesáti říšských Němců údajně náležících do ruské zóny, kteří byly dodáni do tamějších sběrných středisek. Iniciátoři žádosti poukazovali také na fakt, že v blízké obci Prosečnice již existuje sběrný tábor pro říšské Němce určené do ruské zóny, který však odmítá říšské Němce z Chebu převzít s tím, že mají své kapacity vyhrazeny pro okresy Plzeň, Domažlice a České Budějovice. Žadatelé v tomto spatřují značnou nespravedlivost a poukazují také na možnou zkorumpovanost odpovědných úředníků. Početní stav říšských Němců žijících na okrese Cheb udávali úředníci z chebské okresní správní komise těmito čísly: 5100 osob z ruské zóny, 670 osob z americké zóny, 400 osob z britské zóny a 5 osob ze zóny francouzské. Celkem se tedy mělo jednat o 6175 říšských Němců, přičemž jich dosud bylo odsunuto pouze 900 a to do britského pásma. V závěru dopisu pisatelé poukazují na nedostatečný počet volných bytů pro nově přicházející české osídlence a na fakt, že „nelze Němce vyhnat do lesů“.¹⁸¹

Uvádí se, že mezi největší problémy spojené s přeplněností sběrných, internačních či pracovních táborů, které byly zjištěné kontrolními orgány, patřil nedostatek potravinových zásob a také nedostatek paliva pro pravidelné a dostačující vytápění, což zvláště v zimních měsících způsobovalo obyvatelům táborů značné útrapy. Ve vybavení středisek chyběly také příkrývky, slavníky a matrace. Nejhorší důsledky představoval pro situaci v táborech značný nedostatek léků a hygienických prostředků.¹⁸² Běžně tak docházelo ke vzniku epidemií nejrůznějších infekčních nemocí. V Chebu bylo hlášeno několik desítek případů onemocnění skvrnitým tyfem¹⁸³, což bylo spojeno s nárůstem úmrtnosti mezi příslušníky táborů. Jen v období od poloviny února do poloviny března bylo v chebských táborech nahlášeno 11 případů úmrtí.¹⁸⁴

Z hlediska úrovně životních podmínek umístěných osob byla v rámci chebského okresu patrně nejděsivější situace ve Františkových Lázních, kde se nacházely tzv. vedlejší nemocnice pro německé uprchlíky. Tato zařízení ležela bohužel naprosto stranou zájmu

¹⁸¹ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, žádost o odsun říšských Němců z okresu chebského.

¹⁸² T. STANĚK, *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*, s. 100.

¹⁸³ Tamtéž, s. 121.

¹⁸⁴ T. STANĚK, *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*, s. 147.

Okresní správní komise odmítající převzít závazky po původním zřizovateli kterým byla Místní správní komise ve Františkových Lázních nemající již finanční prostředky na zajištění přísunu otopu, potravin a léků. Ke změně situace byla nutná intervence ministerstva vnitra, která donutila Okresní správní komisi tyto závazky převzít.¹⁸⁵ O strastiplných podmínkách, kterým byli tito nemocní lidé vystaveni, podává jasné svědectví zpráva, nazvaná „Informace o stavu nouzových nemocnic ve Františkových Lázních“, sepsaná osídlovacím referentem Okresní správní komise v Chebu dne 21. ledna 1946. Z textu této zprávy, určené pro Ministerstvo vnitra Československé republiky, se mimo jiné dozvídáme: „Po odchodu americké armády z ČSR nám byly americkými úřady předány nouzové nemocnice ve Františkových Lázních. Tyto nacházejí se v lázeňských hotelech a pensíoněch. Všichni tam umístění Němci jsou buď přestárlí a nebo matky s kojenci, takže nikdo z nich nemůže býti pracovně zasazen a pro nás jsou to síly naprosto neproduktivní. Vyživovací situace se horší den ze dne, takže lidé tam umístění (600 osob) následkem tělesného vyčerpání ve značné míře umírají. Z nedostatku léčiv a řádného ošetření vznikají mezi nemocnými epidemické nemoce, které ohrožují nakaziti celé okolí. Průměrná úmrtnost denní činí 8 osob. Národní správci, pověřeni Místní správní komisí, aby tyto lázně dali do pořádku, a aby tyto byly připraveny pro skutečně nemocné Čechy a příslušníky spřátelených národů, žádají nás o okamžité vyklizení těchto lázeňských podniků. Z naprostého nedostatku místa kam bychom tyto Němce, kteří by museli býti transportováni v nemocničních vlacích, převzali, zůstává pro nás tato důležitá věc nevyřešená.“ V nouzových nemocnicích se podle údajů obsažených v této zprávě nacházelo ke dni jejího vzniku 529 osob, z čehož bylo 93 mužů, 296 žen, 64 dětí mladších 2 let, 345 dětí od 2 do 6 let a 41 dětí ve věku od 6 do 14. let. Z hlediska národnostního se jednalo především o uprchlíky z oblasti Slezska, říšské a sudetské Němce a v menší míře též o jugoslávské, chorvatské a maďarské Němce.¹⁸⁶ Z tohoto textu je zvláště patrné dobové nahlížení na Němce jakožto na občany „druhé kategorie“ a to i přes skutečnost, že se v tomto případě evidentně jednalo o nemocné a bezbranné lidi. Značně cynicky navíc působí tvrzení o jejich pracovní neproduktivitě.

Větší počet nemocných a starých lidí bylo umístěno také v chebském starobinci. Podle údajů ze dne 18. září 1945 se tam nacházelo 169 nemocných pacientů, z toho 60 říšských Němců. Existovaly návrhy na přemístění tohoto zařízení do budovy zámečku v nedaleké obci Horní Kunreut (později Horní Hraničná).¹⁸⁷

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 123, 124.

¹⁸⁶ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, informace o stavu nouzových nemocnic ve Františkových Lázních.

¹⁸⁷ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 100.

Již v minulé kapitole bylo uvedeno několik případů represivních opatření uplatňovaných vůči Němcům na Chebsku. Během druhé poloviny roku 1945 pak postupně několik dalších omezujících nařízení přibýlo. Jedním z nich bylo zavedení pracovní povinnosti pro osoby, které pozbyly československého státního občanství dle dekretu č. 71/1945 z 19. září 1945. Pracovní povinnost se týkala především práceschopných německých mužů ve věku od 15 do 60 let a také žen ve věku od 15 do 50 let s výjimkou těhotných a matek pečujících o dítě. V první řadě bylo německé obyvatelstvo nasazováno na odklízecí práce při odstraňování následku bombardování.¹⁸⁸ Mimořádná pracovní nasazení bývala také o nedělích. Pracovní akce zaměřené na odklizení trosk zničeného chebského nádraží se dne 23. září roku 1945 podle údajů uvedených v kronice města Chebu zúčastnilo asi 2500 Němců.¹⁸⁹ Někteří Němci byli na práci přidělováni také k národním správcům zkonfiskovaných podniků nebo byli posíláni na zemědělské práce na venkov. Za práci následovala pouze minimální odměna a neexistoval nárok na dovolenou.¹⁹⁰ Pokud hlásil některý region na území Československa akutní nedostatek pracovních sil, docházelo k nuceným transportům Němců za účelem jejich pracovního nasazení v místech, kde bylo třeba. Tak např. v listopadu 1945 vyslal okresní osídlovací úřad v Chebu transport skupin pravděpodobně sudetských Němců z Chebska na zemědělské práce na Táborsko.¹⁹¹ Podobně byl na konci prosince 1945 proveden nábor 408 většinou německých pracovníků do mostecké hnědouhelné oblasti na práci v dolech.¹⁹² Horst Glassl, autor kapitoly o odsunu zařazené do německé vlastivědné publikace věnované Chebsku „Heimatkreis Eger“, dává tyto „pracovní transfery“ do spojitosti s odchodem posledních amerických jednotek z Chebu dne 25. listopadu roku 1945. Zároveň také poukazuje na to, že mnozí sudetští Němci, kteří byli vysíláni od roku 1945 na práci do českého vnitrozemí, se na území Německa dostali až v pozdějších odsunech, část z nich dokonce až na počátku 50. let.¹⁹³ Pracovní povinnost, jak již bylo zmíněno, platila samozřejmě také pro příslušníky táborových zařízení všech typů.

Vyhláška z 26. listopadu 1945 stanovila pro Němce také odlišnou prodejní dobu v obchodech a v řemeslnických provozovnách. Němci zde mohli být obslouženi pouze během posledních dvou hodin před zavírací dobou. Výjimka platila pouze pro mlékárny. Zároveň se nařizovalo majitelům obchodů a živností že mají vždy přednostně obsloužit osoby české či slovenské národnosti. Nutno podotknout, že tato striktní pravidla byla často porušována

¹⁸⁸ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 91.

¹⁸⁹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 101.

¹⁹⁰ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 91.

¹⁹¹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 121.

¹⁹² Tamtéž, s. 129.

¹⁹³ KOLEKTIV autorů, *Heimatkreis Eger*, s. 147.

nezřídka proto, že personál zmíněných provozoven byl často tvořen zčásti také německými zaměstnanci. Na případná zjištění Češi obvykle reagovali rozhořčenými články v místním tisku.¹⁹⁴ K častému porušování docházelo také v případě povinnosti Němců nosit viditelné označení. Zápis v chebské kronice z listopadu roku 1945 se zmiňuje o tom, že zvláště ženy často nosily nařizenou pásku na místě, které bylo málo viditelné, popřípadě ji zakrývali kabelkou. S problémem německého odívání rovněž souvisí vyhláška ze dne 20. listopadu 1945, zakazující nošení jakýchkoli součástí německých uniforem.¹⁹⁵ Omezení se týkala také přístupu německého obyvatelstva ke vzdělání. Německé školy přestaly fungovat a do českých obecných a měšťanských škol se zpočátku směly zapisovat pouze české děti nebo děti ze smíšených manželství za předpokladu, že ani jeden rodič nebyl členem nějaké nacistické organizace.¹⁹⁶ V případě, že se uchazeč německého původu chtěl zapsat na učňovskou školu nově vzniklou v září roku 1945 v Chebu na Komenského náměstí, musel žádat o své doporučení Místní správní komisi.¹⁹⁷

Dobová osvětová činnost se soustředila zvláště na připomínání hrůz války a nacistických zločinů. Během listopadu roku 1945 byl v chebském kině Apollo promítán film „Osvěčim“, který v obrazech představoval hrůzy jednoho z nejhorších nacistických koncentračních táborů. Účast na tomto filmovém představení byla pro Němce povinná.¹⁹⁸ Zároveň se nová česká správa chebského regionu snažila zbavit veškerých památek na německou nadvládu nad tímto územím. Mimo důsledného přejmenování ulic a názvů některých obcí byly odstraněny také některé německé pamětní desky a pomníky. V Chebu byl např. v prosinci odstraněn na příkaz Okresní správní komise pomník padlých německých vojáků, který byl umístěn v ulici U horní brány.¹⁹⁹

Dekret presidenta republiky č. 108/1945 Sb. ze dne 25. října 1945 podnítl zřízení organizace Fondů národní obnovy, jejímž úkolem bylo především zabezpečení správy konfiskovaného majetku, kontrola činnosti národních správců, kterým byl konfiskovaný majetek svěřen a v neposlední řadě také jeho následné přidělování tzv. přidělcům čili osobám kterým bylo příslušným úřadem rozhodnuto majetek natrvalo svěřit při úhradě tzv. přijímací ceny.²⁰⁰ Některý konfiskovaný movitý majetek byl rovněž veřejně prodáván za odhadcem

¹⁹⁴ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 89.

¹⁹⁵ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 121.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 57.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 101.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 115.

¹⁹⁹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 128.

²⁰⁰ F. ČAPKA – L. SLEZÁK – J. VACULÍK, *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, s. 239–243.

stanovené ceny. Nejčastěji se jednalo o textil, nábytek, umělecké předměty a kožešiny.²⁰¹ Svaz české mládeže provedl rovněž sbírku německých knih, které zůstaly v bytech bez majitelů. Sbírkou byla uložena v chebské městské knihovně.²⁰² Konfiskáty zlatých a stříbrných předmětů byly odevzdány finančnímu úřadu v Chebu za účelem jejich předání do státní pokladny. Veřejně mohly být prodávány pouze šperky vyrobené z materiálu, který neobsahoval drahé kovy.²⁰³

Hospodaření národních správců bylo v souladu s předpisy podrobováno kontrolám, které v mnoha případech odhalovaly závažná pochybení ze strany osob, kterým byl majetek svěřen do péče.²⁰⁴ Se značnou nelibostí nesly také odpovědné úřady chování některých národních správců, kteří náhle opouštěli jim svěřené podniky bez toho, aniž by uvedli do pořádku výkazy o svém hospodaření. Místní správní komisí v Chebu bylo proto vydáno nařízení, že všichni odcházející národní správci budou napříště povinni vykázat své účetní knihy a bilance a zápis o provedené inventuře ke kontrole příslušným úředníkům.²⁰⁵ Úřady místní samosprávy se snažily příslušnými vyhláškami potírat také některé jiné nepravosti konané českými občany. K nejvážnějším přečinům patřilo neoprávněné obsazování bytů, dosud obývaných Němci. Na chebský bytový úřad došlo také několik stížností, že byly z již zajištěných bytů označených úřední nálepkou odnášeny nejrůznější předměty.²⁰⁶

Zcela zvláštní postavení měly nadále osoby německého původu, kterým byl přiznán status tzv. specialistů. Jednalo se o osoby, jejichž přítomnost byla nutná k zajištění provozuschopného hospodářství regionu. Většinu z nich tvořili průmysloví odborníci, nezastupitelní kvalifikovaní dělníci a úředníci. S jejich odsunem bylo počítáno až na závěr. Oproti ostatním německým občanům měli tito specialisté řadu výhod. Na základě předložení speciální legitimace získávali potravinové lístky ve stejné hodnotě jako Češi, měli svobodu pohybu a možnost využívat veškerých dopravních prostředků, směli zůstat ve svých dosavadních obydlích a jejich dětem bylo umožněno navštěvovat české školy.²⁰⁷ Na Chebsku pracovalo nejvíce specialistů v průmyslových podnicích v Chebu, textilních továrnách v Plesné, ve výrobě hudebních nástrojů v Lubech a také v rámci těžby kaolínových jíílů v okolí Vildštejna (později Skalná). Specialisty se stávali ti zaměstnanci, jejichž zaměstnavatel, národní správce, podal příslušnou žádost Okresní správní komisí za

²⁰¹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 109.

²⁰² Tamtéž, s. 86.

²⁰³ Tamtéž, s. 114.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 110.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 112.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 105.

²⁰⁷ Jaroslav TOMS, *K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945 – 1953)*, *Minulosti Západočeského kraje* 21, 1985, s. 30.

předpokladu jejího kladného vyřízení.²⁰⁸ Nezastupitelnou úlohu měli na Chebsku též němečtí lékaři a to až do příchodu jejich kolegů z českého vnitrozemí. Místní správní komisí v Chebu byla těmto lékařům přiznána hodinová mzda ve výši 5 korun.²⁰⁹

Další významnou specifickou skupinou byli němečtí antifašisté. Každý, kdo usiloval o statut antifašisty, musel až na výjimky projít důkladnou prověrkou, kterou prováděly prověřovací komise složené ze zástupců všech politických stran zastoupených v Okresní správní komisi a dále z členů Antifašistického výboru. Zkoumaná osoba musela zároveň doložit nejrůznější podkladové materiály dokladující její antifašistickou činnost. Pokud byl dotyčný za antifašistu uznán, platilo toto označení zároveň pro jeho manželku a děti.²¹⁰ V Okrese Cheb tak bylo ke konci srpna roku 1945 uznáno za antifašisty 706 rodin, což dohromady znamenalo 2824 osob. Postupně se však díky zpřísnění rozhodovacích kritérií ministerstvem vnitra tento stav příliš nezvyšoval.²¹¹ Původně, ihned po osvobození, byl statut antifašistů přiznáván všem bývalým německým členům Komunistické strany Československa a také členům německé sociálně demokratické strany. Později se tento výběr zúžil pouze na osoby vězněné v nacistických koncentračních táborech a věznicích z politických nebo rasových důvodů. Takovým osobám bylo poté navráceno československé státní občanství, vydána antifašistická legitimace a umožněny veškeré výhody, jaké měli českoslovenští občané. I přes to se ale mnoho z nich rozhodlo nakonec dobrovolně přesídlit do Německa. Uvádí se, že po ukončení hromadného odsunu v roce 1947 zůstalo na území Československa asi 30 000 antifašistů.²¹² Z okresu Cheb jich odešla během roku 1946 více než polovina a to jak do ruské, tak posléze i do americké zóny.²¹³ Jeden z hromadných transportů s antifašisty odjel z Chebu do Německa např. 29. března 1946.²¹⁴

Mnohé výhody byly antifašistům přiznávány též během odsunu. Směli si s sebou vzít veškerý movitý majetek mimo zlata a šperků. Časté byly ale případy kdy se i antifašisté stávali v českém prostředí obětmi diskriminace, nebo byli nuceni opustit Československo kvůli tomu, že byl do odsunu zařazen někdo z jejich blízkých a oni jej nechtěli nechat bez pomoci. Na Chebsku byl zaznamenán případ, kdy byl okolnostmi donucen opustit svůj rodný kraj německý antifašista a bývalý příslušník československé armády, protože se do seznamu pro transport dostala také jeho matka a tělesně postižená sestra. Snad nejabsurdnější osud ovšem

²⁰⁸ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 81, inv. č. 897, žádosti o vynětí z odsunu.

²⁰⁹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 124.

²¹⁰ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, karton č. 48, inv. č. 421, antifašisté.

²¹¹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 124.

²¹² Toms, J. s. 30.

²¹³ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, zápisy bezpečnostní rady.

²¹⁴ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, seznamy odsunutých německých antifašistů.

čekal německy mluvící Židy, kteří přežili hrůzy nacistického běsnění. Vzhledem k tomu, že se v roce 1930 při sčítání lidu většina chebských Židů přihlásila k německé národnosti, byla na ně nyní uplatňována stejná kritéria jako na Němce. Rovněž Němci zabavený židovský majetek v rámci tzv. arizace byl nyní považován za německý a pro většinu Židů se tak stal jen velmi stěží vymahatelným. Velká část přeživších a navrátivších se chebských Židů byla také zahrnuta do hromadných odsunů, nebo se k odchodu posléze rozhodla dobrovolně.²¹⁵

V říjnu roku 1945 byla v Karlových Varech zřízena oblastní osidlovací úřadovna, která měla za úkol dbát na regulérnost průběhu odsunu a osidlování také na Chebsku. Hlavní činnost úřadovny spočívala ve vedení agendy týkající se odsunu Němců a osidlování pohraničí.²¹⁶ K zajištění plánovitého vysídlení německého obyvatelstva začala tato instituce od 1. prosince téhož roku provádět evidenci Němců určených k odsunu pomocí evidenčních lístků.²¹⁷ V první řadě byli Němci určeni k transportu rozdělení do jednotlivých okupačních zón v Německu. Většina sudetských Němců z Chebska byla určena do americké okupační zóny, která zahrnovala tyto oblasti: Bavorsko, Hessensko, Bádensko-Würtenbersko a Dolní Sasko. Říšští Němci a uprchlíci z východu (bývalí národní hosté) byli rozčleněni dle svých původních bydlišť. Mimo již zmíněné americké zóny existovalo také pásmo ruské (sovětské), do kterého náleželo Sasko, Duryňsko, Braniborsko, Meklenbursko, Horní a Dolní Slezsko, Východní Prusko a Východní Pomořansko. Dále se jednalo o pásmo francouzské, kam patřilo Sársko, bavorské Švábsko a města Karlsruhe, Freiburg, Konstanz, Mainz a Koblenz. Britská zóna se rozkládala na území Porýní, Vestfálska, Šlesvigska-Holštýnska a pojímala také města Hamburk, Oldenburg, Brémy a Hannover.²¹⁸ V rámci obvodu samotného města Chebu převzal poté část agendy oblastní osidlovací úřadovny ke dni 1. prosince roku 1945 nově vzniklý Osídlovací úřad v Chebu.²¹⁹

Během druhé poloviny roku 1945 odcházelo z Chebska mnoho Němců v rámci tzv. dobrovolného odsunu. Podmínkou pro povolení takového odchodu byl podle směrnic ministerstva vnitra souhlas k přistěhování od okupačních úřadů v Německu a potvrzení československých orgánů o beztrestnosti. Odejít přitom nesměly osoby uznané za specialisty. Značně omezující bylo pro ty, kdo se rozhodli individuálně přesídlit na německé území, nařízení o maximální hmotnosti zavazadel ve výši 30 kilogramů. Zároveň se nesměly za hranice vyvážet předměty tzv. vázané úschovy, jako např. šperky a ostatní výrobky z drahých

²¹⁵ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 90–91.

²¹⁶ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 108.

²¹⁷ Tamtéž, s. 122.

²¹⁸ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, inv. č. 423, seznam Němců dle okupačních pásem.

²¹⁹ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, osidlovací úřad.

kovů.²²⁰ Ke dni 31. prosince roku 1945 byl výnosem ministerstva vnitra dobrovolný odsun zastaven. Ne všechny odpovědné úřady v republice však toto nařízení hodlaly respektovat. Do pohraničí tak ještě v prvních měsících roku 1946 přicházelo mnoho německých vysídlenců s povolením k dobrovolnému odsunu od správních komisí a národních výborů příslušných jejich dosavadnímu bydlišti. Pohraničním regionům tak byly způsobovány nemalé problémy hlavně z toho důvodu, že spojenecké úřady již nikoho nepouštěly přes hranice, díky čemuž se tito Němci hromadili v příhraničních oblastech a značně přispívali k stálému zhoršování situace v již tak dosti přeplněných sběrných střediscích v pohraničních okresech. Oběžníkem ministerstva vnitra byly proto veškeré samosprávné úřady upozorněny na možnost přísného potrestání v případě jakéhokoli dalšího pochybení v této věci ze strany zodpovědných úředníků. Často se také stávalo, že Němci svůj zbylý majetek poté, co měli připraveny zavazadla v rámci limitu 30 kilogramů, záměrně ničili. Zmíněným oběžníkem bylo proto z důvodu záchrany národního majetku příslušným úřadům nařízeno, aby Němcům určeným k odsunu bylo toto oznamováno v co možná nejkratší lhůtě, ve které nebudou schopni svůj přebytečný majetek poškodit či zničit.²²¹ Ve snaze obejít příslušné směrnice se Němci také často uchýlovali k ilegálním přechodům hranic, při kterých se pokoušeli přenést co nejvíce cenností a zkonfiskovaného majetku ze svých bydlišť na německé území.²²² Několik zpráv o takovýchto činech páchaných Němci je uvedeno také v chebské kronice v záznamech z listopadu 1945. Pod označením „černý odsun“ je zde popsáno několik pokusů převézt z malých pohraničních obcí na Chebsku tajnými přechody přes hraniční čáru do Bavorska nákladními auty celé německé rodiny i s velkou částí jejich majetku. V jednom případě tomu měli dokonce napomáhat američtí vojáci svou ochotou poskytnout prchajícím Němcům odvoz svými vojenskými automobily.²²³ I přes značné zpřísnění režimu v blízkosti státních hranic, které následovalo po výše uvedených událostech, bylo v prosinci 1945 opět zadrženo poblíž Chebu několik nákladních automobilů převážejících tajně přes hranice německé rodiny společně s velkým množstvím zavazadel. Všechny osoby tvořící posádku automobilů byly posléze zatčeny příslušníky SNB.²²⁴

Po zastavení dobrovolných odsunů se jediným možným způsobem organizovaného vysídlení Němců z Československa stal jejich hromadný transfer. Uvádí se při tom, že od

²²⁰ J. TOMS, *K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945 – 1953)*, *Minulostí Západočeského kraje* 21, 1985, s. 34.

²²¹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, karton č. 48, inv. č. 421, oběžník ministerstva vnitra.

²²² Toms, J.: s. 34.

²²³ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 117.

²²⁴ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 128.

května 1945 do prosince téhož roku bylo z pohraničí českých zemí odsunuto celkem 950 000 Němců z celkového počtu 3 206 000 osob které žily v pohraničí v únoru 1945. V tomto čísle byly zahrnuty mimo dobrovolných odsunů také divoké odsuny a útky.²²⁵

Počínaje rokem 1946 nastává na Chebsku hlavní vlna hromadných transferů německého obyvatelstva do jednotlivých okupačních zón poválečného Německa. Transfery se nyní začínají týkat také sudetoněmeckých starousedlíků na Chebsku, kteří zatím ve větší míře vysídlování nebyli. Již v listopadu 1945 proběhl ve dvou dnech hromadný transport Němců náležících do britské zóny. Dne 19. listopadu tam bylo odsunuto 320 osob, 29. téhož měsíce pak 439. osob.²²⁶ Začátkem ledna 1946 odjel z Chebu transport rakouských repatriantů do Vídně, Dolního a Horního Rakouska a Burgenlandska.²²⁷

Jak již bylo zmíněno, pro zabezpečení hladkého průběhu odsunu sudetoněmeckého obyvatelstva na Chebsku začátkem roku 1946 představoval značný problém nedostatek volných kapacit ve sběrných střediscích, jelikož ta byla stále přeplněna obrovským počtem německých uprchlíků a říšských Němců. Jak je patrné ze záznamů v dobových dokumentech, nacházelo se na začátku února roku 1946 v 59 obcích chebského okresu celkem 75 096 Němců, což bylo nejvíc ze všech okresů v českých zemích. Toto číslo zahrnovalo také 3251 německých uprchlíků a říšských Němců umístěných ve sběrných táborech. Přibližně stejný počet jich zároveň pobýval roztroušeně po celém chebském okrese. Osoby určené k odsunu tak nebylo kde shromáždit před vypravením samotného transportu.²²⁸ To bylo zároveň důvodem pomalejšího průběhu odsunu v prvních měsících roku 1946 v okrese Cheb. Po opakovaných žádostech místních orgánů zodpovědných za průběh transferů k jejich nadřízeným úřadům, zejména k ministerstvu vnitra, došlo dne 23. února 1946 konečně k vypravení železničního transportu s 1024 německými uprchlíky, z čehož bylo 196 dětí mladších šesti let. Vlaky s těmito lidmi směřovaly na Moravu do sběrného střediska pro německé uprchlíky a říšské Němce z ruské okupační zóny, které se nacházelo ve Svatobořicích u Kyjova. Zároveň bylo pro účely odsunu sudetských Němců vybudováno zcela nové sběrné středisko, jelikož v těch stávajících propukla epidemie tyfu.²²⁹

Přípravy na hromadný odsun sudetoněmeckého obyvatelstva z Chebska vyvrcholily sestavením seznamů pro první odsuny do americké zóny. Tímto úkolem byla pověřena

²²⁵ Toms, J.: s. 34.

²²⁶ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, odsun do britské zóny.

²²⁷ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, karton 48, inv. č. 420, rakouští repatrianti

²²⁸ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, žádost o odsun říšských Němců a uprchlíků z okresu Cheb.

²²⁹ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, zpráva OSK v Chebu o odsunu ze dne 2. března 1946.

chebská Okresní správní komise, která pomocí oběžníků rozesílaných po jednotlivých obecních samosprávách v okrese vytvářela soupisy osob určených pro jednotlivé transporty. Každý ucelený transport zahrnoval přibližně 1200 osob z jednotlivých obcí okresu. Častokrát se stávalo, že se v rámci některých transportů soustředili obyvatelé se stejnou příslušností k určité obci v okrese. Obrazně řečeno, se tak stěhovaly celé vesnice. Nejvíce osob určených k odsunu ovšem přirozeně pocházelo z nejlidnatější části regionu, z města Chebu a jeho okolí. Osoby uvedené v seznamech pro jednotlivé transporty byly poté soustředěny v některém ze sběrných středisek z nichž následoval přesun na chebské nádraží a nástup do připravených vagonů, přičemž každému vagonu odpovídala jedna strana soupisu obsahující vždy jména 30 osob. Počet železničních vagonů byl pro jednotlivé transporty obvykle stanoven na 40 a byl rozdělen do několika vlakových souprav odjíždějících vždy v předem určený den transportu.²³⁰ Obyvatelé, kteří obdrželi úřední výzvu k odsunu, byli před nástupem do sběrných zařízení povinni zajistit svá dosavadní obydlí přelepením klíčových dírek úřední páskou obdrženou od úředníků místních správních komisí, kteří zároveň zodpovídali za vzorné předání opouštěných bytů a domů. Většinu sudetoněmeckých obyvatel poválečného Chebska tvořili hlavně ženy, děti a staří muži. Odsunovány byly většinou celé rodiny, které se podle směrnic vydaných československou vládou a americkými okupačními úřady nesměly rozdělovat. Zároveň směly být do odsunů v rámci slučování rodin zařazovány i osoby internované pro lehčí delikty, či osoby pracovní nasazené mimo region. Zmíněná ujednání odsunutým Němcům rovněž zajišťovala možnost vzít si do transportu s sebou dostatek šatstva, zavazadlo s maximální hmotností 50 kilogramů a finanční hotovost ve výši 1000 říšských marek. Každý transport měl být také vybaven dostatečnými zásobami potravin na 3 dny. Od července téhož roku se stanovila maximální možná povolená hmotnost zavazadel na 70 kilogramů. Na dodržování podmínek transportů do amerického pásma dohlížely mimo jiné také americké kontroly.²³¹ Veškerá zavazadla byla kontrolována již před umístěním do sběrného tábora a také před samotným transportem. Věci, které nebylo povoleno vnášet do transportu, byly okamžitě zabavovány. Jednalo se především o kovové předměty a nejrůznější cennosti. Nejčastěji byly konfiskovány nože a jiné části jídelních příborů, pinzety, náušnice, náramky, prstýnky (vyjma snubních), mince, medaile, řetízký atd. K zabaveným předmětům byl vždy vyhotoven soupis.²³²

²³⁰ Tamtéž, seznamy odsunutých Němců do amerického pásma podle transportů.

²³¹ KOLEKTIV autorů, *Heimatkreis Eger*, s. 146–147.

²³² SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, seznamy odsunutých Němců do amerického pásma podle transportů.

První hromadný odsun do amerického okupačního pásma byl v Československu vypraven dne 24. února roku 1946 z okresu Mariánské Lázně. Zpočátku byli Američané ochotni přejímat pouze 1 vlak denně, později limit navýšili až na 6 vlaků po 1200 osobách denně. Do americké okupační zóny odjížděly vlakové transporty především z chebského a domažlického nádraží.²³³

Dne 25. února odjel první transport sudetských Němců také z okresu Cheb. Na základě doručeného svolení k provedení odsunu od Oblastní osídlovací úřadovny v Karlových Varech byli vybraní sudetští Němci z jednotlivých obcí okresu po předchozí domluvě s obecními samosprávami dopraveni do sběrného zařízení v Chebu, kde byli okamžitě podrobeni lékařské prohlídce a celně odbaveni. Následně se vytvořil jejich soupis, aby se zabránilo případům, kdy se za sudetské Němce vydávali také někteří jiní příslušníci německého národa toužící dostat se do americké zóny. Do transportu bylo zařazeno 249 mužů, 588 žen a 363 dětí, 52 z nich mladších šesti let. Celkem se tedy jednalo o 1200 osob. Dle pravidel byli tito Němci rozděleni do jednotlivých vagonů po třiceti osobách. Každému vagonu se přiděloval jeden vedoucí, který plnil roli jakéhosi informátora a mluvčího daného vozu. Ten, kdo měl na své vkladní knížce patřičný obnos, obdržel v hotovosti 1000 říšských marek. V ostatních případech se vyplácelo pouze 200 RM. Veliteli transportu byly zároveň přiděleny potraviny a dříví na otop pro jednotlivé vozy. Následně proběhla kontrola americkým styčným důstojníkem a po odbavení cestujících, které trvalo pouhých 22 minut, nic nebránilo tomu, aby tato první souprava vyjela v předepsaný čas v 9.24 hod. Provedenou akci hodnotila chebská Okresní správní komise jako zdařilou a v závěrečné zprávě o průběhu odsunu formulovali její představitelé požadavek, aby nadřízenými orgány nebyl již nadále chebský okres přehlížen a bylo mu umožněno provádět odsun, tak jako jiným okresům, mnohem častěji. Z tohoto lze velmi jednoduše vyvodit fakt, že okres Cheb zůstával ve srovnání s ostatními okresy v zemi v provádění odsunů poněkud „pozadu“.²³⁴ Následující transfer do amerického pásma byl dne 17. března roku 1946 proveden podobným způsobem. Doba odbavení se v tomto případě dokonce zkrátila na pouhých 9 minut. Zároveň zde byly přítomni také zpravodajové, na jejichž dotazy týkajících se podmínek a průběhu odsunu údajně sami Němci potvrzovali korektnost jednání a vstřícnost ze strany organizátorů této vysídlovací akce, jak o tom informovali zástupci OSK v Chebu v dopise zaslaném 23. března 1946 Oblastní osídlovací úřadovně do Karlových Varů. Současně zde je ale vyjádřeno znepokojení

²³³ J. TOMS, *K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945 – 1953)*, *Minulostí Západočeského kraje* 21, 1985, s. 32.

²³⁴ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, zpráva OSK v Chebu o odsunu ze dne 2. března 1946.

nad celkovým pomalým průběhem transferu z Chebska. Pisatelé doslova uvádějí že: „v okrese chebském je ještě 60 000 Němců, kteří mají být vystěhováni a půjde-li to tempem jako dosud, to jest měsíčně jeden transport, bude k evakuaci Němců třeba asi 5 let.“ Zároveň je v tomto listě poukazováno na fakt, že takovéto tempo provádění odsunů brání příchodu nových českých a slovenských obyvatel, neboť ti zde nemohou nalézt dostatek volných bytů.²³⁵ Dopisů podobného druhu bylo z Chebu nadřízeným orgánům zasláno ještě několik. V následujících měsících pak konečně došlo k navýšení frekvence jednotlivých odsunů. V průběhu dubna 1946 byly z Chebu vypraveny transporty čtyři, v květnu téhož roku pak další tři, přičemž vrcholu celá vysídlovací akce dosáhla v měsíci červnu plnými šesti transporty odeslanými do americké okupační zóny v Německu. Následující měsíce se tempo provádění jednotlivých odsunů opět poněkud zmírnilo. Některé transporty byly rovněž doprovázeny speciálními vagony pro tělesně, duševně a jinak postižené lidi a pro osoby těžce nemocné či závislé na cizí pomoci. Poslední hromadné transporty odjížděly z Chebu do americké zóny v průběhu října 1946.²³⁶

Po příjezdu do americké okupační zóny pokračovaly transporty dále přes americký sběrný tábor ve Wiesau do Bavorska a Hessenska, kde byli odsunutí sudetští Němci následně přiděleni do jednotlivých měst a vesnic. O ubytování jednotlivých rodin se staraly místní samosprávy za pomoci německé uprchlické správy jmenované americkými okupačními úřady.²³⁷

Některé transporty z Chebu směřovaly též do ruské okupační zóny. Díky složitým jednáním se sovětským politickým vedením došlo v případě organizace hromadných transferů do tohoto pásma ke značnému zdržení. První transporty z českých zemí tam vyjely až 10. června především ze severočeských okresů a z Prahy.²³⁸ Z Chebu byl vypraven první transport do ruského okupačního pásma dne 7. července roku 1946. Oproti odsunům do amerického pásma byly tyto vypravovány v mnohem častějším intervale, přičemž jejich četnost kulminovala během srpna 1946. Také tyto transporty byly ukončeny v říjnu téhož roku. Způsob jejich provedení se téměř v ničem nelišil od výše popsanych „amerických“ odsunů. Lišila se pouze vyplácená částka, která se v tomto případě stanovila na 500 říšských marek a také zde nedošlo ke zvýšení limitu hmotnosti zavazadel, jako v americkém případě.

²³⁵ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, dopis Oblastní osidlovací úřadovně.

²³⁶ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, seznamy odsunutých Němců do amerického pásma podle transportů.

²³⁷ KOLEKTIV autorů, *Heimatkreis Eger*, Amberg 1981, s. 147.

²³⁸ J. TOMS, *K problematice odsunu Němců a osidlování Karlovarska (1945 – 1953)*, *Minulostí Západočeského kraje* 21, 1985, s. 32.

Do ruské zóny byli vysídlováni mimo jiné také říšští Němci a uprchlíci žijící dosud na Chebsku.²³⁹

Hlavní vlna transferů německého obyvatelstva skončila rokem 1946 také na Chebsku. Přesný počet odsunutých Němců lze pro tuto hlavní vlnu odsunu, která započala již v roce 1945, vyčíslit velmi těžší, neboť jednotlivé seznamy odsunutých osob se k dnešku dochovaly vesměs v nekompletní podobě. Přesná čísla navíc nejsou uvedena ani pro ty, kteří opustili Československo dobrovolně, útekem, nebo byli vyhnáni v rámci neorganizovaného odsunu v prvních poválečných měsících. Nejspolehlivějším pramenem pro zjištění počtu obyvatel v rámci jednotlivých období zůstaly pouze statistiky o vydaných potravinových lístcích. Jaroslav Toms ve své studii předkládá následující počty Němců žijících na okresech bývalého Karlovarského kraje v průběhu prvních dvou poválečných let. Podle údajů uváděných pro okres Cheb žilo ve všech obcích v jeho působnosti v září 1945 celkem 75 189 Němců v únoru 1946 pak 60 240 a konečně pro březen 1947 se uvádí již pouhých 4701 osob německého původu. Z těchto údajů lze pak snadno vyvodit závěr, že zatímco před započítáním hlavní vlny organizovaného vysídlování odešlo z Chebska zatím jen 14 949 Němců, v průběhu roku 1946 opustila chebský okres většina zde dosud žijícího německého obyvatelstva, celkem 55 539 osob.²⁴⁰ V tomto celkovém počtu jsou však zahrnuti též Němci pracovní nasazení v průmyslu, dolech a zemědělství a také ti, kteří byli do vnitrozemí záměrně vysídleni za účelem jejich „rozptýlení“ a následné asimilace v rámci majoritního obyvatelstva. Seznamy odsunutých Němců z Chebska podle jednotlivých transportů jsou zachovány ve fondu č. 266. Státního okresního archivu v Chebu. Archiválie se však nacházejí v poměrně zanedbaném a nekompletním stavu. Své seznamy mají také odsunutí Němci. Kartotéka se jmennými seznamy příchozích rodin a jednotlivců spolu s uvedením místa jejich původního bydliště je uložena v bavorském městě Regensburg. Údaje pocházející z tohoto zdroje, otištěné v knize „Heimatkreis Eger“ se však od těch českých v mnohém liší (viz. přílohy této práce).

Mezi mnohé problémy doprovázející průběh hlavní vlny odsunu patřilo zejména jeho opětovné zdržení na konci léta 1946 z důvodu velké potřeby pracovních sil při nastávajících žních.²⁴¹ Často se také stávalo, že někteří národní správci žádali české úřady o vynětí z odsunu svých německých zaměstnanců, kteří pro ně představovali levnou a výkonnou pracovní sílu. Většině těmto žádostem však nebylo vyhověno.²⁴²

²³⁹ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 73, seznamy odsunutých Němců do ruského pásma.

²⁴⁰ J. TOMS, *K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945 – 1953)*, Minulostí Západočeského kraje 21, 1985, s. 33.

²⁴¹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 190.

²⁴² Tamtéž, s. 175.

Vcelku běžné byly v průběhu vysídlovacích akcí pokusy některých odvážlivců o propašování svých cenností za hranice. Podobných případů bylo na Chebsku hlášeno v průběhu roku 1946 celá řada. K nejvážnějším incidentům, které značně zvýšily napětí mezi novými obyvateli Chebska a zde dosud žijícími příslušníky německého národa patřilo několik žhářských útoků na majetek v národní správě a také některé případy střelby po jedoucích vozidlech, z nichž byli obviňováni Němci. Takovéto události byly zaznamenány hlavně v Chebu na jaře roku 1946. Místní správní komise proto posílila pravidelné hlídky v chebských ulicích a vyhlásila přísná opatření, podle kterých měl za podobné delikty případným usvědčeným viníkům hrozit i trest smrti. V případě opakování excesů bylo dokonce Němcům vyhrožováno i odnětím potravinových lístků. Zároveň se pro ně ustanovila pracovní povinnost také na soboty a neděle.²⁴³

V souvislosti s vydáním dekretu 16/1945 „o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech“ byl v únoru 1946 založen se značným zpožděním také lidový soud v Chebu. Tématika činnosti lidových soudů v poválečné době se dodnes těší pozornosti historiků, zejména z důvodu mnohdy pochybných způsobů vyšetřování. Chebský lidový soud v období do 31. prosince 1948 vynesl celkem 30 rozsudků smrti, z nichž byly celkem tři později změněny na doživotí. K doživotnímu žaláři bylo v Chebu odsouzeno celkem 39 lidí a dalších 1700 osob dostalo poměrně vysoké tresty. Potrestání měli být především sudetští Němci, kteří nesli podíl na rozbití republiky v roce 1938, vysocí funkcionáři nacistických organizací, dozorcí v koncentračních táborech a udavači.²⁴⁴

Během roku 1947 docházelo na Chebsku k vysídlování již posledních Němců. Údaje z konce července roku 1947 hovoří o 24 německých rodinách poslaných do hornických krajů v československém vnitrozemí, kde našlo mnoho z jejich příslušníků práci v těžebním průmyslu. 132 osob pak bylo od ledna do července téhož roku přestěhováno v rámci tzv. dodatečného odsunu do Německa na vlastní náklady. Významnou část mezi posledními Němci opouštějícími Chebsko tvořili také němečtí specialisté, kterým díky prověrkám nebylo umožněno nadále legálně pobývat v Československu. K odsunu bylo po revizích určeno celkem 161 specialistů. V okrese Cheb v roce 1947 zůstalo celkem 264 antifašistů a 875 specialistů, z nichž 200 mělo trvalý pobyt na území sousedních okresů Aš, Kraslice a Sokolov.²⁴⁵ Ke konci roku 1947 došlo také k likvidaci většiny sběrných táborů na Chebsku.²⁴⁶

²⁴³ Tamtéž, s. 163–164.

²⁴⁴ J. CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, s. 89–90.

²⁴⁵ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 70, inv. č. 847, zpráva bezpečnostní komise ze dne 17. 10. 1947.

²⁴⁶ Tamtéž.

K 1. únoru 1948 žilo na území okresu Cheb již jen 3000 Němců, jejichž část byla následně odsunuta při posledních ojedinělých vysídlovacích akcích, které v Československu probíhaly až do 50. let 20. století.²⁴⁷

Bezprostředním následkem odsunu německého obyvatelstva se stalo rapidní snížení počtu obyvatel na okrese, důsledkem čehož došlo v prvních předválečných letech k asanaci celých neobydlených a zanedbaných bloků domů v samotném městě Cheb. Uvádí se, že oproti stavu z roku 1930 poklesl na konci roku 1946 počet obyvatel na Chebsku na pouhých 27 % původní hodnoty.²⁴⁸ Smutný osud postihl také množství obcí a osad, které byly zrušeny a zničeny z části také z důvodu zřízení pohraničního pásma. Do roku 1948 zaniklo na Chebsku celkem 13 obcí. Tento počet se v nastávajících letech ještě zvětšil. Navýšit počet obyvatel na Chebsku se nepodařilo ani prvními osídlovacími akcemi. Oproti předválečným letem, kdy žilo na Chebsku okolo 76 000 lidí, netvořil počet obyvatel v roce 1949 ani polovinu původního stavu. Okres Cheb tehdy obývalo pouhých 34 463 lidí, přičemž v okresním městě jich žilo jen 14 533.²⁴⁹

²⁴⁷ J. TOMS, *K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945 – 1953)*, *Minulostí Západočeského kraje* 21, 1985, s. 32.

²⁴⁸ ONV CHEB, *Chebsko 1945 – 1970*, s. 9.

²⁴⁹ J. BOHÁČ–R. SALAMANCZUK, *Zmizelé Chebsko*, s. 8–9.

3.6 Sudetští Němci z Chebska a jejich vztah ke svému rodnému kraji

Sudetští Němci odsunutí z Chebu začali zakrátko na území Německa vyvíjet spolkovou činnost, jejímž cílem bylo hlavně zůstat v kontaktu s krajany, což jim mělo do určité míry nahrazovat ztracenou vlast. Krajanských sdružení chebských Němců se vytvořilo v poválečném Německu několik. Svůj „chebský“ spolek si založili dokonce i sudetští Němci, kteří se přestěhovali v nejrůznějších dobách do U.S.A., kde je později sblížil stejný původ. Kulturně a jazykově nejbliže měli němečtí Chebané vždy ke svým protějškům v Bavorsku, v oblastech Oberpfalz (Horní Falc) a Oberfranken (Horní Franky). S těmito kraji je odjakživa spojovala podobná kultura, tradice a v neposlední řadě také specifický druh severobavorského nářečí. Mnoho chebských Němců proto toužilo usadit se po vysídlení z Chebska právě v těchto regionech.

Určitým centrem chebských Němců se stalo pohraniční městečko Marktredwitz, ležící jen pár kilometrů od Chebu. V tomto městě vznikla z iniciativy vysídlenců instituce nazvaná „Egerländerhaus“. Jedná se o jakési kulturní centrum, jehož cílem je sběr, mapování a udržování lidových zvyků a kultury starého Chebska. Dalším důležitým centrem je bavorské město Amberg, kde se nachází redakce pravidelně vydávaného listu „Egerer Zeitung“, který je v první řadě určen pro někdejší obyvatele Chebska a je pravidelně rozeslán krajanům po celém Německu a také do mnoha dalších zemí. Zároveň se jedná částečně o tiskový orgán politické organizace „Egerer Landtag“ (Chebský zemský sněm), která se snaží v regionální politice prosazovat zájmy chebských Němců.

S dnešním životem a kulturou vysídlených Chebanů souvisí také několik lidových slavností a folklorních festivalů, pořádaných v německých příhraničních obcích a městech. K nejvýznamnějším akcím tohoto typu bezpochyby patří takzvaná děkovná žňová slavnost, pořádaná každoročně v srpnu na svátek sv. Vincence v Schirdingu, městě přímo sousedícím s Chebem. K nejdůležitějším spolkům snažícím se udržovat chebské lidové tradice patří organizace nazvaná „Egerländer Gmoin“.²⁵⁰

Ihned po pádu „železné opony“ se začali němečtí rodáci z Chebska i jejich potomci žijící na druhé straně hranice zajímat o dění ve své původní domovině. Velmi brzo byly také navázány kontakty s německými spolky, fungujícími již za bývalého socialistického Československa. Spolupráce trvá dodnes a dá se říci, že je velmi plodná. Jako ukázkový příklad může posloužit činnost občanského sdružení „Svaz Němců-Region Chebsko“, které již dlouhá léta funguje v Chebu. Jedná se vlastně o chebskou regionální pobočku celostátně

²⁵⁰ KOLEKTIV autorů, *Heimatkreis Eger*, Amberg 1981, s. 148.

působící organizace, sdružující občany německého původu. Chebská pobočka má celkem 8 místních skupin, působících na území celého současného Karlovarského kraje. Jako centrum jí slouží Dům Balthasara Neumanna na Františkánském náměstí v Chebu. Pravidelně se zde konají schůzky členů sdružení, při kterých se plánují a organizačně zabezpečují nejrůznější akce pořádané většinou ve spolupráci s již zmíněným kulturním spolkem Egerländer Gmoin. K nejvýznamnějším takovým akcím za poslední dobu patří především koncerty lidové hudby, na kterých účinkují společně německé a české folklorní soubory, tradiční oslavy velikonoce, autorská čtení v egerlandském dialektu, společné nacvičování chebských lidových písní a tanců a v neposlední řadě také společná péče o starý klášterní hřbitov v Teplé. Mimo to se jednotliví členové německého i českého sdružení setkávají také při mnoha neformálních schůzkách. Chebský svaz Němců se věnuje také publikační činnosti, v rámci které pravidelně vychází německy psaný časopis „Eghaland Bladt“. Samozřejmostí je také pravidelná účast na setkáních sudetoněmeckých krajanů pořádaných každoročně v Norimberku.²⁵¹

Některým rodákům z Chebska nebyl lhostejný osud chátrajících památek v jejich rodném kraji a rozhodli se svou vlastní iniciativou přispět k jejich opravě a obnově. Nejzářnějším příkladem takovýchto obětavých snah o zachování kulturního a duchovního dědictví je zcela jistě záchrana poutního místa Maria Loreto, nacházejícího se v obci Starý Hrozňatov. Tato barokní stavba ze 17. století se spolu s křížovou cestou k ní vedoucí octnula v 50. letech v pohraničním pásmu, což předurčilo její budoucí neblahý osud. V roce 1951 se zde naposledy sloužila mše a následně pro toto místo začaly roky zkázy. Hned v roce 1952 Loretu zachvátil požár který zlikvidoval její věž. Požár byl údajně vidět daleko na všechny strany. Když prý jej spatřili Němci ze sousedního Bavorska začali se modlit a propukli v pláč. Také následující tři desetiletí neznamenal pro Loretu nic dobrého. Nejenže stavba stále více chátrala, stala se dokonce zkušebním terčem na kterém pohraničníci nacvičovali střelbu. Ihned po roce 1989, když se otevřely hranice, začaly na Loretu přicházet první poutníci a zároveň se uvažovalo o budoucím osudu této památky. Situace byla tak zoufalá, že se dokonce uvažovalo o definitivní likvidaci. Na opravy nebyly v této době potřebné finance.

Naštěstí se však iniciativy ujal Anton Hart. Tento rodák ze Starého Hrozňatova, narozený dne 12. června roku 1914, měl odmalička k tomuto místu jako silně věřící člověk velmi niterný vztah. Po roce 1946 byl jako sudetský Němec odsunut s celou svou rodinou do Bavorska, kde se usídlil a vystudoval vysokou školu a posléze provozoval úspěšný keramický závod. V roce 1990 se začal naplno věnovat snaze o záchranu Lorety a založil za tímto

²⁵¹*Svaz Němců – region Chebsko* [online]. 2008, 2009 [cit. 2009-04-10]. Dostupný z WWW <http://www.egerlaender.cz/predstaveni.htm>

účelem Spolek pro záchranu poutního místa Maria Loreto. Během následujících let investoval do této stavby nemalou finanční částku a zároveň poskytl materiál a také dělníky ze své továrny. Jeho vizí bylo poutní místo, kde se budou moci setkávat při svých poutích Češi i Němci. Za pomoci dárců převážně z německé ale i české strany se ing. Hartovi podařilo sehnat přes dva miliony marek. Ke konci 90. let již byla tato stavba kompletně zrekonstruovaná a začaly se zde sloužit první bohoslužby. Dnes je toto místo hojně navštěvováno poutníky z Čech i Bavorska. Anton Hart zemřel v roce 2004 ve Waldsassenu. Jeho odkaz je v současnosti naplňován společnou péčí Čechů i Němců o tuto památku.²⁵²

²⁵² *Římskokatolická farnost Cheb* [online]. 2009, 2009 [cit. 2009-04-10]. Dostupný z WWW http://www.farnostcheb.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=85&Itemid=524&limit=1&limitstart=1

4 Poválečné osídlování Chebska do r. 1948

4.1 1. etapa osídlování v letech 1945 - 1946

Souběžně s odsunem německého obyvatelstva probíhalo v poválečné době v pohraničí českých zemí rovněž osídlování nově přicházejícím obyvatelstvem. Jednalo se vlastně o dvě fáze jednoho procesu, které spolu časově i věcně velmi těsně souvisely a vzájemně se podmiňovaly. Zároveň se jednalo o jeden z největších etnických procesů v novodobé historii českých zemí, což souviselo s dosud nevídaným pohybem obyvatelstva především v pohraničí. Uvádí se, že při následných přesunech obyvatelstva v rámci území obnoveného Československa bylo v pohybu přes 5 milionů lidí.²⁵³

Téma budoucího osídlení některých regionů bylo řešeno československými exilovými politiky řešeno již v době před osvobozením. Základní teze o budoucím průběhu tohoto procesu byly zakotveny také v Košickém vládním programu. S budoucím osídlováním krajů, které měly být zbaveny Němců, souvisely také některé dekrety prezidenta Edvarda Beneše. Dekret č. 5/45 Sb. z 19 května 1945 „o národních správcích“ určoval podmínky přechodu majetku „státně nespolehlivých“ osob pod národní správu. Dalším významným dekretem souvisejícím s touto problematikou byl dekret č. 12/45 Sb. z 21. června „o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů a zrádců“, podle kterého měl být těmto osobám okamžitě a bez možnosti náhrady zkonfiskován veškerý zemědělský majetek včetně hospodářských budov, vybavení a zvířectva. Konfiskáty měly být následně přidělovány zemědělským dělníkům a posléze i drobným zemědělcům. Do doby, než byl tento majetek přidělen, o něj pečoval Národní pozemkový fond. Rodinám přicházejících nových osídlenců mohlo být přiznáno až 13 hektarů zemědělské půdy a to za velmi výhodných finančních podmínek. Přednostní právo přitom měli zaručeno bývalí českoslovenští vojáci, političtí vězni a partyzáni. Podle tohoto dekretu bylo v Československu předmětem konfiskace a následného přidělování celkem 1 651 945 hektarů zemědělské půdy a 1 295 379 hektarů lesní půdy.²⁵⁴ Okruh přidělců dále rozšiřoval dekret č. 28/45 sb. „o osídlení zemědělské půdy po Němcích českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci“, tzv. osídlovací dekret. Půdu v pohraničí tak mohli nabývat i rolníci z vnitrozemí

²⁵³ F. ČAPKA – L. SLEZÁK – J. VACULÍK, *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, s. 5–6.

²⁵⁴ J. TOMS, *K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945 – 1953)*, *Minulostí Západočeského kraje* 21, 1985, s. 39–40.

dosud vlastníci méně než 13 hektarů půdy, dospělí členové rodin prvních osídlenců a také jednotlivé obce pro veřejné účely.

V českých zemích se osídlování týkalo celkem 93 okresů, z nichž 65 bylo v Čechách a 28 na Moravě. Vesměs se jednalo o bývalá okupovaná území. Na konci ledna 1946 hospodařilo na přidělených německých konfiskátech již 110 000 českých zemědělských rodin. V Čechách byly zpočátku nejrychleji osídleny úrodné oblasti nacházející se především v rámci okresů Žatec a Litoměřice. Oproti tomu nejmenší zájem jevíli noví osídlenci o hospodaření v méně úrodných podhorských okresech v západních Čechách, jako byly např. okres ašský, chebský, sokolovský, tachovský či loketský. V těchto okresech bylo také dlouhou dobu velké množství volných kapacit pro příchody dalších nových obyvatel. K zajištění plynulého průběhu osídlování byla dekretem č. 27/45 Sb. v červenci roku 1945 zřízena Ústřední komise pro vnitřní osídlování v čele s ministrem vnitra Václavem Noskem, která zároveň plnila funkci nadřízeného orgánu nad nově vznikajícími Osídlovacími úřady v Praze a Bratislavě. následně byly také zakládány v jednotlivých regionech oblastní osídlovací úřadovny.²⁵⁵

Veškerý konfiskovaný nezemědělský majetek spravoval Fond národní obnovy. Peníze získané jeho prodejem měly být použity ve prospěch obnovy československé měny.²⁵⁶ Prodávaly se zejména živnosti které splňovaly podmínku rentability, domy či vozidla. Na okrese Cheb bylo např. v roce 1947 určeno k prodeji 620 živností.²⁵⁷ Nutno dodat, že díky své iniciativě, která umožnila mnoha do té doby nemajetným rodinám získat poměrně snadnou cestou vlastní hospodářství, si získali velkou přízeň u nových obyvatel pohraničních regionů komunisté, což se naplno projevilo při volbách do ústavodárného národního shromáždění v květnu roku 1946. V okrese Cheb v nich KSČ obdržela 6243 hlasů, což byl největší zisk ze všech kandidujících stran.²⁵⁸

Mezi prvními českými přistěhovalci na Chebsko byli již v květnu 1945 železničáři a příslušníci finanční stráže.²⁵⁹ Situace na Chebsku byla zpočátku pro nově přicházející občany velmi nepříznivá, což bylo spojeno s problémy již nastíněnými v předchozích kapitolách této práce. Nejvíce okres tížil nedostatek volných bytů, neboť většina z nich byla dosud obývána neodsunutými Němci. Velice špatné bylo rovněž dopravní spojení. Uvádí se, že na Ašsko a

²⁵⁵ J. TOMS, *K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945 – 1953)*, *Minulostí Západočeského kraje* 21, 1985, s. 40.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 41.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 41–42.

²⁵⁸ F. ČAPKA – L. SLEZÁK – J. VACULÍK, *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, s. 338.

²⁵⁹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 124.

Chebsko nejezdily z československého vnitrozemí vůbec žádné autobusy. První pravidelné autobusové spojení bylo zavedeno až na konci června 1945. Jednalo se o jednu linku jedoucí jedenkrát denně na trase Cheb – Plzeň.²⁶⁰ Podobně kritická byla rovněž situace na železnici značně poškozené bombardováním. Mnoho železničních stanic bylo zcela zdemolovaných, mimo jiné také nádraží v Chebu. Zde se nacházelo v květnu 1945 pouze pět lokomotiv v provozuschopném stavu, přičemž v tomto místě sloužilo pouhých třináct českých železničářů. Značné problémy způsobovali také tzv. zlatokopové. Jednalo se o jedince, kteří s vidinou rychlého zisku přicházeli v prvních pohraničních měsících do pohraničí a dopouštěli se tam nejrůznějších opovržených skutků, jakými bylo např. rabování v německých bytech či zavřených provozovnách nejrůznějších živností. Výjimkou nebyli také fingoři národní správci, kteří předstírali zájem o provozování živnosti, načež po získání patřičného zisku nechali dotyčnou provozovnu napospas osudu a neohlášeně uprchli zpět do vnitrozemí.²⁶¹ Někteří ziskuchtivci neváhali urazit v touze po rychlém zbohatnutí ani značný kus cesty. V chebské kronice je popsán případ, kdy několik osob slovenského původu pravidelně přijíždělo do Chebu za účelem prodeje některých potravin, hlavně špeku a másla, které pak prodávali místnímu obyvatelstvu s mnohonásobným ziskem. Nejen z těchto důvodů se proto na Chebsku začaly provádět přísnější namátkové kontroly nově přicházejících lidí.²⁶² Stát se nažil příchod nových osídlenců do pohraničí všemožně podporovat a činil také některá opatření, která měla příliv nových obyvatel stimulovat. V září 1945 bylo ve vnitrozemských okresech zahájeno z tohoto důvodu nucené rušení některých živností. Vyplynulo to z nařízení ministerstva obchodu, které chtělo takto získat nové kolonizátory. V okresech zemědělského charakteru jich mělo být zrušeno 33 procent, zatímco v průmyslových okresech to bylo o něco méně, 25 procent.²⁶³

První organizovanou skupinou osídlenců, která projevila zájem o život a hospodaření na Chebsku, byli zemědělci z Táborska, kteří dorazili autobusy do Chebu dne 18. září 1945. Jednalo se o velkou událost, jíž byli přítomni mimo představitelů chebské Okresní správní komise též zástupce ministerstva zemědělství ing. Koťátko a předseda Okresního národního výboru Josef Vítovec. Táborští osídlenci většinou pocházeli z řad chudých rolníků. Na Chebsku jim mělo připadnout 13 hektarů půdy, přičemž se počítalo s příjezdem až sedmi set rodin. Událost byla také dokumentována filmaři a ing. Koťátko při této příležitosti pronesl k shromážděným občanům vlastenecky laděný projev, kde hovořil o „odkazu Tábora

²⁶⁰ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 159.

²⁶¹ ONV Cheb, *Chebsko 1945 – 1970*, s. 8–9.

²⁶² SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 150.

²⁶³ Tamtéž, s. 101.

Chebsku“.²⁶⁴ Několik dalších skupin z Táborska dorazilo do Chebu také v dalších měsících. V říjnu téhož roku je hlášeno celkem 239 osídlitelů z okolí Tábora a Kamenice. Zároveň se ale v chebské kronice uvádí, že řada z nich záhy chebský okres opustila, neboť nebyla spokojena s plněním dohodnutých podmínek ze strany místních úřadů.²⁶⁵ Mezi dalšími zájemci o přestěhování na Chebsko byli v druhé polovině také rolníci z Plzeňska a Prachaticka. Ke konci roku 1945 již příliv nových zemědělských osídlitelů stagnoval. Podle údajů z ledna 1946 se počet českých obyvatel v rámci okresu Cheb navýšil během prvních poválečných měsíců o pouhých 1500 obyvatel ve srovnání z rokem 1938.²⁶⁶ Příčiny této stagnace jsou do značné míry pochopitelné, přihlédneme-li k množství problémů provázejících souběžně probíhající vysídlování německého obyvatelstva z chebského okresu. Velkou úlohu zde hrála také menší atraktivita tohoto kraje z hlediska možných výnosů ze zemědělského hospodaření oproti regionům jiným, úrodnějším. Výraznější zájem byl oproti tomu o osídlování nezemědělské. Ke konci roku 1945 projevilo touhu přesídlit na Chebsko mimo jiné také velké množství vídeňských Čechů. Jednalo se vesměs o kvalifikované pracovníky v průmyslu. Okresní správní komise v Chebu tuto snahu ohodnotila jako velký přínos pro region a umožnila těmto žadatelům nalézt své uplatnění v rámci průmyslu nebo živností v několika městech okresu.²⁶⁷ Ve městě Chebu byly padesáti rodinám rakouských Čechů přiděleny v lednu 1946 byty ve staré městské zástavbě.²⁶⁸

Nejrychleji dosáhla plného českého osídlení obec Lipová, kde byl jako první z 59 obcí v okrese v prosinci roku 1945 vyhlášen Místní národní výbor.²⁶⁹ Velké oblibě se těšila v rámci celého pohraničí lázeňská města. Také Františkovy Lázně, jediné lázeňské město v okrese, přilákalo v brzké době mnoho uchazečů o práci ve službách.²⁷⁰ V souvislosti s již zmíněným malým zájmem o zemědělské hospodaření je velmi důležité uvést také fakt, že se zde nacházely převážně rozlehlé polnosti s velkými hospodářskými budovami, přičemž osídlovací plány počítali s tím, že by v nich bylo umístěno několik rodin najednou. O takovýto způsob kolektivního bydlení byl však mezi osobami přicházejícími do pohraničí pramalý zájem.²⁷¹ Situaci v okrese Cheb na konci roku 1945 nejlépe charakterizuje hlášení osídlovacího referátu Okresní správní komise v Chebu ze dne 27. listopadu 1945:

²⁶⁴ Tamtéž, s. 99–100.

²⁶⁵ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 110–111.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 148.

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 152.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 130.

²⁷⁰ Tomáš JÍLEK aj. *Západočeská vlastivěda. Národopis*, Plzeň 1990, s. 266.

²⁷¹ Tamtéž, s. 265.

„Na chebském okrese jest obsazeno 370 selských usedlostí národními správci a 400 neobsazených. Živnosti a průmyslové podniky jsou obsazeny většinou národními správci, další, které by padaly v úvahu k obsazení, budou otevřeny po příchodu českého obyvatelstva“.²⁷²

Ke konci roku 1945 ovšem nastalo značné ohrožení průmyslových podniků na Chebsku. Objevily se totiž snahy o jejich přestěhování do vnitrozemí nebo na Slovensko. Podněty k tomu přicházely zejména z ministerstva průmyslu. V lednu 1946 přijel na Ašsko a Chebsko provádět revize zdejších továren jeden ze zástupců tohoto ministerstva. Přitom projevil výrazný zájem o přemístění textilní továrny Seiler z Chebu do Brna. Proti těmto návrhům vyšel okamžitě protest ze strany Okresní správní komise, jelikož se jednalo o čerstvě opravený závod, který utrpěl za války značné škody a navíc zde pracovalo velké množství českých žen, které by tak přišly o práci.²⁷³ Dle zjištěných informací tato továrna přetrvávala až do roku 1949 narozdíl od mnoha dalších podniků v okrese Cheb a Aš, které takové štěstí neměly. V únoru roku 1946 žilo v chebském okrese stále pouze 15 000 obyvatel, z nichž 10 000 žilo v okresním městě, což za 10 měsíců trvání české správy na tomto území bylo stále velice málo.²⁷⁴ Nedostatek českého obyvatelstva způsoboval obrovské problémy hlavně při obsazování živností. Řada z nich tak musela být po odebrání jejich původním německým majitelům uzavřena, neboť v nich neměl kdo pracovat. V lednu roku 1946 se například v Chebu zrušilo 59 hostinců, jelikož neexistovali národní správci, kteří by je převzali.²⁷⁵ Kritická byla situace také v továrnách, kde se nedostatek pracovních sil řešil prozatímním zaměstnáváním Němců určených k odsunu. Po únoru 1946, v souvislosti se začátkem hromadného odsunu, začala chebská Okresní správní komise (v průběhu roku změnila název na Okresní národní výbor) hledat nejrůznější východiska k řešení těchto problémů.

Jako jedno z možných řešení se jevilo dosídlení oblasti lidmi ze vzdálených regionů. Zpočátku se počítalo zvláště se Slováky, kterým tak byla nabízena vcelku slušná životní perspektiva oproti jejich dosavadním, spíše nuzným, životním podmínkám na velmi zbídačeném poválečném Slovensku. Slováci byli získáváni především náborovými akcemi, které organizoval Okresní národní výbor v Chebu společně s některými podniky na chebském a ašském okrese. První náborovou akcí na Slovensku ale provedli neoficiálně zástupci nově utvořeného národního podniku Tosta se sídlem v Aši, který pod svou správou sloučil veškeré pletářské závody na Ašsku i Chebsku. Dne 13. července roku 1946 byl vyslán zástupce tohoto

²⁷² SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 53, inv. č. 842, hlášení počtu obyvatelstva.

²⁷³ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 154.

²⁷⁴ SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, karton č. 53, inv. č. 842, hlášení počtu obyvatelstva

²⁷⁵ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 153.

podniku do okresu Banská Bystrica za účelem nábory nových pracovníků pro tyto provozy. Při té příležitosti bylo získáno 80 slovenských dělnic, které byly umístěny v přádelně v obci Hazlov, ležící na pomezí zmíněných dvou okresů, čímž byla tato továrna pravděpodobně zachráněna od téměř jistého zániku.²⁷⁶ Další náborová akce byla provedena již pod záštitou Okresního národního výboru v Chebu a to počátkem září 1946 v okrese Nové Mesto nad Váhom. Cílem bylo získat nové osídlence pro zemědělskou činnost. Nejvíce takto pro Chebsko získaných rodin pocházelo z obcí Stará Turá a Dolné Srnie. Celkem bylo při této akci získáno 150 rodin a také několik jednotlivců, přičemž 24 rodin se rozhodlo odejít do sousedního okresu Aš. V rámci chebského okresu se tito noví osídlenci usadili především v obcích Pomezí a Libá a dále v okolí Františkových Lázní a Plesné.²⁷⁷ Souběžně proběhl také nábor pro průmysl, na němž se finančně spolupodílely některé textilní podniky v okrese, které tak chtěly získat nové pracovníky do výroby. Tato akce však nebyla příliš úspěšná, neboť nově příchozí Slováci neměli o práci v průmyslu zájem a dávali přednost osídlování volných zemědělských usedlostí. Charakteristickým rysem této etnické skupiny byla její značná fluktuace. Často se stávalo, že po několika letech, někdy i měsících, se tito slovenští osídlenci z mnoha důvodů vraceli zpět na Slovensko nebo přesídlovali do vnitrozemských regionů.²⁷⁸ Na konci roku 1947 tvořili Slováci 8,3 % obyvatelstva na Chebsku, což představovalo 2853 osob.²⁷⁹

První etapa osídlování na Chebsku nebyla příliš úspěšná. Hlavní zájem byl mezi novými přistěhovalci hlavně o úrodnější oblasti kolem měst Cheb a Františkovy Lázně, kdežto okrajová místa regionu, např. okolí Skalné a Lubů zůstávala spíše stranou jejich zájmu.

²⁷⁶ Iva VOTROUBKOVÁ, *Slovenští osídlenci na Chebsku a Ašsku v letech 1945 – 1958*, in: Sborník Chebského muzea 1999, Cheb 2000, s. 56.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 57.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 58.

²⁷⁹ Radim PROKOP aj., *Slováci v České republice po roce 1945*, Šenov u Ostravy 1998, s. 63.

4.2 2. etapa osídlování a příchod reemigrantů v letech 1947 - 1948

Již v průběhu roku 1946 bylo zřejmé, že se při osídlování okrajového chebského regionu nelze spolehnout pouze na zájem Čechů žijících ve vnitrozemí nebo Slováků. Hledala se proto jiná východiska, jak do tohoto válkou těžce postiženého kraje přivést nové obyvatele. Nabízela se zde ale možnost oslovit české krajanů žijící v zahraničí. Krátce po konci druhé světové války bylo československou vládou zahájeno jednání s představiteli SSSR o možnosti přesídlení českých krajanů žijících v oblasti Volyně, která se nacházela na pomezí dnešní Ukrajiny, Běloruska a Polska. Zároveň probíhala také jednání s rumunskou vládou týkající se českých a slovenských krajanů žijících v oblasti Banát.na jihozápadě dnešního Rumunska.²⁸⁰ Této příležitosti se rozhodli chopit také představitelé chebského okresu. Již v červenci roku 1946 plánovala Okresní správní komise v Chebu obsadit dosud neosídlené zemědělské usedlosti v okrese 1470 rodinami volyňských Čechů, což by znamenalo pro okres Cheb přínos asi 5000 nových obyvatel.²⁸¹ Připraveno pro ně mělo být 350 zemědělských usedlostí a 585 rodinných domků s pozemky do velikosti dvou hektarů.²⁸²

Velkým problémem zemědělského osídlování byl značný počet usedlostí s poměrně velkou plochou polností. Většina volných hospodářství zahrnovala pozemky o výměře o mnoho větší než 13 hektarů, což byla maximální velikost zemědělské půdy se kterou se počítalo pro přiděly jednotlivým rodinám. Velice špatný byl také technický stav obytných a hospodářských budov, které za dobu během níž zůstaly po vystěhování původních majitelů opuštěné, velice zchátraly. Vzhledem ke značné velikosti těchto obydlí se také počítalo s umístěním dvou a více rodin v každém z nich.

Když v polovině ledna roku 1947 přijeli první zástupci volyňských Čechů na předběžnou prohlídku usedlostí které jim měly být nabídnuty, vyjádřili značnou nespokojenost se zjištěným stavem. Ukázalo se, že sliby které jim byly dány při předchozích jednáních s představiteli chebské osídlovací komise jsou nesplnitelné. Značná část budov jež se měly stát jejich novými domovy byla totiž ve zcela neobyvatelném stavu. Mnoho stavení se kterými se pro české reemigranty z Volyně původně při prvních plánech v roce 1946 počítalo bylo navíc obsazeno Slováky, kteří přišli v rámci náborové akce pro průmysl a následně po odmítnutí práce v továrnách jim bylo úřady umožněno se tam usadit. Volyňští Češi navíc požadovali hospodářství s kvalitním půdním fondem, jenž se na Chebsku příliš nevyskytuje.

²⁸⁰ Iva VOTROUBKOVÁ, *Chebsko a reemigranti v letech 1947 – 1948*, in: Sborník Chebského muzea 2000, Cheb 2001, s. 71.

²⁸¹ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 153.

²⁸² I. VOTROUBKOVÁ, *Chebsko a reemigranti v letech 1947 – 1948*, in: Sborník Chebského muzea 2000, s. 71.

Zároveň požadovali vymezení určité části regionu, kterou by mohli kompaktně osídlit výhradně svojí populací, což se v realitě poválečného Chebska jevílo jako neproveditelné.²⁸³ Představám volyňských Čechů nejlépe odpovídaly oblasti v Chebské pánvi a v okolí Františkových Lázní, kde byla a dodnes je nejúrodnější půda v chebském regionu. Většinu z volných usedlostí v této části okresu již ale dostali přiděleni osídlenci z vnitrozemí a také několik volyňských Čechů, kteří přišli na Chebsko v roce 1945 se Svobodovou armádou jako vojáci a rozhodli se zde usadit.

Tím, jak se příchod volyňských Čechů stále oddaloval, zúžilo se také množství usedlostí a pozemků, které by jim bylo možno nabídnout. Na konci ledna roku 1947 zahájil chebský Okresní národní výbor revize všech zemědělských usedlostí v okrese s cílem vytipovat vhodné objekty, které by přicházely v úvahu k osídlení volyňskými Čechy. Revizi byli přítomni mimo jiné také zástupci ministerstva zemědělství a také volyňští Češi z repatričního střediska v Žatci. Bylo vybráno několik desítek objektů, přičemž ale u značné části z nich se předpokládala nutná úprava pro zajištění odděleného bydlení a hospodaření, tak jak to volyňští Češi požadovali. Počítalo se také s dělením velkých polností, což ale narazilo na značný odpor zde hospodařících zemědělců z řad vnitrozemských Čechů a také již zmíněných bývalých Svobodových vojáků.²⁸⁴ Přes všechny zmíněné problémy a průtahy došlo nakonec v březnu 1947 k příchodu prvních rodin Čechů z Volyně. Zápis v chebské kronice hovoří o 25 rodinách, které byly umístěny na větších usedlostech po čtyřech až pěti skupinách rodin v každém stavení.²⁸⁵ Do konce roku 1947 se pak přistěhovalo dalších 150 rodin, které nakonec přijaly volná místa i v méně úrodných obcích chebského okresu, např. na Lubsku. Řada z volyňských Čechů také později přesídlila do větších měst, hlavně do Chebu, kde našli nové uplatnění v tamních průmyslových závodech. V dalších letech také mnoho volyňských rodin z Chebska přesídlilo do českého vnitrozemí, hlavně na Žatecko, kde se v poválečných letech vytvořila největší komunita volyňských Čechů v republice.²⁸⁶

Další velkou skupinou, která se během roku 1947 a 1948 usídlovala na Chebsku byli Češi a Slováci pocházející z Rumunska. Typově se jednalo o dosti odlišnou skupinu ve srovnání s majetnějšími volyňskými Čechy. Od konce druhé světové války přijížděli do Rumunska, především do kraje Banát, českoslovenští agitátoři, kteří se snažili přesvědčit tamní české a slovenské obyvatelstvo k návratu do své původní vlasti. Jako lákadlo měl

²⁸³ I. VOTROUBKOVÁ, *Chebsko a reemigranti v letech 1947 – 1948*, in: Sborník Chebského muzea 2000, s. 72.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 73.

²⁸⁵ SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 257.

²⁸⁶ I. VOTROUBKOVÁ, *Chebsko a reemigranti v letech 1947 – 1948*, in: Sborník Chebského muzea 2000, s. 73–74.

sloužit slib československé vlády, že každý občan dostane v Československu tolik půdy, kolik v Rumunsku zanechal. To však později nebylo dodrženo. V první vlně přicházeli do Čech především svobodní lidé, kteří toužili po novém samostatném životě. Brzy je však následovali také jejich rodiče a sourozenci, které mimo touhy po návratu do vlasti motivovala ne příliš dobrá vlastní ekonomická situace. Většina z nich se živila drobným zemědělstvím na malých hospodářstvích. Přesuny těchto reemigrantů probíhaly organizovaně. Z rodných vesnic se nejprve dopravovali do sběrného tábora zřízeném pro tyto účely ve městě Oršava, odkud byly dále vypravovány vlakové transporty do Československa.²⁸⁷ Zpočátku si s sebou do vlaků brali rumunští reemigranti jen minimum osobních věcí a potřebnou zásobu potravin, neboť jim bylo agitátory řečeno, že v pohraničí je všeho dostatek. Po příjezdu do Chebu je pak čekalo velmi nemilé překvapení. Jediné, co jim československé úřady poskytly, byla jednorázová finanční podpora ve výši 300 Kčs. To samozřejmě nestačilo ani na potřebné počáteční zajištění domácnosti. Okresní národní výbor v Chebu se jim proto snažil pomoci alespoň organizováním sbírek šatstva.²⁸⁸ V Chebu se zároveň nacházelo středisko, z něhož byli reemigranti postupně rozmísťováni po území celé republiky. Ti, kdo nezůstali na Chebsku, nejčastěji mířili na sousední Sokolovsko, ale také na vzdálené Trutnovsko a dokonce i na jižní Moravu. Z jižní Moravy se ale s počátkem kolektivizace mnoho rumunských reemigrantů navracelo zpět na Chebsko a někdy i do Rumunska.²⁸⁹

V prvním transportu, který dorazil do Chebu 13. srpna 1947, přijeli hlavně obyvatelé banátských vesnic Gernic a Svatá Helena. Většina z reemigrantů měla českou národnost. Později se tito banátské Češi usídlili převážně v obci Skalná a jejím okolí, kde mnozí z nich našli uplatnění v místních kaolinových dolech. Dalších sedm transportů přijelo do Chebu také v následujících měsících roků 1947 a 1948. V převážné většině se nyní jednalo o rumunské Slováky.²⁹⁰ Jejich sociální složení se poněkud odlišovalo od rumunských Čechů. Nebyli to již pouze drobní zemědělci, nýbrž mnoho z nich pracovalo ve své domovině také v lesnictví a průmyslu. V ojedinělých případech byli mezi nimi zastoupeni též živnostníci, úředníci a také několik učitelů. Transporty s rumunskými Čechy a Slováky přijížděly do Chebu až do prosince roku 1948. V letech 1947 až 1948 přijelo do chebského shromažďovacího střediska přibližně 4920 rumunských Čechů a Slováků. Z tohoto počtu jich pouze 1255 zůstalo na

²⁸⁷ Milena SECKÁ, *Příchod rumunských Čechů na Chebsko*, in: Materiály k problematice novoosídleneckého pohraničí sv. 2, Praha 1982, s. 76.

²⁸⁸ I. VOTROUBKOVÁ, *Chebsko a reemigranti v letech 1947 – 1948*, in: Sborník Chebského muzea 2000, s. 74.

²⁸⁹ M. SECKÁ, *Příchod rumunských Čechů na Chebsko*, in: Materiály k problematice novoosídleneckého pohraničí sv. 2, s. 76.

²⁹⁰ I. VOTROUBKOVÁ, *Chebsko a reemigranti v letech 1947 – 1948*, in: Sborník Chebského muzea 2000, s. 74.

Chebsku, kde se usadili nejvíce v obcích Skalná (dříve Vildštejn) či Plesná a jejich okolí a dále v oblasti jihovýchodního Chebska, na pomezí s mariánskolázeňským okresem, v obcích Okrouhlá (dříve Scheibenreuth), Stebnice a Dřenice. Zatímco na Skalensku se tito reemigranti živili především prací v kaolinových dolech a v textilních továrnách, v oblasti hornatého jihovýchodního Chebska, kam zasahuje částečně i Slavkovský les, nalézali obživu především jako pastevcí. Část rumunských Slováků pracovala také jako lesní dělníci v rámci lesního závodu Františkovy Lázně. Mnoho z reemigrantů zůstalo také v okresním městě Chebu, kde získali zaměstnání u místních živnostníků. Vlastní živnosti již přiděleny nedostali, neboť v době jejich příchodu již byly téměř všechny rozděleny. Menší část z nich pracovala také v obci Libá v místním textilním závodě. K dalším skupinám poválečných obyvatel Chebska patřili také čeští reemigranti ze Zakarpatské Ukrajiny, Francie, Německa, Maďarska, Polska, Jugoslávie, Bulharska či Jižní Ameriky.²⁹¹ V hojné míře na Chebsko přicházeli také Romové, především ze Slovenska a Maďarska.²⁹²

K únoru 1948 žilo v okrese Cheb 43 586 osob, z nichž bylo 82 % české národnosti, 11 % národnosti Německé a 7 % národnosti slovenské. Většina obyvatel byla tehdy zaměstnána v průmyslu, obchodu a ve službách. Pouze 3700 lidí se živilo zemědělstvím.²⁹³ V následujících letech proběhlo na Chebsku ještě několik vln příchodů nových obyvatel, avšak již za zcela odlišných podmínek daných především změnou politické situace v Československu po únoru roku 1948.

²⁹¹ I. VOTROUBKOVÁ, *Chebsko a reemigranti v letech 1947 – 1948*, in: Sborník Chebského muzea 2000, Cheb 2001, s. 75.

²⁹² SOkA Cheb, fond č. 314, MNV Cheb 1945 – 1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945 – 1947, s. 270.

²⁹³ I. VOTROUBKOVÁ, *Chebsko a reemigranti v letech 1947 – 1948*, in: Sborník Chebského muzea 2000, Cheb 2001, s. 76.

Závěr

Práce se zaměřila na problematiku poválečných událostí v bývalém politickém okrese Cheb mezi léty 1945 – 1948, s přihlédnutím k všeobecné politické situaci v Československu a také k některým celoevropským dobovým historickým a politickým souvislostem.

Ve snaze přiblížit příčinu některých výrazných poválečných událostí na Chebsku, do jejichž okruhu bezesporu patří odsun německého obyvatelstva a následné osídlovací procesy, jsme se zaměřili také na charakteristiku tohoto regionu v souvislosti s děním od vzniku samostatného československého státu, přes události druhé světové války až po první měsíce po osvobození.

Pokusili jsme se též na základě studia odborné literatury přiblížit genezi myšlenky odsunu sudetoněmeckého obyvatelstva a uvést některé bezprostřední příčiny, které k němu vedly.

S použitím archivních pramenů jsme se snažili podrobněji popsat průběh odsunu německého obyvatelstva, tak jak probíhal v jednom z československých pohraničních regionů, na Chebsku. Částečně jsme se též pokusili nastínit základní rysy průběhu osídlování v tomto západočeském okrese.

Práce si neklade za cíl vnášet nové pohledy na problematiku odsunu či osídlování. Spíše se jedná o pokus, zachytit tyto procesy na příkladu jednoho ze specifických regionů našeho státu.

Cíleným studiem především novějších titulů odborné literatury jsme se snažili zároveň vyvarovat některým polopravdám, pod jejichž vlivem bohužel některé práce na podobná témata, psané hlavně před rokem 1989, vznikaly.

Práce by mohla v některých případech posloužit i pedagogům, zejména těm působícím na Chebsku, neboť by se jim mohla stát pomůckou při výuce některých témat souvisejících s chebským regionem napříč vyučovacími předměty. Rovněž by se dala tato práce využít jako jeden z podkladů při výuce výchovy k občanství v rámci tematických celků věnujících se problematice vztahů mezi jednotlivými národy.

Seznam použité literatury a pramenů

Literatura

- Stanislav A. AUSKÝ, *Vojska generála Vlasova v Čechách*, Praha 2005, Vyšehrad, 3. vyd., ISBN 80-7021-793-6.
- Zdeněk BENEŠ – Václav KURAL aj. (edd.), *Rozumět dějinám*, Praha 2002, Gallery, 2. vyd., ISBN 80-86010-60-0.
- Jaromír BOHÁČ, *Cheb 2007*, Cheb 2007, Město Cheb.
- Jaromír BOHÁČ, *Cheb – město*, Cheb 1999, Chebské muzeum, ISBN 80-86125-08-4.
- Jaromír BOHÁČ – Roman SALAMANCZUK, *Zmizelé Chebsko*, Cheb 2007, Chebské muzeum, ISBN 978-80-85018-59-2.
- František ČAPKA – Lubomír SLEZÁK – Jaroslav VACULÍK, *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno 2005, CERM, ISBN 80-7204-419-2.
- Antonín FALTYS, *K problematice hospodářské struktury Karlovarska na počátku nacistické okupace*, *Minulostí Západočeského kraje* 4, 1966, s. 63–68.
- Daniel GOLDHAGEN, *Hitlerovi ochotní katani*, Praha 1997, Lidové noviny, ISBN 80-7106-206-5.
- Václav HOUŽVIČKA, *Návraty sudetské otázky*, Praha 2005, Univerzita Karlova, ISBN 80-246-1007-8.
- Jitka CHMELÍKOVÁ, *Osvobození – Cheb 1945*, Cheb 2005, Chebské muzeum, ISBN 80-85018-52-7.
- Karel JECH – Karel KAPLAN (edd.), *Dekrety prezidenta republiky 1940 -1945. Dokumenty*, Brno 2002, Doplněk, 2. vyd., ISBN 80-7239-115-1.
- Růžena JELÍNKOVÁ, *Demografický profil Karlovarského kraje*, in: *Demografický sborník 1959*, Praha 1959, s. 167.
- Tomáš JÍLEK aj. , *Západočeská vlastivěda. Národopis*, Plzeň 1990, Západočeské nakladatelství, ISBN 80-7088-027-9.
- Jaroslav KUČERA, *Odsun nebo vyhnání?*, Praha 1991, H+H, ISBN 80-85467-32-1.
- Václav KURAL, *Sudety pod hákovým křížem*, Ústí nad Labem 2002, Albis International, ISBN 80-86067-66-1.
- Václav KURAL, *Místo společenství – konflikt!*, Praha 1994, Ústav mezinárodních Vztahů, ISBN 80-85-864-04-5.
- Stanislav MACEK, *Františkovy Lázně – lázeňství v minulosti a současnosti*, Františkovy Lázně 1998, Městské muzeum Františkovy Lázně.
- Jindřich MAREK, *Oblastní velitelství.čs. armády na Chebsku v roce 1945*, in: *Sborník Chebského muzea* 1999, Cheb 2000, s. 104.
- Radim PROKOP aj. , *Slováci v České republice po roce 1945*, Šenov u Ostravy 1998, Tilia, ISBN 80-86101-13-4.

Josef ŘEHKA, *Jaro 1945 na Chebsku*, místo a datum vydání neuvedeno (strojopis v majetku SOKA Cheb).

Milena SECKÁ, *Příchod rumunských Čechů na Chebsko*, in: Materiály k problematice novoosídleneckého pohraničí sv. 2, Praha 1982, Univerzita Karlova.

Josef ŘEHKA, *Z archivu ČSBS - Pochody smrti*, Chebský deník 5, 24. 1. 1995, č. 28, s. 13.

Tomáš STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947*, Praha 1991, Academia, ISBN 80-200-0328-2.

Tomáš STANĚK, *Perzekuce 1945*, Praha 1996, ISBN-80-85241-99-4.

Tomáš STANĚK, *Poválečné excesy v pohraničí českých zemí v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha 2005, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, ISBN 80-7285-062-8.

Tomáš STANĚK, *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*, Šenov u Ostravy 1996, Tillia, ISBN 80-902075-3-7.

Richard ŠVANDRLÍK, *50. výročí osvobození americkou armádou*, Hamelika 20, 1990, č. 1, s. 4–5.

Jaroslav TOMS, *K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945 – 1953)*, Minulostí Západočeského kraje 21, 1985, s. 39–40.

Iva VOTROUBKOVÁ, *Novoosídlenecká problematika na Chebsku*, diplomová práce FF UK, Praha 1982.

Iva VOTROUBKOVÁ, *Slovenští osídlenci na Chebsku a Ašsku v letech 1945 – 1958*, in: Sborník Chebského muzea 1999, Cheb 2000, s. 56–61.

Iva VOTROUBKOVÁ, *Chebsko a reemigranti v letech 1947 – 1948*, in: Sborník Chebského muzea 2000, Cheb 2001, s. 71–78.

KOLEKTIV autorů, *Heimatkreis Eger*, Amberg 1981, Egerer Landtag.

ONV CHEB, *Chebsko 1945 – 1970*, Cheb 1970.

Prameny

Státní okresní archiv v Chebu, fond č. 266, Okresní národní výbor Cheb.

Státní okresní archiv Cheb, fond č. 314, Místní národní výbor Cheb.

Statistický lexikon obcí v Čechách, Praha 1923, Státní úřad statistický.

Příručka

Irena MICHALÁKOVÁ, *Bibliografie Chebsko 1945 -1948*, Cheb 2001, Chebské Muzeum, ISBN 80-85018-26-8.

Internetové zdroje

<http://www.egerlaender.cz>

<http://www.farnostcheb.cz>

Datum transportu	Počet osob	POČET Zúčast. OBCÍ	Z toho osob	z obce
25. 2. 1946	829	17	662	Cheb
17. 3. 1946	222	20		
2. 4. 1946	1207	19	742	Františkovy Lázně
15. 4. 1946	1101	18	424	Cheb
29. 4. 1946	420	44	28	Okrouhlá
30. 4. 1946	1193	7	447	Plesná
8. 5. 1946	633	54	61	Jesenice
17. 5. 1946	1189	15	944	Cheb
28. 5. 1946	1269	56	581	Cheb
1. 6. 1946	1163	13	1072	Cheb
5. 6. 1946	1204	10	343	Horní Lomany
11. 6. 1946	1120	48	312	Cheb
17. 6. 1946	1205	34	549	Cheb
22. 6. 1946	1206	18	679	Cheb
28. 6. 1946	1158	27	561	Cheb
3. 7. 1946	1199	30	411	Luby
10. 7. 1946	1010	26	524	Cheb
24. 7. 1946	1196	24	908	Cheb
31. 7. 1946	1210	41	399	Cheb
28. 8. 1946	1102	37	240	Cheb
28. 8. 1946	1121	44	234	Cheb
12. 9. 1946	1164	65	540	Cheb
12. 9. 1946	1155	66	543	Cheb
13. 9. 1946	1096	54	337	Cheb
14. 9. 1946	1091	63	317	Cheb
19. 9. 1946	1080	23	429	Cheb
1. 10. 1946	1228	59	399	Cheb
8. 10. 1946	1090	64	177	Cheb
8. 10. 1946	1199	67	174	Cheb
15. 10. 1946	1180	62	128	Cheb
20. 10. 1946	601	73	68	Libá
21. 10. 1946	1240			

Příloha č. 1

Seznam transportů do americké zóny

Pramen: SOkA Cheb, fond č. 266, ONV Cheb, kart. č. 70.

Datum transportu	Počet osob	Muži	Ženy	Děti do 6. let
25. 2. 1946	1200	249	588	52 do 6. let 311 do 14. let
17. 3. 1946	1200	220	579	226 do 6. let 175 do 14. let
2. 4. 1946	1205	354	689	162
16. 4. 1946	1205	392	640	173
29. 4. 1946	1205	353	697	155
30. 4. 1946	1203	368	660	175
7. 5. 1946	1206	380	646	180
17. 5. 1946	1206	338	652	216
28. 5. 1946	1205			
1. 6. 1946	1205	345	676	184
5. 6. 1946	1206	371	675	159
11. 6. 1946	1205	369	640	196
17. 6. 1946	1205	369	659	177
22. 6. 1946	1205	350	666	189
28. 6. 1946	1205	378	646	181
3. 7. 1946	1205	395	661	149
10. 7. 1946	1206	404	650	152
24. 7. 1946	1205	367	679	159
31. 7. 1946	1206	379	673	154
28. 8. 1946	1205	424	658	123
12. 9. 1946	1206	452	631	123
13. 9. 1946	1207	440	657	110
1. 10. 1946	1227	499	622	106
8. 10. 1946	1227	466	625	136
15. 10. 1946	1215	459	621	135

Příloha č. 2

Seznam transportů do americké zóny

Pramen: *Landkreis Eger*, s. 149.

Datum Hlášení	přídělové období	češi	němci	cizinci a uprchlíci
1. 1. 1946		13787	73136	2327
9. 2. 1946	10.	14701	71838	
2. 7. 1946	15.	18621	36408	2522
30. 7. 1946	16.	19075	29988	1194
31. 8. 1946	17.	21753	22544	468
24. 9. 1946	18.	22256	11731	480
22.10.1946	19.	23968	7688	17
19.12.1946	21.	25814	5146	
14. 4. 1947	25. – 26.	27033	4921	

Příloha č. 3

Hlášení počtu obyvatel dle jednotlivých období přidělu potravinových lístků

Pramen: SOKA Cheb, fond č. 266, kart. č. 73